

CSANÁDVÁRMEGYEI KÖNYVTÁR

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK:

EPERJESSY KÁLMÁN és ÁRVA JÁNOS

40.

A CSANÁDI PÜSPÖKSÉG TÖRTÉNETE

(1307—1386)

IRTA:
JUHÁSZ KÁLMÁN

Munkács, 1946.

Ára 36 forint.

A CSANÁDI EGYHÁZMEGYE TÖRTÉNETE

Imprimatur. Nr. 770—1946.
Szeged, 8. Apr. 1946

Nihil obstat
Dr. Ludovicus Horváth
censor diocesanus

Andreas mp.
eppus

CSANÁDVÁRMEGYEI KÖNYVTÁR

SZERKESZTIK ÉS KIADJÁK:
EPERJESSY KÁLMÁN és ÁRVA JÁNOS

40.

A CSANÁDI EGYHÁZMEGYE TÖRTÉNETE

ELSŐ RÉSZ

A CSANÁDI PÜSPÖKSÉG TÖRTÉNETE

HARMADIK KÖTET

M a k ó 1 9 4 6.

A CSANÁDI PÜSPÖKSÉG TÖRTÉNETE

(1307—1386)

IRTA:
JUHÁSZ KÁLMÁN

M a k ó, 1946.

Nyomatott Ablaka György könyvnyomdájában Szegeden

Excellentissimo ac Reverendissimo Domino

Dr. ANDREAE HAMVAS

episcopo Csanádiensi etc. etc.

profundissimo cum venerationis cultu

auctor

JATE Egyetemi Könyvtár

J000080584

B 93560

Bevezetés.

„Nagy és szent ez a cél: felépíteni egy egyházmegye múltjának székesegyházát. Töméntelen időt és erőt kíván; s aki fiatalos hévvel kezdte meg az első téglák lerakását, hálát adhat a Gondviselésnek, ha a befejezett művet megkoronázó toronykeresztet még ráerősítheti sírja szélén!”¹ Egy ember életét és erejét felülmúlja a 900 évnél idősebb és Trianon előtti viszonylatban kiterjedésre és híveinek számára második — Szent Istvántól alapított — egyházmegye múltjának teljes feldolgozása, főleg azért, mert aki erre vállalkozik, olyan, mint „az építőmester, ki egy monumentális épülethez maga kénytelen követ fejteni, téglát égetni, maltert keverni, tervet készíteni és kőművesmunkát végezni.”² Ezért „egyelőre” 700 év történetének feldolgozását terveztem a következő felosztással:

I. Rész. A csanádi püspökség története.

1. A csanádi püspökség története (1030—1242). Makó, 1930.
2. A csanádi püspökség története (1243—1307). Makó, 1933.
3. A csanádi püspökség története (1307—1386). Jelen dolgozat.
4. A csanádi püspökség története (1386—1434). Sajtórakész.
5. A csanádi püspökség története (1434—1500). Sajtórakész.
6. A csanádi püspökség története (1500—1552). Előkészületben.
7. A csanádi püspökség története (1552—1608). Makó, 1935.
8. A csanádi püspökség története (1608—1699). Makó, 1936.
9. A csanádi püspökség története (1699—1718). Előkészületben.
10. A csanádi püspökség története (1718—1730). Előkészületben.

II. Rész. Káptalanok, Szerzetesrendek.

1. A csanádi székeskáptalan a középkorban (1030—1552). Makó, 1941.
2. Az aradi társaskáptalan (1135—1552). Sajtórakész.
3. Szerzetesrendek a csanádi egyházmegyében a középkorban (1030—1552). Sajtórakész.

A *plébániák* történetéből alig maradt fenn anyag a középkorból; a török világban szüneteltek. Célszerű ezért a plébániák történetét a jelenkorig összefoglalóan tárgyalni, mint ezt az eddig megjelent első kötet, a betűrendben vett első

1. V a n y ó Tihamér, *Hogyan írjuk meg egy egyházmegye történetét?* Pannonhalma, 1937, 17. Klny. Regnum egyháztörténeti évkönyv 1937. évi kötetéből. — 2. R á k o s i Jenő, Salamon Ferenc (Élet Könyvei. A magyarságért, 126). — 3. Ebből a korszakból egy csanádi püspök kitűnő életrajza megjelent. (Dr. T a k á t s Endre, Gróf Ná-

30 plébániával teszi.⁴ Hasonlóképen célszerűbb volna ezeket — amennyiben e munkának folytatása következne — betűrend helyett, földrajzi sorrendben, espereskerületekként feldolgozni. A középkori *káptalanok* és *szerzetesrendek* a török foglaláskor elpusztultak, a misszionárius-lelkipásztorkodással foglalkozó szerzetesrendekre kiterjeszkedik a török hódoltság koráról szóló rész. Eszerint az említett 700 év története a tervbevett 13 kötettel (helyesebben: füzettel) ki volna merítve.⁵ Ez az anyag együtt van, többnyire feldolgozva, legtöbb rész teljesen sajtóra kész. Tervbevett terjedelmük: 10—10 nyomtatott ív. Legtöbbjük azonban meghaladta ezt a terjedelmet. Eredetileg a jelen dolgozatot is 10 ívre terveztem. Papírhiány miatt azonban ezt meg kellett kurtítani, azonfelül a befejező „Hitélet és lelkipásztorkodás” c. fejezetet a következő kötet számára hagyni.

A jelen dolgozat, mint a Püspökségtörténet eddig megjelent négy része, szintén az egyes főpásztorok alakja köré csoportosítja az eseményeket. Nem óhajt kizáróan püspök-életrajzokat nyújtani, hanem „a csanádi püspökség története” címnek megfelelően a püspökség, mint jogi személynek történetét; ehhez csupán, mint időrendi keretet, használja fel az egyes püspökök kormányzásának szakaszát. Ezt a módszert jeles külföldi egyháztörténetírók is követték és a „Káptalanok, szerzetesrendek” történetének feldolgozására külön művet szántak.⁶ Még más módszer hívei sem különítik el mereven a személtvi és tárgyi részt, hanem iparkodnak az egyházmegye életét a püspökök személyéhez fűzni. Így Albert *Dufource*, a francia egyháztörténész legkiválóbbjainak egyike. Követői, mint „vitatlan előnyét” kiemelik: „azáltal, hogy az egyházmegyei élet minden megnyilvánulását a püspökkel hozza kapcsolatba, az egyház hittani,

dasdy László csanádi püspök. Szeged, 1943.) — 4. Szentkláray Jenő, A csanádgyházmegyei plébániák története. Temesvár, 1898. — Hogy még a távoli, nevezetesen a bécsi levéltárakban is mennyi értékes anyag rejtőzik a plébániák múltjára nézve is, azt szemlélteti e személtvény: A verseci esperesség betöltése 1743-ban. Részlet a csanádgyházmegyei plébániák történetéből. Temesvár, 1916. (Kiny. a Főrt. Ért. 32. évf. 79—109. lsm. Márki Sándor a Századok 1918. évf. 528—9, Sörös Pongrác a Religio 1918. évf. 626—7). — 5. A későbbi korra vonatkozóan már saját levéltára van a püspökségnek és így az egyházmegyetörténet beosztása is meg bővülhet, egyes intézmények pl. a papnevelőintézet történetének külön feldolgozásával. (Utóbbi megjelent: Kováts Sándor, A csanádi papnevelde

fegyelmi és kormányzati álláspontját mesterien érvényrejtataja és felépítésének páratlan egységet biztosít".⁷

Ujabbban különös figyelmet fordítanak a néprajzi adatok felkutatására és feldolgozására. Valóságos eseményszámba ment egy jeles *német* egyháztörténésznek⁸ a középkori jámbor szokásokról írt műve.⁹ „Majdnem minden oldalon bő tanulságokat nyújt a régi *magyar* népi vallásosság tanulmányozására, sőt több eddig ismeretlen *magyar* vonatkozású adatot is közöl”.¹⁰ Tény, hogy csak ilyen módszeres néprajzi történetszemlélettel közelíthetjük meg a középkori ember bonyolult lelki alkatát.¹¹ Ily feldolgozások egyrészt bizonyítják, mennyire átment a középkori ember véérébe a keresztény hit, és az mennyire termékenynek bizonyult az élet minden ágában, másrészt, hogy „az Egyház minden népi hagyomány egyedül megbízható őre és fejlesztője”.¹² Jóllehet a vallásos néprajz „ifjú tudományának” egyik kiváló magyarországi művelője¹³ e sorok írójának dolgozataira is hivatkozik, annak bizonyítására, „hogy magyar kutatók azonnal belekapcsolódtak az immár világszerte egyre nagyobb hullámokat verő modern német vallásos néprajzi mozgalomba”¹⁴, mégis be kell vallanunk, hogy a püspökség történetének itt tárgyalt korszakából¹⁵ a történeti emlékek elkallódása miatt, alig találunk adatokat „a néplélek vallásos megnyilvánulásainak kidomborítására”.¹⁶ Sajnos, egyébként sem alkalmazhatjuk minden tekintetben a más egyházmegye-történet megírásánál használható módszert. A fran-

története. Temesvár, 1908.) — 6. Vanyó, id. h. 8. — 7. Id. h. 11. — 8. Ludwig Andreas, Veit, a legnagyobb és eddig még befejezetlen németnyelvű kat. egyháztörténet (Kirsch, Kirchengeschichte) egyik kötetének szerzője. — 9. Volkfrommes Brauchtum und Kirche im deutschen Mittelalter. Freiburg, i. Br. 1936. — 10. Karsai Géza, A vallásos néprajz fellendülése. Pannonhaima, 1937, 10. Kiny. a Pannonhalmi Szemle 1937. évf. — 11. I. h. 9. — 12. Id. h. 9, 11. — 13. A már idézett Karsai Géza, Szerinte „a német katolikus vallásos néprajz tudományának modern megszervezői és irányítói közül Georg Schreiber prelátus, a münsteri egyetem tanára emelkedik ki legjobban” (id. h. 6). „Hatalmas szervező munkája révén a vallásos néprajzi kutatás új korszaka kezdődött meg” (id. h. 8.). Azóta ily tárgyú munkák és tanulmányok „legnagyobb része már Schreiber prelátus irányítása mellett vagy hatása alatt készült” (id. h. 10—11.). Az 6 kiadásában jelent meg a csanádi egyházmegye történetének három kötete német nyelven, okmánytárral kibővíve, mely utóbbira e dolgozatban is hivatkozás történik. — 14. Karsai, id. h. 12. — 15.

ciaországi egyházmegyék mintául ajánlott történetét „megszakítatlan folytonosság”¹⁷ jellemzi. Ez a folytonosság és ezzel kapcsolatban a helyi levéltári anyag itt teljesen hiányzik. Még a Szent István-alapította és a török világban szintén elpusztult más püspökségek múltját és feldolgozását sem lehet e tekintetben a csanádiéval összehasonlítani. Amíg a többi egyházmegyében a török hódoltság után az ősi székvárosból, a régi alaphól indult ki az újjáépítés, addig a csanádi egyházmegyében, ez nem Szent Gellért hajdani székhelyéről, hanem a passzaroviczi békekötéssel (1718) politikailag is egészen újjászervezett tartomány központjából, teljesen új alapon történt. Még a közigazgatási berendezés sem térhetett vissza a török világban elpusztult középkori alapokhoz. Ennek emléke annyira elmosódott, hogy teljesen önkényesen kellett meghúzni a vármegyék új határait. „A török előtti századek különben is halovány képe teljesen feledésbe ment.”¹⁸ Amíg továbbá „mintaszerű” pl. a veszprémi püspöki levéltár elrendezése; „anyagáról nagyszerű és világos csoportosításban még nyomtatott tájékoztató is megjelent”¹⁹, addig a csanádi egyházmegyében a török hódoltság korában minden elpusztult. Nemcsak a püspöki levéltár, de az itteni egyéb tekintélyes egyházi intézmények, a csanádi székeskáptalan, az aradi társaskáptalan, úgy szintén a monostorok levéltárai is elenyésztek. Semmiféle adat, feljegyzés nem maradt itt fenn az egyházmegye középkori múltjából. Még rom sem jelöli Szent Gellért székhelyét, honnan félezreden át kormányozták a kiterjedésében sem jelentéktelen egyházmegyét. Külföldi viszonylatban alig képzelhető el ily hiányok mellett egy egyházmegye történetének feldolgozása. Távoli levéltárakban véletlenül megmaradt törmelék-anyag gondos összeillesztésével kell a püspökség múltját rekonstruálni.

Ehhez elsősorban a vatikáni levéltár iratai szolgálnak forrásként. E korszak elejéről, V. Kelemen pápa (1305–14) idejéből Gentilis bibornok követségének irata és számadásai,²⁰ az-

Későbbi korból veszi tárgyát „A licentiátusi intézmény MO-n”. Bp. 1921. (V. ö. Voltak-e licentiátusok a Délvidéken? Cikksorozat a Havi Közlöny 1915. évf.). Ennek néprajzi adatait értékesítette Bálint Sándor, (Népünk ünnepei, Bp., 1938), kitől „a magyar vallásos néprajz tudományának igazi megalapítását, első összefoglalását és elmélyítését kell várunk”. (Karsai, id. h. 12.) — 16. Id. h. 11. — 17. Id. h. 4. — 18. Sinkovics, A régi Temesvidék. Magyar Szemle. Bp., 1942. 1. — 19. Vanyó, id. h. 16. — 20. Vat. I/II. — 21. Rész-

után XXII. János (1316—34) és XII. Benedek (1334—42) bulái,²¹ továbbá a pápai tizedszedők kimutatásai,²² majd az Apostoli Szentszéknél benyújtott kérvények, ú. n. supplicatio. Ezek nemcsak egyháztörténeti, de egyéb hely- és politikai történeti szempontból²³ rendkívül becsesek. Legyen szabad ezt egyetlen példával megvilágítani. Csanád vármegye főispánjainak sorozatában az 1326—1336 években lézag mutatkozik. A vármegye jeles történetírója a főispánok közé felvette ugyan Csanádnemzetségbeli Jánost, de ezt írja: „Egy kiváló történetírónk, Pór Antal állítja, hogy csanádi főispán volt. Bizonyára okleveles alapon teszi ezt.²⁴ Megvalljuk, a mi kezünkön nem fordult meg olyan oklevél, mely Jánost, ki 1320—1339 közt szerepel,²⁵ Csanád vármegye főpánjának mondaná.“²⁶ Egy supplicatióból megtudjuk, hogy nevezett még 1344-ben is viselte a csanádi főispáni méltóságot és a Szentföldre készült zarándokolni.²⁷ — Az egyes római történeti intézetek felvették munkaprogramjukba e források felkutatását és kiadását.²⁸ Ezekből a Csanád-egyházmegyére vonatkozókat *Fraknoi* Vilmos püspök jóvoltából a nevét viselő oklevélkéziratgyűjteményből e sorok írója még az első világháború kitörése (1914) előtt lemásolhatta. Azóta a Magyarországra vonatkozó *Bossányi* Árpádtól nyomtatásban is megjelentek.²⁹ Azonban ez a mű az általános történet szempontjából kevésbé jelentősnek látszó apróbb részleteket, úgy szintén a közvetlenül nem magvar vonatkozású szöveget elhagyja. Megemlíti, hogy Gergely csanádi püspök egy templom részére búcsút kér.³⁰ de nem említi, hogy ezt az egyházat, továbbá a mellette épült ispotálvát a püspök alapította és javadalmazta.³¹ Hasonlóképen közli egy másik supplicatiojának ama szövegét, mely szerint a csanádi székesegyház részére bizonyos ünnepekre búcsút kér,³² de nem említi, hogy ugyanakkor búcsúkedvezményt eszközölt ki azok részére, akik „az Oltáriszentséget a beteg-

ben kiadva: Vet. Mon. — 22. Vat. I/I. — 23. Henr. Denifle ezek segítségével a százéves francia—angol háború politikai történeténc nem egy homályos kérdésre vetett világot. (La désolation des l'églises, monasteres et hopiteaux en France pendant la guerre de cent ans). — 24. Turul X. 25. — 25. Karácsonyi János, A Csanádnemzetség birtokai Délmagyarországon. Tört. Ért. 1884. 7. — 26. Borovszky, Csanád vm. tört. Bp. 1896, I, 330. — 27. RS I/II. nr. 128, pg. 64. — 28. Századok 1918, 281. — 29. Regesta Supplicationum. A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmá-

hez oda- és visszakisérik“.³³ Teljesen mellőzi Bonjohannes aradi főesperesnek³⁴ és Galhard de Carceribus³⁵ volt csanádi püspöknek nem közvetlenül magyarvonatkozású supplicatioját. Bossányi érdemét ez nem kisebbíti, mert célja a mű címének megfelelően a „magyarvonatkozású“ anyag közlése volt. Ezeket a példákat csak annak bizonyítására hoztuk fel, hogy nem veszett kárba az említett oklevélkéziratgyűjtemény áttanulmányozása. Az Országos Levéltáron, a Nemzeti Múzeum kéziratárán és az ezekbe bekebelezett családi levéltárakon kívül egyéb családi (keszthelyi, körmendi, kismartoni) levéltárakba is került elvétve anyag az egyházmegye múltjára vonatkozóan. Felhasználtam ezenkívül a csanádi³⁶ és az aradi káptalanok hiteleshelyi kiadványait.

Ebben a dolgozatban is a lehetőség szerint mindent az egykorú forrásokig visszamenően, első kézből merítettem. Iparkodtam az aranyközéputon járni: egyrészt kerültem az anyagnak „teljesen a nemzeti történelem kereteibe“ való crőszakolását, másrészt óvakodtam az ellenkező végtől: az egyházmegye történetét „minden általános vonatkozás mellőzésével egészen légiures térbe“ helyezni.³⁷ Igyekeztem a részletekben való elmerüléssel szemben a korra kiható egyházi életjelenségeknek, nevezetesen a pápák avignoni tartózkodásának figyelembevételével „az egésznek állandó szemeltartására“.³⁸ Így talán sikerült a gyér forrásanyag ellenére is „a püspökök és pápák, az egyházmegye és a római kúria kapcsolatainak megvilágítása“.³⁹ Követtem a szellemtörténeti irányt, de óvakodtam e téren is a túlzástól.⁴⁰ A történettudomány nem vonhatja ki magát a kor egyetemes eszmevilága és érdeklődési köre alól. Ennek megfelelően módosítja módszerét, bővíti tartalmát, ismeretanyagát, szellemét. Azonban új szempontok alkalmazása nem jelentheti az eddigi történeti módszer teljes mellőzését, elejtését; elhanyagolt kutatási területek feltárásáért nem áldozhatjuk fel a régóta sikeresen munkált területek továbbművelését. Ez irányelvek „szemmeltartásával rövid előadás mellett teljességre törekedtem, vagyis a közvetlenül az egyházmegye múltjára

nyai, Bp. I—II. 1916—18. — 30. RS I/I. nr. 254. pg. 131. — 31. „Eandem ecclesiam et hospitale fundavit et dotavit“. Suppl. Clem. VI. Ann. VI. Pars I. Fol. 72, Fr.-j.z. — 32. RS. I/I. nr. 253, pg. 131. — 33. „Necnon pro inducentibus ad infirmos et reducentibus corpus Christi aliquas indulgentias de quibus Sanctitati placuerit, dignemini imperitari“. Id. h. — 34. Káplánja és famulusa, Dávid mainzi kanonok részére a budensheimi plébániát kéri. (1347, IX. 29. Suppl. Clem. VI.

vonatkozó adatok felölelésére,³² még abban az esetben is, ha ezek jelentéktelennek tűnnek fel. Nemcsak a forrásanyag szegénysége késztetett erre, hanem az a körülmény is, hogy első alkalommal kerül most sajtó alá az egyházmegye története: a későbbi feldolgozó sok adatot elhagyhat és élenkben kiemelheti a lényegest. A nem közvetlenül az egyházmegyére vonatkozó adatoknál hivatkoztam ezek feldolgozására. Ezzel a pontos idézéssel talán elértem azt, hogy feldolgozásom módja világosan áttekinthető és minden állításom könnyen ellenőrizhető.

Több, mint félszázaddal ezelőtt az akkori csanádi püspök, *Desseffy Sándor* megbízást adott az egyházmegye történetének megírására. Az ő főpásztorkodása alatt csak „A csanádegyházmegyei plébániák történeté”-nek első kötete jelent meg. Ez a mű ma is a legnagyobb plébániatörténeti munka Magyarországon.³³ Nem érte meg *Desseffy* püspök „A csanádi papnevelde története” (Temesvár, 1908) megjelenését. Azonban a mű dedicatioja mindenkor hirdetni fogja, hogy ez a legnagyobb ilytárgyú munka Magyarországon, szintén a püspök kezdeményezésének és támogatásának köszöni kivonatását. Ezeken a példákön fellelkesülve fogott hozzá e sorok írója az egyházmegyetörténet feldolgozásához még *Csernoch János* csanádi püspök idejében. Rövid itteni püspöki kormányzata után innen távozva, mint hercegprímás is támogatta ezt a tervet. *Glattfelder Gyula* csanádi püspök hosszú kormányzata alatt az ő előszavával jelenhetett meg a püspökség történetének első kötete a püspökség alapításának kilencszázadik évfordulóján és harmincéves püspöki jubileumán az ötödik kötet, mint áldozatkészségének gyümölcse. Az első szent püspök vértanúhalálának kilencszázadik évfordulóján lát napvilágot a jelen dolgozat. Éppen Szent Gellért évében időszerű felidézni: Mindegyik püspök azzal a célzattal karolta fel az egyházmegye történetének megírását, hogy „az ekkép alkotandó mű maradandó záloga legyen egyházmegyéje iránti hő sze-

Ann. Pars II. Fol. 125. — Fr.-j.z.) Aradi főesperesi minőségében ez az utolsó supplicatioja és így ez jelentős annak megállapítására: mindig viselte Bonjohannes ezt a tisztséget? — 35. Gilbertfia Vilmos, pécsi kanonok részére kér felmentést a székhelykötelezettség alól, míg a kérvényező főpap szolgálatában áll. (1346. VIII. 7. Suppl. Clem. VI. Ann. V. Pars. II. Fol. 128. — Fr.-j.z.) — 36. Regesztái: Kpt. — 37. Vanyó, id. h. 5. — 38. Id. h. 9. — 39. Id. h. 6. — 40. Külföldön, honnan ez az irány kiindult, már rámutattak ennek túlajtásaira. Még

retetének és dicsőült püspökelőde, Szent Gellért iránti áhitatos kegyeletének“.⁴⁴ Szent Gellért jelenlegi utódja, dr. *Hambas Endre* ott állott „az első téglák lerakásánál”: már 1910-ben, tehát csekély harminchat évvel ezelőtt résztvett e sorok írójának e tárgykörből vett szerény felolvasásain és azóta sem szűnt meg támogatni az egyházmegye történetének megírását. Vajha sikerülne még ráerősíteni „a befejezett művet megkoronázó toronykeresztet!”

A főpásztori támogatáson és *Sopsich János* pápai prelátus, prépost-kanonok, püspöki irodaigazgató úr, valamint *Havass Géza* püspöki titkár úr jóindulatán kívül e dolgozat kiadásával kapcsolatban hálás köszönetemet kell kifejeznem dr. *Páll Endre* csanádvarmegyei alispán úrnak, továbbá dr. *Balogh István* államtitkár és dr. *Beresztóczy Miklós* proto-notarius-kanonok, miniszteri osztályfőnök uraknak a miniszterelnökségtől és a vallás- és közoktatásügyi minisztériumtól kieszközölt segélyért, ezenkívül dr. *Csepregi Imre* pápai prelátus, makói apátplébános, dr. *Becker Vendel* apát-kanonok, főigazgató, *Kelemen András* pápai kamarás, apátfalvi esperesplébános, *Kapossy Gyula* püspöki tanácsos, földéaki és *Havadi Ferenc* csanádpalotai plébános uraknak nagylelkű anyagi áldozatkészségükért.

oly jeles és a magyar történetirodalomban elismeréssel fogadott művel szemben is, mint Kirsch, Kirchengeschichte, IV/II. ezt írja K. Bihlmayer: Schwer wiegt das Bedenken, dass über der Synthese und Reflexion das konkrete Tatsachenmaterial zu kurz kommt, so dass der nicht gut versierte Leser geradezu genötigt wird, eines der nüchternen Lehrbücher beizuziehen, um zu erfahren, „wie eigentlich gewesen ist“. (Tübinger Quartalschrift. 1933. 136). — 41. V. ö. M. Tört. Társ. 1912. VI. 11. eln. megny. — 42. V. ö. Dékány István, A történettudomány módszertana. Bp. 1925, 65. — 43. Vanyó, A plébániatörténetírás módszertana. Pannonhalma, 1941, 45. — 44. Szentkláray, id. m. Előszó IX. lap.

Benedek.

(1307—1332)

I. Irányváltozás. — Kinevezése. — II. Gentilis környezetében. — III. Temesvár, királyi székhely. — IV. Püspökszentelés. — Püspökkari értekezlet. — V. Egyházi javadalmak megadóztatása, elnyerése. — Személyisége.

I.

Bukás várt az utolsó Árpád-kori csanádi püspökre. Fráter *Antal* mindvégig küzdött a Szentszéktől is pártfogolt Károly Róbert¹ ellen. Ezért a római kúria őt székeszsztelésre ítélte. Halála ettől megkimélte. Ezután a helyzet teljesen megváltozott. Amilyen szívósan ellenállt Antal az Anjouknak, éppoly tüzes eréllyel, benső meggyőződéssel foglalt állást *Benedek* püspök Károly Róbert mellett. Antal „ellenzéki vezér“, Benedek — egy biharmegyei, kőrösközi birtokos család sarja — a trón szilárd támasza. Károly Róbert, okulva a múlton, Benedek hűségét tudta értékelni. A püspök egy szintén Benedek nevű atyafiát² királyi emberül jelölte ki³ egy birtokbabeiktatásra.⁴

Az Antal csanádi püspök idejében Magyarországon mint pápai követ működő, szentéletű XI. Benedek után pápává választott bordeauxi érsek. V. Kelemen (1305—14) egyelőre érseki székhelyén. Bordeauxban, majd Délfranciaország különböző városaiban tartózkodott, míg végre⁵ *Avignon*ban telepedett le. Erre a vészterhes lépésre az engedékeny természetű és fájdalmas betegségtől kínozott pápát Itália, főleg Róma zilált politikai viszonyai, még inkább azonban a francia király erőszakossága késztették. Petrarca ecsetelése az avignoni udvarról inkább költői képzeletének szenvedélyes kitörése, maguk az avignoni pápák csekély kivétellel, példás életet éltek, bár az egysapásra világvárossá emelkedett Avignon erkölcsi állapotai nem voltak kifogástalanok. Franciaország vazallusát látták a népek az avignoni pápában és ennek kettős udvartartása az egyházi adók jelentékeny emelését vonta maga után. Jóllehet V. Kelemen Avignonban letelepedésekor aligha gondolt arra, hogy vég-

1. Miskolczy István, I. Károly király nevérol. Századok, 1926, 842—5. — 2. „Magister Benedictus frater episcopi Chanadiensis“. Temes 19. sz. — 3. Temesvár, 1319. VI. 13. — 4. Bunyitay Vince, A váradi püspökség története, Nagyvárad, 1883, II. 70—71. — 5. 1309. —

leg ott maradjon, ezzel mégis megkezdődött a pápák hetven-
éves, úgynevezett babyloni fogsága. Ez kihatott Benedek és
püspökutódai kormányzatára.

Benedek és püspökutódainak székfoglalása különbözött
a hivatali elődeinél észlelt gyakorlattal. Ezért ezt meg kell
világítanunk. A *püspök választása* az előző évszázadban
még a székeskáptalan hatásköréhez tartozott. Választásuk
eredményét bejelentették a királynak és hozzájárulását kér-
ték. Ez a beleegyezés (assensus) többnyire csak formaság
volt, mert rendszerint már előbb megállapodtak a jelölt sze-
mélyében. A királyok megelégedtek azzal, hogy jóváhagyá-
sukat kikérték.⁶ Viszont az egyházi testületek körében az a
tudat élt, hogy csak azt választthatják meg, „aki a király
kegyeit teljes mértékben bírja”.⁷ Ez a magyarázata annak,
hogy oly gyakran kerültek kancellárok, alkancellárok és ud-
vari papok püspöki vagy préposti székre, mint Óvári Saul
(1188—92), Dezső (1202—29), Bulcsú (1229—42), Gergely
(1275—91), Antal (1298—1307) csanádi püspökök, Gottfried
(1205—25), István (1224), Albert (1225—48), Rajki Benedek
(1263—72) aradi prépostok. Nincs ugyan közvetlen bizonyí-
téunk a csanádi káptalan püspökválasztásáról, azonban
gyakorolta ezt a jogát és ezt az Apostoli Szentszék nem
vonta kétségbe. Sőt, amikor Bulcsú püspökről az a hír kelt
szárnyra, hogy betegsége és szemevilágának gyengesége mi-
att az egyházkormányzatra alkalmatlan és ezért lemondá-
sát hozták javaslatba, IX. Gergely pápa meghagyta⁸ a ba-
konyi⁹ apátnak, a kereszteslovagok főnökének és Lukács
győri kanonoknak, hogy a csanádi káptalant hívják fel zá-
ros határidőn belül új püspök választására.¹⁰ A megválasz-
tott püspök azután maga eszközölte ki a kalocsai érseknél
a választás jóváhagyását.¹¹ Ezt a pápa „apostoli tekintély-
lyel” („auctoritate apostolica”) megerősítette, illetve kine-
vezte a főpapot. Ezt követte a püspökszentelés. Ez a ka-

6. Vat. I/III. pg. XXVI. — 7. Fraknói Vilmos, A magyar királyi
kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Bp. 1895, 23. — 8. 1237.
VIII. 28. — 9. Zirci. — 10. „Prefigentes Capitulo Cenadiensis ecclesie
terminum peremptorium competentem, infra quem cum consilio vestro
sibi provideant per electionem canonicam de per-
sona idonea in pastorem; alioquin vos ex tunc provideatis
eidem ecclesie auctoritate apostolica de persona”. Vet. Mon. 158. V.
ő. Püspökségtört. I. 170. — 11. Hogy miképpen történt az érseki me-
gerősítés, azt részletesen leírja Teofil esztergomi própost 1233-ban,
Péterffy Carolus, Sacra Concilia in regno Hungariae celebrata,

locsai érsek joga volt. Gyakran megengedte a Szentszék, hogy bármely püspökkel felszenteltetheti magát az újonnan kinevezett főpap, de hozzáfűzte: az érsek jogainak csorbitása nélkül. Ha a Szentszéknek a választás lefolyása vagy a megválasztott személye ellen kifogása volt, akkor elvetette a választást és vagy magának tartotta fenn a kinevezést, vagy „kegyképpen” megengedte a káptalannak az új választást és kitűzte ennek határidejét. Benedek püspök idejében V. Kelemen pápa a székeskáptalannak eme választási „szabadalmát inkább, mint jogát” megszorította és a püspöki szék betöltéséről közvetlenül maga kívánt gondoskodni. Hogy a káptalan régi jogára vagy gyakorlatára hivatkozva meg ne előzhesse, jóelőre, még a püspök életében fenntartotta magának az utód kinevezését.¹² Így tett Benedek közvetlen hivatali utódja, kormányzása idején¹³ és ezen az alapon nevezte ki Istvánt.¹⁴ Valószínűleg Benedeket is ily fenntartás (reservatio) alapján nevezte ki. Ezzel nem fosztotta meg végképpen a székeskáptalant püspökválasztó jogától.¹⁵ Eleinte csak egy-egy esetre¹⁶ szorítkozott a fenntartás; a valóságban azonban az egész korszakban fel volt függesztve a káptalan püspökválasztási joga:¹⁷ a pápák ugyanis legott trónraléptükkor megerősítették a kúria kancelláriai szabályait. Ezek pedig minden nagyobb javadalom adománvozását fenntartották az Apostoli Szentszéknek.¹⁸ Fzenkívül az országba küldött pápai követeket rendszerint felhatalmazták

Posonii 1741, 73. V. ö. Magyar Sión I. 1863, 256—7. — 12. Már IV. Kelemen pápa gyakorolta a pápai fenntartást és ezt utódai kifejlesztették. V. ö. Vat. I/III. pg. XXV—XXVI. Fraknói, id. m. 46—47. Bunyitay, id. m. I. 181. — 13. A kinevezési okirat szerint: „már régen a megüresedés előtt” („diu ante vacatonem huiusmodi eiusdem ecclesie Cenadiensis”) fenntartotta magának a püspökség betöltését. (Acta et scripta 32.) — 14. Ugyanazon a napon (1343, III. 25.), melyen Jakab csanádi püspököt a zágrábi püspökségre áthelyezte, kinevezte Istvánt csanádi püspökké. — 15. M. Sión 1863, 261. — 16. „Nullus praeter nos de ordinatione ipsius Cenadiensis ecclesiae se hac vice intromittere potest, pro eo, quod nos.. provisiones omnium ecclesiarum cathedralium tunc apud dictam sedem quocunque modo vacantium, et vacaturarum in posterum apud eam, dispositioni nostrae specialiter reservantes”. Acta et scripta, 32. V. ö. I/III. pg. XXVI. — 17. E korszak folyamán sem a kinevezetthez, sem a káptalanhoz, sem a néphez, sem a királyhoz intézett pápai iratok nem említik a királynak vagy a káptalannak még ajánlási jogát sem. M. Sión 1863, 246. — Karácsonyi János, Magyarország

a javadalomadományozás jogával. Még abban az esetben sem erősítették meg a választást, ha a székeskáptalan esetleg tájékozatlanságból a fenntartás ellenére a választást megejtette és az Apostoli Szék a megválasztott személye ellen kifogást nem emelt. Ebben az esetben is a fenntartás jogánál fogva maguk nevezték ki a megválasztottat.¹⁹ A püspökválasztás eszerint — egyik káptalan panasza szerint — „kisiklott a kanonokok kezéből”.²⁰ Benedek püspökké emeltetéséről sem káptalani, sem királyi, sem pápai irat nem maradt fenn. A körülmények arra utalnak, hogy *Károly Róbert király ajánlatára nevezte ki V. Kelemen pápa*: Benedek ugyanis „az Anjouház embere”.²¹ Kinevezése az 1307. év első felére esett, mert ez esztendő derekán²² már megbízta a Szentszék, hogy Vince kalocsai érseknek adja át az érseki palliumot.²³

II.

Kedvezőtlen körülmények közt vette át az egyházmegegye kormányzását. Anjou-barát állásfoglalását kanonokjai és lelkipásztorkodó papsága az Antal püspöktől képviselt „nemzeti ügy” elárulásának tekintették. Püspök-elődjének nyílt szembeszállása az egyház fejével a trónöröklés kérdésében, meglazította a fegyelmet. Benedek feladata volt klérusának politikai felvilágosítása és az egyházi fegyelem helyreállítása. Ugyanezt a célt tűzte ki *Gentilis* pápai követ.²⁴ Ez a magyarázata, hogy Benedeket állandóan környezetében találjuk. Körülbelül ugyanakkor, mikor Benedeket a pápa az említett megbízásban részesíti, kelt a Szentszék követi megbízólevele *Gentilis* híbornok részére.²⁵ Károly Róbert nagybátyjának, II. Károly szicíliai királynak közben-

és a nyugati nagy egyházszakadás. Nagyvárád, 1885, 82. — 19. Még Zsigmond idejében is a közludat szerint a püspöki székeket az Apostoli Szentszék tölti be, bár erre a királynak befolyása van. Midőn u. i. Zsigmondot királynak megválasztják, a többi közt ezt a feltételt kötik ki: „magyarországi egyházi javadalomnak idegenek részére adományozásáért a pápához nem fog folyamodni, hanem azokat csakis magyaroknak fogja adományozni”. — (Fraknói, Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római szentszékekkel. Bp. 1901, I. 292.) — 20. „Dudum de nostris manibus dilapsa existat”. Róka, *Vitae Vesprimiensium praesulum*. Posonit, 1779. 237. Karácsonyi, id. m. 84. Vespr. II. pg. LVIII. — 21. Borovszky Samu, *Csanád vm. története*. Bp. 1896, I. 352. Szentkláray, *Temes vm. tört.* („MO. vármegyei és városai”) 276. — 22. 1307. VII. 11. — 23. *Vet. Mon.* I. 415. — 24. Hóman—Szekfű, *Magyar Történet*, Bp. é. n. II. 255. — 25. Poitier, 1309. VIII. 9. —

járására küldte őt a pápa Magyarországba, „hogy az országot erkölcsi alapon újraalkossa“.²⁶ Az új pápai legátus, *Gentilis de Montefiori* épp úgy, mint hivatali elődje — a már említett *Niccolo Boccasino*, a későbbi XI. Benedek pápa, — nem tartozott a hivatásos diplomaták közé. Szentferencrendi szerzetes és mint bíbornok egyike volt a konklávé amaz öt tagjának, akik V. Kelemen pápaválasztásakor ellene szavaztak. Mégis feléje irányult a pápa bizalma. Az „éleseszű, nagytudományú, körültekintő, serény“ és erélyes²⁷ pápai követ 1309 október második felében érkezett Budára.²⁸ Benedek legott a bíbornok udvarába sietett. Útközben a püspököt baj érte: útonállók megtámadták. Erről a kellemetlen epizódról a *Fra Gentile* bírósa előtt folytatott perből értesülünk. Alperes László szerémi püspök hivatkozott arra, hogy az Alvidéken az utak közveszélyesek. Németújvári Henrik mester emberei mindennap rabolnak, gyilkolnak. „Igy Benedek csanádi püspököt ide Budára jövet kifosztották“.²⁹ Sem a periratokból, sem más forrásból egyéb részletet nem tudunk. A per irataiból arról értesülünk, hogy László szerémi püspök elvesztette a pert.³⁰ Tekintve, hogy az útikalandot saját védelmére hozta fel annak bizonyítására, hogy a bíróságtól elrendelt tanúkihallgatások a veszélyes utak miatt nem foganatosíthatók, lehetséges, hogy az útonállás nem volt olyan veszedelmes, mint azt a peres fél feltüntette. *Gentile* udvarában tartózkodott Benedek püspök,³¹ midőn mint tanút³² hallgatták ki³³ a gyulafehérvári káptalannak a szász papok ellen folyó perében.³⁴ A püspök résztvett a bíbornoknak Pesten tartott³⁵ országos vegyes zsinatán. Az elnöki széket a legátus foglalta el, mellette a király, körü-

Vat. I/II. pg. LVII. — 26. Vat. I/II. pg. LVI—LVIII. — 27. Vat. I/II. pg. LVII. — 28. Szilágyi Sándor. A magyar nemzet története. Bp. 1895, (Pór Antal, Az Anjouk kora.) III. 35. — 29. „Est publicum et manifestum, nolum et notorium, venerabiles in Christo patres domini. frater Gregorius Boznensis et Benedictus Chanadiensis episcopi, dum venirent ad curiam dicti domini legati, fuerunt in predicto territorio spoliati“. Vat. I/II. pg. 359—360. — 30. Vat. I/II. pg. XCIII—XCVII. — 31. „In curia domini legati morans“. Vat. I/II. 230. — 32. A periratokhoz csatolták a püspöknek („Nos Benedictus divina miseratione episcopus Chanadiensis“) Budán 1309. VI. 20. kelt nyilatkozatát, mely szerint Erdélyben egyháziaknak és világiaknak egyaránt szabad a járás-kelés. Vat. I/II. 227. — 33. Nyilatkozatának erejét alperes ügyvédje azzal igyekezett gyengíteni, hogy annak alapja nem személyes tapasztalás, hanem hallomás. Vat. I/II.

lőtte fényes udvara foglalt helyet; jobbra tőle a főpapok, balra a főurak.³⁶ A rendek az előző évi országgyűlés határozatát megismételve, Károlyt kikiáltották királynak, Fra Gentile pedig őt az egyház nevében királynak elismerte és megerősítette. Ezután a rendek a szent fészületre hűséget és engedelmességet fogadtak a királynak és békeesókot váltottak a bíbornokkal és a királlyal, majd „egyetverő vidám üdvkiáltások közt“ karjaikra emelték az ifjú, daliás uralkodót és a „Téged Isten dicsérünk“ hálaadó énekkel fejezték be a gyűlést.³⁷ Ennek lefolyásáról két jelenlevő olasz közjegyző hiteles okiratot állított ki.³⁸ Gentilis szentesítette³⁹ a gyűlés végzéseit. Számos egyházi természetű határozatot hoztak, megtiltották azt a visszaélést, hogy bárki világi kegyúrtól közvetlenül bármiféle egyházi javadalmat elfogadhasson. Mivel Miklós aradi prépostnak és másoknak nem sikerült a szentkoronát László erdélyi vajdától visszaszerezni,⁴⁰ a szentszéki követ művészi értékű koronát ajándékozott a római anyaszentegyház nevében az országnak és királynak és ezt „hogy Isten áldása, melyet az apostoli szentszék a régi koronához fűzött, meg ne fogyatkozzék“, mise közben megáldotta,⁴¹ az ország főpapjai, köztük Benedek is, a szentolajjal felavatták,⁴² majd ezzel a koronával néhány nap múlva a Boldogasszony budavári egyházában Károlyt megkoronázták. Résztvevő Benedek püspök a harmadik koronázáson is Székesfehérvárott,⁴³ ahol az esztergomi érsek az ősi hagyományokhoz híven, Károly Róbertet az időközben visszaszerzett szentkoronával megkoronázta.⁴⁴ Gentilis környezetében alkalma volt Benedeknek a bíbornok eljárását megfigyelni és elsajátítani. „Erélyes, de mégis tapintatos fellépésével hamarosan sikerült a papság nagy többségét meghódítania, a többieket pedig megfélemlítenie“.⁴⁵

III.

Benedek püspökké kineveztetésének évében elhatározta Károly Róbert, hogy *Temesvárra* teszi át székhelyét. Ekkor kezdték meg a királyi palota építését. Ettől kezdve többször

228. — 34. Vat. I/II. 242—3. V. ö. pg. XCIII. — 35. 1308 november végén, — 36. Szilágyi, III. 39. — 37. Id. h. 40. — 38. Vat. I/II. 115—9. — 39. 1308. XII. 3. — 40. Vat. I/II. 212—3, 214. — 41. 1309. VI. 11. — 42. Szilágyi, III. 43. — 43. 1310. VIII. 20. — 44. Id. m. III. 44—45. Hóman—Szekfű, II. 258. Fra knói, MO, és a sztsz. I. 128—9. — 45. Hóman—Szekfű, II. 256. — 46. Maggiorotti

járt a király Temesvározt, hogy minden az ő tervei szerint készüljön. Mivel Temesvár mocsárvidék északi szélén feküdt és vízjárta talaja nem bírta el nagyobb épület súlyát, velencei módon, cölöpökből kellett szilárd alapot készíteni. Az „Anjou-vár” négyszögletű volt, mindegyik sarkán egy-egy kerek toronnyal. Udvarában kastély épült.⁴⁶ Benedek püspök fogadta az egész udvarával bevonuló királyi párt. Emelte az egyházmegye fényét, hogy nyolc éven át⁴⁷ itt volt az ország fővárosa. A királyi udvarhoz tartozott Péter sebesi, Treutul Miklós temesi és Lampert csanádi főispán.⁴⁸ Utóbbi tíz évnél hosszabb időre terjedő országbírói hivatalkodása alatt sohasem mulasztja el csanádi főispáni tisztét hangoztatni.⁴⁹ Temesvár az országos hivatalok ideköltözésével központi fontosságot nyert és az ország határain túl is hírnévre emelkedett. Gyors fejlődését népes forgalmának, a vendégek és hadak szakadatlan járásának, a kereskedés és ipar fellendülésének, de leginkább a királyi palotából szétáradó pénzbeli és egyéb forrásoknak köszönhette. Közvetlenül a vár aljában templomok és kolostorok emelkedtek. A későbbi Szent György-téren, a régi papnevelőintézet helyén épült a Szent György-templom, Temesvár főegyháza. Egy plébániatemplom Szent Eligius tiszteletére volt szentelve. János plébános egyszersmind székesegyházi kanonok volt, jöllehet a káptalan az akkori püspöki székvárosban, Csanádon székel. Az egyházmegyei papoktól ellátott plébániákon kívül szerzetesrendek telepedtek le Temesvározt. Ferencesek jöttek a királyi udvarral Itáliából. Olasz franciskánusok voltak a királyi család gyóntatói. Károly Róbert templomot és klostromot építtetett nekik délkeletre a várpalotától. A várlaktól délnek fekvő egyik szigeten, a Temes folyó mentén állott a domonkosok klastroma és kis temploma. A várpalota kápolnájában udvari papok és az udvart látogató főpapok, első sorban Benedek végezték időközönként az istentiszteleteket. Mialatt a király Temesvározt tartózkodott. Lászlófia Lukács magának adományoztatta⁵⁰ a

Leone, Andrea, Banfi Florio, *Le fortezze di Temesvár e di Lippa*. (Kiny. az „Atti dell Istituto di Architettura Militare Italiana“ III. kötetéből.) Róma, 1933. V. ö. Századok, 1934, 372. — 47. 1315—23. — 48. Miletz János, *Chronologiai adatok a magyar királyok tartózkodásáról Temesvározt. Tört. Ért.* 1875, 173—5. Szentkláray Jenő, *Temesvár város története*. (MO. vármegyei és városai) 10—12. — 49. „Magister Lampertus iudex curie domini regis et comes Chana-diensis“. Borovszky, id. m. I. 329. — 50. 1319. — 51. Más néven:

biharmegyei Uzfalva⁵¹ birtokot. Benedek püspök tájékoztatta a királyt, hogy e birtok unokaöccseinek⁵² törvényes jószága és ezt a tényt Lászlófia Lukács álnokul elhallgatta. A király ennek az ügynek megvizsgálását saját káplánjára, Jakabra és a váradi káptalanra bízta. Jakab királyi ember és Péter kalotai főesperes, a káptalan hitesbizonyosága megvizsgálta ezt az ügyet. Megállapították, hogy a panasz megfelel a valóságnak. Erre a király a váradi káptalannal Benedek püspököt és atyafiait e birtokba még ebben az évben bevezettette.⁵³ Kieszközölte továbbá a királynál, hogy az óbudai szőlőire kivetett adót elengedte.⁵⁴

IV.

Ritka, nagyszabású ünnepség megrendezése jutott Benedeknek osztályrészül: a csanádi püspökségnek nevet adó, ősi nemzetség egy kiváló sarjának, *Telegdi Csanád* püspök-szentelése. Apja, Tamás ispán nemesi kúriáját Kéren⁵⁵ építette fel és innen igazgatta kiterjedt uradalmát. Itt született⁵⁶ Telegdi Csanád.⁵⁷ Innen Mezőtelegdre költöztek és innen vették nevüket. Nemzetségük a csanádi egyházmegyében öt monostort és számos egyházat alapított; új fészükön, Telegden is apátságot emeltek. Vallásos érzületükből következően, valószínűleg a csanádi káptalan és klérus tagjai közt számosan voltak e nemzetségből. Telegdi Csanád azonban új tartózkodási helye miatt, a váradi egyházmegyébe vétette fel magát és az ottani káptalan tagja lett. Időközben külföldi egyetemet látogatott és mint jogtudor tért vissza. Nemsokára prépost, továbbá királyi titkár, az udvari kápolna főnöke és „pápai káplán”. Váradon öt oltárt, ezenkívül egy héttagú társaskáptalant alapított és ezek javadalmazásáról örökölt és szerzett javainak átengedésével gondoskodott, majd⁵⁸ az egri székeskáptalan „egy szívvel-
lélekkel” püspökké szemelte ki. Felszentelése színhelyéül azonban az új püspök sem Váradot, sem Egert nem választotta, hanem visszatért abba az egyházmegyébe, honnan nemzetsége származott. Valószínűleg a Temesvárott tartózkodó királyi udvarra való tekintettel jelölték ki Temesvárt püspökké szentelése helyéül. Fényes ünnepséggel folyt le⁵⁹ Benedek püspök közreműködésével a királyi család jelen-

Kékes. — 52. Miklós, Tamás, Benedek, Arnold fiai. — 53. Bunyitay, id. m. II. 278. — 54. Varga, Szeged város története. Szeged, 1877, 204. Okmt. 13. sz. — 55. Egyházaskér. — 56. 1280 körül. — 57. Bunyitay (id. m. II. 37) szerint: Mezőtelegden, Azonban ide csak 1285 körül tette át a nemzetség székhelyét. — 58. 1332. — 59. 1323.

létében Temesvár említett főegyházában, a Szent György-templomban. Ez egyház védőszentje a Csanádnemzetségnek kezdettől fogva szinte nemzetségi patrónusa. Ismeretes, hogy a Gellért-legenda szerint a nemzetség alapítója, Csanád vezér, mielőtt Ajtonyt legyőzte, megfogadta, hogy győzelem esetére monostort emel a vitézek pártfogójának. Ez az oroszánosi Szent György-monostor volt később is a nemzetség közös temetőhelye. Oly elevenen élt az apáról fiúra szálló hagyomány, hogy a nemzetség egyik sarja később is kora humanista szokása szerint, az oroszánról Leontinusnak nevezte magát.⁶⁰ Ivánka váradi püspök is eljött a püspökszentelésre. Ily kedvező auspiciumokkal „atyai kezek áldásával” indulhatott új pályájára⁶¹ Telegdi Csanád. Benedek püspök még megérte, hogy Telegdi Csanád az egri püspöki székből⁶² az esztergomi érsekségre átlépett.⁶³ „A történetírás úgy emlékezik meg róla, mint Magyarország egyik legnagyobb főpásztoráról.”⁶⁴ A főpap öccse, *Telegdi Miklós*, Károly Róbert jeles katonája, majd csanádi főispán⁶⁵ egyik birtokát „lelke üdvössége és elődei lelki nyugalma végett” az egyháznak ajándékozta.⁶⁶

Temesvárott gyűlt össze egy alkalommal⁶⁷ az ország püspöki kara szokásos közös értekezletére.⁶⁸ Itt elvi határozatot hoztak a *leánynegyed* (quarta puellaris) ügyében. Ez gyakran foglalkoztatta a csanádi püspöki szentszéket és az itteni hiteles helyeket. Ezért nem mellőzhetjük e különleges magyar jogi intézmény rövid ismertetését. Más népeknél, pl. a germánoknál ennek nyoma sincs.⁶⁹ Magyarországon a középkorban a férfi kardjával, vitézségével szerezte meg az ingatlant. Ezt kezdetben a személyes katonáskodás terhelte. Tehát nemcsak megszerzése, de megtartása is a férfiak feladata volt. Ezért a magyar jog a nőket az ingatlan vagyontól úgy látszik teljesen kizárta. Ezen a jogegyenlétlenségben akart enyhíteni a leánynegyed. Ez: az ősi és csak a fiágra szálló adományos birtokból az atya halála után a leányt megillető negyedrészt. Ezt többnyire pénzben váltották meg. Ingatlanban is kiadhatták, mégpedig vagy a szerzeményi birtokból, melyből mindenkor megillette a leányokat az örökösödés,

I. 24. — 60. V. ö. Sörös Pongrác, Telegdi János. *Századok*, 1908, 342. — 61. Bunyitay, II. 40. — 62. 1330. IX. 17. — 63. Meghalt 1349-ben. — 64. Pórh, Nagy Lajos. Bp. 1892, I. 17. Borovszky, id. m. I. 95. — 65. 1325—26. — 66. Borovszky, I. 330. — 67. 1320. — 68. Szent István Akadémia Ért. Bp. 1924, 93. — 69. Iványi Béla ismertetése Kelemen László, *A leánynegyed* (Quartalitium). Szeged, 1926. *Századok* 1926, 847—851. — 70. Holub József, A

vagy — a nemzetség valamennyi tagjának beleegyezésével — az ősi, ú. n. nemzetségi birtokból.⁷⁰ Temesvárott az egyháznagyok azon tanácskoztak, vajjon az anya vagy más rokon, gyám vagy gondnok néven követelheti-e a kiskorú leánygyermek negyedét? Nem állapítható meg, miért tárgyaltak erről a főpapok, mert azelőtt is érvényesíthette az özvegy kiskorú leányai jogigényét. Temesvárott a főpapok kimondták, hogy ez bizonyos feltételek mellett megengedhető, de ugyanakkor hangsúlyozták a rokonok visszaváltási jogát is.⁷¹

Udvari kapcsolata miatt Benedek püspök közvetítette a király és az Aba-nemzetség⁷² közt létrejött cserét. Utóbbinak a csanádi egyházmegyében voltak birtokai és ezek egyiken, a temesmegyei Szagyun, Szent Péter tiszteletére monostort alapított.⁷³ A nemzetség tagjai azonban nem tartózkodtak az egyházmegye területén és ezért idővel nehézségekbe ütközött távollévő jószágaik kezelése. Ezért ezeket cserébe adták Károly Róbertnek más birtokokért. Az egyezséget a csanádi székeskáptalan előtt foglalták írásba és ebben kiemelték Benedek püspök közreműködését.⁷⁴ Királyához való hűsége és ragaszkodása nem gátolta Benedek püspököt egyháza iránt tartozó kötelessége lelkiismeretes teljesítésében. Tamás esztergomi érsekkel és István veszprémi püspökkel megjelent a király színe előtt,⁷⁵ hogy az országos bajok orvoslásáról tanácskozzék, hasonlóképpen⁷⁶ Kalocsán a királytól az egyház jogain ejtett sérelmek megszüntetése céljából egybehívott főpapi értekezleten. Bizonyító-oklevelet⁷⁷ állít ki⁷⁸ és hitelesen átírja⁷⁹ egy pápai ügyhallgatónak idéző-levelét.⁸⁰

V.

A Benedeket püspökké kinevező V. Kelemen pápa elhunytá⁸¹ után, több mint kétévi üresedés után a nagytudású, rendkívül aszketikus, igénytelen külsejű, hetvenkétéves Jacques Duèze bíbornokot emelték⁸² a pápai trónra XXII. János néven.⁸³ A roszakatag testben bámulatos tetterő és

leánynegyedről. Turul, 1928. 106—115. — 71. Mon. Srig. III. 712. V. ö. Turul, 1928. 114. — 72. Karácsonyi, A magyar nemzetség a XIV. sz. közepéig. Bp. I. 19, 37, 45. — 73. „Zagio, in qua in honorem sancti Petri apostoli monasterium constructum“. A csanádi káptalan 1320. okl. Stifte Oklt. nr. 5. pg. 222. — 74. „Venerabili in Christo patre domino Benedicto miseratione divina episcopo, praelato nostro“. Id. h. — 75. 1315 nyarán, — 76. 1318. — 77. 1321. VII. 13. — 78. Beke, A gyulafehérvári káptalan levéltárának címcjegyzéke. Bp. 1883. nr. 81, pg. 31. — 79. 1331. VII. 14. — 80. Vespri. II. nr. 256, pg. 322—5. — 81. 1314. V. 20. — 82. 1316. VIII. 7. — 83.

munkabírási honolt. Erélyes és céltudatos lélekkel a legbenyolultabb helyzetet élesen áttekintve, kilencvenkétéves koráig törhetetlenül haladt kitűzött útján. Elrendelte⁸⁴ a Szent-szék szükségleteinek fedezésére a tényleg üresedésben levő és a következő három év alatt megüresedendő egyházi javadalmak első évi jövedelmének beszolgáltatását.⁸⁵ Az új adózás alapjául a tized-kivetés („taxatio decimae”) szolgált, vagyis a tízszeresen vett tizedet kellett évi jövedelemnek tekinteni. A tényleges jövedelemből ez összeg levonása után fennmaradó felesleg azt illeti meg, aki a jövedelmet időközben elnyerte. A behajtást Rufinus tolnai főesperesre bízta.⁸⁶ Bizalmas embere volt az időközben elhunyt Gentilisnek, neki köszönhette főesperesi javadalmát is, így az ország viszonyait ismerte. Rufinus Avignonból Magyarországra érkezve,⁸⁷ maga elé vett közjegyzőkkel („tabelliones”) és pénzszedőkkel akarta felkeresni az egyes egyházmegyéket. Hamarosan tudomására hozták: „Ily tizedkivetés Magyarországon nem létezik!”⁸⁸ Mivel hiányzott eszerint az adókulcs, a pápa módosította⁸⁹ előbbi intézkedését: a megüresült javadalmak bevételeinek felét szolgáltatassák be az apostoli kincstárnak, felét pedig adják át az új javadalmasnak.⁹⁰ Eszerint a hivatalos becslés helyett a jövedelem bevallását és mások tanúbizonyságát kellett alapul elfogadni. Így történt,⁹¹ hogy a marosontúli („Transmorigenus”) főesperesség üresedésben lévén, tíz márkára rúgó jövedelmének felét Rufinus a pápa részére foglalta le, másik felét pedig Benedek püspök Miklósnak, az új főesperesnek adta át.⁹² Káptalani prépostságok és nevezetesebb helyek plébániáinak jövedelme általában 30—50 marka közt váltakozott.⁹³ Ezekhez viszonyítva a marosontúli főesperes jövedelme csekélynek tűnik fel: de ugyanakkor pl. a váradi éneklő-kanonoknak csaknem félakkora jövedelme⁹⁴ volt.⁹⁵

E javadalmakra maguk a folyamodók vagy pártfogóik kérvényt (*supplicatio*) nyújtottak be a Szentszéknek.⁹⁶ Ennek elintézési módja e korszakban ugyanaz maradt, ezért ezzel röviden megismerkedhetünk. A pápa a kérvényt vagy elve-

1314—34. — 84. 1316. XII. 8. — 85. Vet. Mon. I. 446. Fejérpataky, Pápai adószedők Magyarországon. Századok 1887, 505. — 86. Vet. Mon. I. 448. Századok 1887, 506. — 87. 1317 őszén érkezett az országba. Századok 1887, 506. — 88. Id. h. 507. — 89. 1318. VI. 17. — 90. Vet. Mon. 462. Századok 1887, 507. — 91. 1319. IX. 7. — 92. Acta et scripta 25—26. Vet. Mon. I. 454. — 93. A rendelet nem terjeszkedik ki az érsekségekre és püspökségekre. — 94. 6 marka. — 95. Századok 1887, 508. V. ö. Fraknói, MO. és a

tette, vagy jóváhagyta. Az előbbi esetben a kérvényt nem őrizték meg és nem is iktatták. Kedvező elintézés esetén a „Fiat“ („Legyen meg!“) szót jegyezték rá, továbbá XXII. János óta még egy nagybetűt. E betű többnyire a pápák családi neve, szülőföldje, majd IX. Bonifác⁹⁷ óta keresztnévük kezdőbetűje.⁹⁸ Általában a Szentszék a javadalmas halálával, előléptetésével, lemondásával vagy elhelyezésével megüresedett *meghatározott* javadalmat („canonicatum cum prebenda“) adományozott. Előfordult azonban, hogy csak „váromány“-t, jogot biztosított valamely megüresedendő, tehát közelebbről *meg nem határozott* javadalomra, vagy arra, hogy „a kinevezés idejében üresedésben levő vagy a jövőben megüresedendő“ javadalmak közül egyet bizonyos határidő alatt választhasson a folyamodó. Ez a választási szabadság olykor a kérvényben megnevezett egyház valamennyi javadalmára szólt, többnyire azonban kizárta a magasabb káptalani „méltóságok“-at (dignitas, personatus, officium). Utóbbiakra a Szentszék rendszerint ugyanama káptalan tagjait léptette elő. Megtörtént azonban, hogy a javadalomra a káptalanon kívül álló egyházi férfit, sőt más egyházmegye klérusából, olykor külföldről nevezett ki.⁹⁹ Ilyen külföldi, talán olasz származású¹⁰⁰ lehetett a XXII. János pápától kinevezett De Sancto Miklós csanádi székeskáptalani kánonok.¹⁰¹ Valószínűleg az egyetemes egyház kormányzati ügyeivel kapcsolatban szerzett érdemeket. A Szentszék mindenkor azt a felfogást vallotta, hogy ilyenek az egész egyház területén igényelhetik szolgálataik megjutalmazását. Ebből az elvből kiindulva nevezte ki III. Honorius pápa udvari káplánját, Capuci Jánost aradi préposttá. A kérvényeket a „Data communis“ néven ismert pápai hivatalban vették át. Tilos volt ezek előadóinak („referendarius“) a supplicatio-kat közvetlenül átvenni a felektől. E hivatalból fejlődött ki a „Dataria“. Ennek ügyköréhez tartozott e kérvények elintézése.¹⁰² Napoleon idejében a pápai levéltárnak Párisba szállításakor a Datariának e korból való iratainak mintegy fele elpusztult.¹⁰³ Talán ez a magyarázata, hogy Benedek püspök idejéből csak egyetlenegy kinevezést ismerünk.

sztsz. I. 166—7. — 96. Csak 1344-től kezdve maradtak fenn. V. ö. Századok, 1899, 923. — 97. 1389—1404. — 98. Lukcsics Pál, XV. századi pápák oklevelei. Bp. 1931, I. 11. — 99. Vat. I/III. pg. XXVIII. — 100. Borovszky, I. 422. — 101. Vet. Mon. I. 549. — 102. Lukcsics, id. m. I. 10. — 103. Vat. I/I. pg. XXVIII. — 104.

Benedek püspök idejében tűnik fel a püspökség egyik új kegyurasága, a *Becsei*-család. Nevét ősi birtokáról, a bács megyei Beceéről vette. Rövid idő alatt ez a család a csanádi egyházmegyében több, mint tíz helységnek lett kegyura. A királyi kúrián kétség merült fel arra nézve, vajjon Becsei Imre barsi főispán és lévai várnagy birtokai¹⁰⁴ Csanád vármegyébe esnek-e, vagy más szomszédos megye területére? Károly Róbert felhívta¹⁰⁵ a csanádi székeskáptalant, járjon ennek utána és tegyen jelentést. A káptalan, mint hites bizonytságot kiküldte András kanonokot. Ez a „királyi ember”-rel kiment a helyszínre és az ott „körüllakó nemesektől és közönséges állapotú lakosoktól, továbbá a szomszédos és határos birtokosoktól” azt az értesítést vette, hogy a kérdéses helységek valóban Csanád vármegyében fekszenek. Erről a káptalan még ugyanabban a hónapban¹⁰⁶ jelentést terjesztett fel a királyhoz.¹⁰⁷ Ugyanez a Becsei Imre, Csanád vármegye főispánja törvényszékének idézésére megjelent Csanádon, sőt magával vitte a vármegyében alkalmazott tisztjeit is, hogy ha valami felvilágosításra szükség lenne, ezt megad hassák. Jelentkeztek egyesek, hogy „nekik a hatalmas úrral van leszámolnivalójuk”. Azonban ezeknek pöre folyamatban volt a királyi törvényszék előtt. Ezért Becsei Imrének a főispán és a négy szolgabíró, az ország szokása szerint engedélyt adott az eltávozásra.¹⁰⁸ A vármegyei törvényszék emez ismert „legelső üléséről”¹⁰⁹ szintén egy káptalani kiadvány¹¹⁰ tudósít.

Egy számadáskönyvből tájékoztatást nyerünk Benedek püspök jövedelmeiről, illetve kiadásainak egy tételéről. Gentilis híbornok a Szentszék felhatalmazása alapján, követi költségei fedezésére a javadalmasokra évi adót, ú. n. procuratiót vetett ki.¹¹¹ Míg az erdélyi egyházmegye, vagyis a püspök, káptalan és papság 313, a kalocsai érsek 240, a győri püspök 150, a nyitrai 20, a szerémi 15. addig a csanádi püspök 40 ezüstmárkát tartozott fizetni.¹¹² Egy ezüstmárká-

Akács és Szentmiklós. — 105. 1326. I. 26. — 106. 1326. I. 31. — 107. Zichy-ok m. t. I. 274. — Borovszky, I. 89. — 108. Zichy-ok m. t. I. 361. Borovszky, I. 90. Becsei Imre marosmenti szolgálógarázdálkodtak az aradi egyház birtokain és Arad városában meggyilkolták Miklós nevű tisztjét. — 109. Borovszky, I. 90. — 110. 1330. VII. 11. — 111. Olasz nyelven írt számadáskönyvének csak töredékei maradtak fenn. Történetíróink így is a legbecesebb kútfőink közé sorolják. V. t. I/II. pg. CXV–CXI. — 112. V. t. I/II. 419, 444.

nak négy aranyforint értéke volt.¹¹³ — Ugyancsak e számadás tartotta fenn Benedek püspök „udvari emberé”-nek (familiáris), *Frigy*esnek nevét.¹¹⁴

Előnyös fényt vet Benedek püspökre az a körülmény, hogy oly jeles férfiúnak, mint „Gentilis bíbornoknak barátja”¹¹⁵ volt és hogy odaadó hűséggel oly király érdekeit szolgálta, mint Károly Róbert. „A történelmi szaktudomány megítélése szerint Károly Róbert alkotó királyaink legnagyobbika közé tartozik”.¹¹⁶ A tárgyilagos történetírás nyíltan vallja, hogy katonailag, társadalmilag és gazdaságilag olyan konszolidált országot hagyott fiára, hogy erre lényegében már csak az elért eredmények megőrzése várt.¹¹⁷ Késésgkívül Benedek püspöknek is része volt abban, hogy a király halálából ragaszkodásáért, egyházmegyéje területét felvirágoztatta. A Délvidék történetírói állapítják meg: Szent István király óta egy király sem tett annyit a Délvidék politikai, törvénykezési, közigazgatási, egyházi és közművelődési, kereskedelmi, ipari, gazdasági és társadalmi érdekeinek előmozdítására, mint Károly Róbert, kit a Délvidék méltán nevezhet a maga királyának. Nemcsak a nemesség vagyonosodását és tekintélyét emelte, de megadta a lehetőséget a jobbagynak és szolgának is, hogy sorsán javítson. Benépesítette az egyházmegye területét szorgalmas munkával és alapját vetette meg a városi élet fejlődésének. Udvartartásával, művésztáptartásával, építkezéseivel olasz és francia modort, finomult ízlést honosított meg a közéletben.¹¹⁸ Talán Benedek püspök udvari befolyásának köszönhető, hogy egyházmegyéje jelentékeny városában, Lippán Károly Róbert megkezdte¹¹⁹ egy templom építését a néhány évvel azelőtt¹²⁰ szenttéavatott nagybátyja, Szent Lajos toulousi püspök tiszteletére.¹²¹ továbbá, hogy Apáthy Miklós aradi prépost¹²² Mária nápolyi királynő támogatásával az ottani egyetemet látogathatta.¹²³ Negyedszázados kor-

— 113. Fraknoi, MO. és a sztsz. I. 139—140. — 114. Vat. I/II. 443.

— 115. Szentkláray, Temes vm. (MO. vmegyéi és városai) 276.

— 116. Hermann Egyed, Nagy Lajos. Délvidéki Szemle, 1943, 2. Hóman—Szekfü, II. 337. — 117. Id. h. — 118. Szentkláray, id. m. 286. — 119. 1325. — 120. 1317. — 121. Karácsonyi, Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. Bp. 1923. I. 197. — 122. 1322—32. — 123. Még a szükséges gyógyszerek költségeit is Mária viselte, midőn Apáthy megbetegedett. Mint az egyházjog tudora, II. Károly szicíliai király menedéklevelel tért vissza Aradra. Idehaza kieszközölte Károly Róbert királynál az aradi káptalan er-

mányzata alatt eltűntek a tatárdúlás, kún pusztítás, valamint a trónöröklés viszállyainak utolsó nyomai; helyreállította a kapcsolatot a pápai és a királyi udvarral, a fegyelmet egyházmegyéjében, előmozdította új szerzetek letelepedését és kiépítette a plébániákat.

Piacenzai Jakab.

(1332—1343)

I. Orvos. — Egyházi állásai. — Követségben. — II. Csanádi püspök. — Idegenszármazású főpapok. — Székdiája. — III. A királynak járó tizedrész ellenőre. — Tizedszedés az egyházmegyében. — IV. Plébániák. — Helytartója, nagyobb egyházak. — Pápai megbízatása. — V. Székesegyház újjáépítése. — Érsekjelölt. — VI. Zágrábi püspök. — Személyisége. — Szent Gellért életének megíratása.

I.

A középkorban „a papok híveiknek nemcsak lelkével, hanem testével is gondoltak“. Egy szemorvosnak „rendkívül jó szeme“ volt ennek megfigyelésére.¹ Középkori szentbezzédekéből kihámozta és több fejezetben csoportosította a táplálkozásra, öltözködésre, bőr- és hajgondozásra, testgyakorlatokra (tánc, birkózás, ugrás, kuglizás, céllövés, stb.), orvosi segélyre, betegápolásra, temetkezésre vonatkozó adatokat és ezek alapján megállapította: a falusi pap az élet minden viszonyában hű pásztora volt nyájának; tőle tanulta meg a nép, nemcsak hogyan gondozza lelkét, hanem azt is, hogyan ügyeljen egészségére. „Szidta a mészárost, ki romlott húst árul s nem törődik vele, hogy aki megveszi, halálos betegséget vásárol. Beszélt a fényűzés ellen, irányt adott, hogyan neveljék a gyermekeket“.² Műveltebb egyháziak az akkori fogalmak szerint „orvosok“ voltak.³ Másrészt az orvosok tudományos képzettségük és az emberiségre oly jótékony foglalkozásuk révén közel állottak az egyházi

déli népeinek és jobbágynak ama kiváltsága megerősítését, mely szerint ezek közvetlenül az aradi egyház bíraskodása alá tartoznak. (1329. III. 19.)

1. Dr. med. et phil. L. Kotelmann, Augenarzt, Gesundheitspflege im Mittelalter. Kulturhistorische Studien und Predigten des XIII., XIV. u. XV. Jahrhunderts. Hamburg, 1890. — 2. Századok, 1892, 168. — 3. Wertner Mór, Középkori magyar orvosok. Szá-

rendhez. Ezért a középkorban az orvosok, épűgy, mint a királyi udvar tisztviselői egyházi rend nélkül is elnyerhetek egyházi javadalmakat.⁴ Kettős jogcímet bírt erre Giacomo da Piacenza: Károly Róbert király „házi orvosa és sebésze”,⁵ továbbá titkos kancellárja.

Mint udvari orvost az aquilejai patriárka ajánlatára vette maga mellé Károly Róbert. Előzően⁶ Friaulban, *Gemona* községnek volt orvosa. A gemonai kapitány⁷ kötelezte magát, hogy Giacomo da Piacenza mester Gemonában a községtől tisztességes házat és készpénzfizetést kap. Ezért köteles a község betegeinél néhány orvosi látogatást díjmentesen végezni; a további gyógykezelés díjai: a megállapodás szerint; nem volt szabad Gemona területét elhagynia a kapitány, a tanács és a betegek tudta nélkül.⁸ Kedvezés volt tehát, hogy Gemona község elbocsátotta a magyar király óhajára Jakab orvost.⁹ Gemonai tartózkodása miatt „Lombard”-nak is nevezték Jakab mestert („Jacobus de Placentia dictus Longobardus”). Ezentúl állandóan a beteges Károly Róbert oldala mellett tartózkodott, utazásaiban is elkísérte.¹⁰ Eleinte bácsi kanonok,¹¹ azután kalocsai és hájszentlőrinci,¹² végül¹³ pozsonyi prépost és titkos kancellár lett.¹⁴

Királyvaink gyakori összeköttetést tartottak fenn a Szent-székkal. E század folyamán a követjárások szinte állandósultak. Rendszerint püspököket, prépostokat és kancelláriai

zadok 1893, 559 sk. — 4. Bunyitay Vince, A váradi püspökség története. Nagyvárád, 1883, I. 205. — 5. Fekete Lajos, Gyógytan a régi magyaroknál. Századok 1874, 491. Nagy Lajos király házi-orvosa szintén főpap: Deméndi László veszprémi, majd váradi püspök. (Márki Sándor, Anjou Mária, Magyarország királynéja, Bp. 1885. M. Tört. Elett. 33.) Későbbi korban, még II. Ulászló király orvosai is nagyobbrészt olaszok. (Fógel, II. Ulászló udvartartása. Bp. 1913. 93.) — Történetíróink általában Piacenzai Jakab-nak hívják. Helyesebb azonban az egyes személyeket saját nevükkel feltüntetni. (Tóth László szegedi egyetemi rektor úr szíves észrevétele.) — 6. 1311 óta. — 7. Udine, 1311. IV. 22. — 8. Bianchi, Documenta historiae Feruiliensis, Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen. XI/II, pg. 446. nr. 276. Pór Antal, De Surdis János esztergomi érsek. Bp. 1907, 7. — 9. Pór, Nagy Lajos király viszonya az aquilejai pátriárkához. Bp. 1900, 12. — 10. Pór, Keszei Miklós, Bp. 1904, 88. — 11. Pray Georgius, Specimen Hierarchiae Hungaricae, II. 25. — 12. Pór, Nagy Lajos. Bp. 1892. 19. — 13. 1331. I. 6. — 14. E tisztségben találjuk őt még 1332. XII. 24.-én is. Cod. dipl. VIII/III. 635. Vet. Mon. I. 711. 1074. Ortway Tivadar, Pozsony város története. II. 284. III. 204—207, Fraknoi Vilmos, A magyar ki-

hivatalnokokat bíztak meg követjárással.¹⁵ Mint a király titkos kancellárja, Giacomo da Piacenza több ízben járt diplomáciai küldetésekben, főleg a nápolyi trónörökléssel kapcsolatban. Erre olasz származása kiválóan alkalmassá tette. Károly Róbert királynak az Anjouk örökösödési pragmatikája szerint teljes joga volt a nápolyi trónra, mert ő volt a trónörökös korában meghalt *Martell Károlynak* elsőszülött és egyetlen fia. Hogy mégsem ő lett a nápolyi király, hanem nagybátyja, *Róbert*, annak az a körülmény a magyarázata, hogy Nápoly is, Magyarország is e század elején egész embert kívánt királyául. Miután azonban Magyarország a rend helyreállt, a trón megszilárdult és Károly Róbertnek több fiú-utódja volt, igyekezett saját jogait annál is inkább érvényesíteni, mert Róbert nápolyi királynak fiú-utóda, még atyja életében elhunyt¹⁶ és csak két leányt hagyott maga után: *Giobannát*, akit Johannának is nevezünk és *Máriát*. E kérdésen ismételten összezőrdült a nápolyi és a magyar udvar, főleg mert Róbert király kisöccsei, a tarentói és durazzói hercegek is vágytak a trónra. Végre akképen egyeztek meg, hogy Károly Róbert fiai, *Lajos* és *Endre* feleségül veszik Róbert nápolyi király unokáit, *Giovannát* és *Máriát*.¹⁷ Az Apostoli Szentszék rokoncsenvezett ezzel a tervvel. Károly Róbert¹⁸ Nápolyba küldte Giacomo da Piacenza pozsonyi prépostot, hogy az eljegyzést végrehajtsa.¹⁹ Az eljegyzés megkötése előtt azonban a nápolyi király nehézségeket támasztott. Giacomonak ezeket nem sikerült legyőznie. Végül az egyezkedés terére lépett. Ennek értelmében Lajos és Johanna eljegyzik egymást, de „ha e házasság végrehajtása előtt Johanna elhal, Máriát veszi nőül Lajos; ha pedig Lajost ragadja el a halál, akkor Endre lép helyébe“. Ezt a szerződést jóváhagyta XXII. János pápa és a vérrokonság akadályától felmentést adott „a magyar király egyik fiának a nápolyi király egyik unokájával kötendő házasságához“.²⁰ Most meg Károly Róbert okozott nehézségeket. Nem fogadta el ezt a szerződést. Né-

rályi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig. Bp. 1895. 55. — 15. Galla Ferenc, Mátyás király és a Szentszék. (Lukinich Imre: Mátyás Emlékkönyv. Bp. é. n. 97.) — 16. 1328. — 17. Pór, Jegendorfi Pál nyitrai főesperes. Kny. a Századok 1905. évf. Bp. 1905. 23. — 18. 1322 tavaszán. — 19. A pápának 1332. IV. 25. a nápolyi királyhoz és VII. 15. a magyar királyhoz írt levelei: Vet. Mon. 552. Fraknoi, MO. és a szlsz. — 20. 1332. VI. 30. Vet. Mon. 590. A pápának a nápolyi királyhoz intézett levele: Tört. Tár 1898. 391.

zete szerint Giacomo túllépte meghatalmazása körét. Ezt a király bejelentette a Szentszéknek és ennek alapján a pápa a szerződést érvénytelennek nyilvánította.²¹ Giacomo fáradozása még sem vált meddővé, mert a tárgyalások nem szakadtak meg. Károly Róbert király Lajos fia számára a lengyel trónt akarta megszerezni és ezért arra törekedett, hogy ifjabb fia, Endre vegye feleségül Johannát és így biztosítsa számára a nápolyi koronát. Ezt a tervet Róbert nápolyi király is felkarolta és a pápa is helyeselte. Mikor Károly Róbert Olaszországba utazott, a pápa őt levélben üdvözölte és egyik udvari papját küldte a két uralkodóhoz a tárgyalás menetének elősegítésére. Sikerült is a kívánt megállapodás, mégpedig „a Giacomo da Piacenza által közvetített egyesség alapján”. Eszerint: Endre herceg nőül veszi Johannát, ha pedig ez a házasság végrehajtása előtt elhalna, akkor Máriát. Ha pedig a házasság végrehajtása előtt Endrét ragadná el a halál, akkor Johanna házasságra lép a magyar király most életben levő fiai közül azzal, kit atyja majd akkor kijelöl; végre abban az esetben, ha mind Endre, mind Johanna a házasság végrehajtása után, örökös nélkül szállna sírba, Mária frigyet köt a magyar király még életben levő fiai közül azzal, kit atyja majd akkor kijelöl és Nápolyba küld.²² Ezt a házassági szerződést a két uralkodó, a nápolyi és a magyar főurak esküjükkel szentesítették, mire²³ a hatéves Endre és a hétéves Johanna eljegyzését ünnepélyes egyházi szertartásokkal megtartották. XXII. János pápa megerősítette²⁴ ezt az egyességet és örömét fejezte ki a két uralkodóház közt létrejött bensőséges viszonyon.²⁵

II.

Giacomo da Piacenza diplomáciai sikereivel tehát a királyi és a pápai udvarnak egyaránt szolgálatot tett. Ennek jutalma lett a csanádi püspökség. Ezt még az egyesség végleges lezárása előtt, az 1333. év elején elnyerte.²⁶ Szent Gelért óta ő az első külföldi származású csanádi püspök. Külföldinek kinevezése magyarországi főpapi székekre a középkorban nem volt oly feltűnő. Jobban érezték akkor a keresztény népek az együvértartozást, ezenkívül a latin nyelv

Fraknói, id. m. 154. — 21. Tört. Tár 1898, 392. Fraknói, id. m. 154. — 22. Vet. Mon. 593, Fraknói, id. m. 155. — 23. 1333. IX. 27. — 24. 1333. XI. 8. — 25. Vet. Mon. 393, Tört. Tár 1898, 392. Fraknói, Adalékok Endre és Johanna házasságkötésének történetéhez. Századok 1897, 289—293. Ugyanő, MO. és a Sztsz. I. 156. — 26. Borovszky, id. m. I. 353. — 27. Karácsonyi János, Ma-

általános használata is mérsékelte a nemzetiségi ellentéteket. Nemcsak külföldi került magyar egyházmegye élére, de viszont magyarországi egyházi férfi is nyert el külföldön főpapi javadalmat, pl. Czudar Imre a tekintélyes itáliai, imolai püspökséget. Felületes szemlélő azt tételezhetné fel, hogy első sorban az Apostoli Szentszéknek tulajdonítható külföldieknek magyar főpapi állásokra való kinevezése. Közelebb-ről szemügyre véve ezeket az eseteket, kiderül, hogy épen magyar királyainktól származik a legtöbb ilyen javadalom-adományozás. Épen akkor, mikor IX. Bonifác pápával való összekülönbözése miatt, Zsigmond király saját hatáskörébe vonta a püspökségek betöltését, a német Hohenlohe, Albani, a lengyel Stibor, az olasz Scolari, Carmianus, Buendelmonte, Prato, a cseh Hinko foglalta el a magyar főpapi székeket. Legnemzetibb királyunk, Mátyás befolyására egyre-másra külföldiek nyertek el főpapi javadalmakat, mint Beckensloer, Stoltz, Rangoni, Ipolito d'Este, Filipecz²⁷ Nemcsak az uralkodók, de egyéb tekintélyes világi körök figyelmen kívül hagyták a külföldi származást. Midőn az erdélyi fenesi plébániát a Szentszék egy magyar papnak adományozza, ugyanakkor ezt a javadalmat a vidék nemességének pártfogásával egy cseh pap foglalja el.²⁸ Giacomet is első sorban nem a pápa, hanem a király kegye emelte püspökségre. Már pozsonyi préposttá is²⁹ a király előterjesztésére nevezte ki a Szentszék³⁰; most is készséggel fogadta el Károly Róbert ajánlását a csanádi püspöki székre.

Minden újonnan felszentelt vagy áthelyezett főpap székeének elfoglalása alkalmával köteles volt *székdíj* vagy *közzolgalmati díj* címen bizonyos meghatározott összeget az apostoli kamarába befizetni. A nagyobb taksán (*servitia maiora* vagy *communio*) felerészben a pápa, felerészben a kúrián jelenlevő bíborosok osztzkodtak. A kisebb taksa (*servitia minora* vagy *minuta*) négyötödrészben a pápai tisztviselőket, egyötödrészben a bíbornokok „klerikusait” illette. E kinevezési díjak alapjául a javadalmak évi nyers jövedelme szolgált. A nagyobb szolgálmány (*servitium commune*) az évi jövedelem egyharmadát tette ki, a kisebb szolgálmány (*servitium minutum*) pedig egyenlő volt azzal a részlettel, mely egy-egy bíbornoknak a nagyobb szolgálmányból jutott, tehát hol több, hol kevesebb, aszerint, amint kevesebb vagy több bíbornok tartózkodott a pápai udvarban. E közzolgá-

gyarország és a nyugati egyházzsakadás. Nagyvárad, 1885, 84. — 28. V. t. IV. 125. Fraknoi, Kegyeri jog 83. — 29, 1331. — 30. Frak-

lati díjakat ritkán fizették le a püspökök legott kinevezésük után, többnyire csak formyszerű kötelezvényt („obligatio”) állítottak ki arra vonatkozóan, hogy az előttiük meghatározott összeget — rendszeren két pontosan megjelölt határidőre — kiegyenlíti. E kötelezvény alapján a kúria kiállította a kinevező-bullát, ezt átadta egy megbízható egyénnek azzal a meghagyással, hogy csak a megállapított díj ellenében kézbesítse a kinevezettnek.³¹ Giacomo da Piacenza kinevezésekor³² a magyarországi főpapok a következő közszolgálati díjakat tartoztak fizetni: az esztergomi és kalocsai érsek, továbbá a váradi püspök 2000 forintot, az erdélyi püspök 1500, a pécsi 1300, a csanádi 900, a veszprémi 900, a győri 800, az egri 800, a váci 500, a zágrábi 400, a nyitrai 275, a boszniai 200, és a szerémi 100 forintot.³³ Ha tekintetbe vesszük, hogy 1 aranyforint 10—12 aranykoronának felel meg, nem csekély egyházi „illetékadója” volt minden újonnan kinevezett csanádi püspöknek.³⁴ Ez a magyarázata annak, hogy legtöbbjük a székdíj tekintélyes részével mindvégig hátralékban maradt.

III.

Alig taglalta el Giacomo püspöki székét, Károly Róbert új megbízással ruházta fel: *a pápai tizedekből a királynak átengedett rész ellenőrzésével*. A délfanciaországi viennai zsinaton³⁵ elhatározták a Szentföld céljára a kereszténység megadóztatását. E célra a papság jövedelmének tizedrészét ajánlotta fel hat egymásután következő esztendőben. Európa valamennyi országában munkába állottak a pápai tizedsedők. A szomszédos Lengyelországban is. Csak Magyarország kerülte el az Apostoli Szentszék figyelmét. Végre XXII. Já-

nói. Kegyúri jog 55. — 31. V. ö. Baumgarten. Untersuchungen und Urkunden über die Camera Collegii Cardinalium. Leipzig, 1898. Kirsch. Finanzverwaltung des Kardinalkollegiums (Kirchengeschichtl. Studien, II. 4). Kropf Lajos, Adalék Kálmán győri püspök életéhez, Századok, 1898. 497—8. Pócs, Keszey 48. Vesp. II. pg. CXIV—CXVI. Lukács József, Középkori pápai adókönyvek. Bp. 1908. — 32. 1334. — 33. Borovszky, I. 352. E kimutatásban felvett székdíjak azonban nem állhattak mindig arányban a tényleges jövedelemmel. A jövedelemben változás — esökkenés, vagy gyarapodás — következhetett be. Különben aligha fordulhatott volna elő, hogy egy főpap lényegesen magasabb jövedelemmel bíró püspökségről előléptetés- és kitüntetésképen szerényebb javadalmú püspökségre helyeztetett volna át. Így Giacomo a 900 forintra becsült csanádioról a 400 forintra becsült zágrábira, — 34. Vesp. II. pg. CXVI. — 35. 1311—12. — 36. 1331. III. 1. — 37. 1332. VI. 1. — 38. Vet. Mon.

nos pápa ³⁶ ide is küldött tizedszedőket. Ezek — Jacobus Berengarii és Raimundus de Bonofato — Avignonból lóháton Nizzáig, azután Génova érintésével hajókon Pisáig, ismét szárazföldön Velencéig, bárkán Zenggbe, majd onnan Zágrábba érkeztek. Itt pergamentet és pecsétnek való viaszt vásároltak, hogy az ország püspökeit Budára meghívják. Zágrábból egyenesen Budának tartottak, ahol a magyar főpapokkal találkoztak. A király nem volt hajlandó megengedni „a papságot súlyosan érintő adók behajtását”. Esztendőnél tovább volt kénytelen a két pápai követ tétlenül vesztegelni. Végül a pápa elfogadta ³⁷ Károly Róbert feltételét: a tizedek, továbbá a három éven belül megüresedendő egyházi javadalmak bevételei egyharmadának átengedését. A pápa kikötötte: a király ezt kizáróan országa keresztényeinek védelmére a hit ellenségei ellen használhatja. ³⁸ Ez átengedett összegek biztosítására jelölte ki Károly Róbert Giacomot. A körülmények sajátzerű alakulása folytán a tizedszedők közül Giacomo da Piacenza járt el legtöbb sikerrel. A király részére ugyanis a nyers bevételből vonhatta le az átengedett egyharmadot, míg a beszedéssel járó egyéb tetemes költséget a pápai kincstár fedezte. Jakab püspök pénzkezelése révén összeköttetésben volt *Szatmári Miklós* budai polgárral. Megbízta őt, ³⁹ hogy Velencében egy általa letéteményezett és aranyakat tartalmazó erszényt rejtő dobozt átvegyen. ⁴⁰ A vonatkozó feljegyzésben Miklós civis családi nevét „Sethinar”-nak olvasták. Bizonyos azonban, hogy azonos azzal a *Szatmári Miklós* bankárral, akivel Jacobus Berengarii nyolcezer aranyforintot, azaz mintegy kétezer márkát küldött Velencébe a firenzei Bardiak ottani bankházába a pápai kincstár javára, de útközben póruljárt: Ausztriában elfogták. Érdekében a magyar király követséget küldött az osztrák herceghez, míg végre tetemes váltságdíj ⁴¹ ellenében szabadon bocsájtották. Ezt az összeget, továbbá a követség költségét, ⁴² valamint *Szatmári Miklós* Velencébe utazásának és ott-tartózkodásának kiadásait ⁴³ szintén a tizedek rovására folyósították.

Jakab püspök egyházmegyéjében a pápai tizedet *Jaco-*

I. 553—5. Fejérpataky László, Pápai adószedők Magyarországon. Századok 1887, 508—11. — 39, 1334. IX. 8. — 40. Óváry, Regeszták a Magyar Tud. Akad. kéziratgyűjteményében létező s olaszországi levéltárakban másolt magyar történelmi vonatkozású oklevelekből. Tört. Tár 1888, 454. Ugyanő, A M. Tud. Akad. Tört. Bizottságának oklevélmásolatai, I. nr. 44. pg. 45. — 41, 636 márká. — 42, 30 márká. —

bus Berengarii franciaországi bencés⁴⁴ szedte be. Munkáját igen megnehezítette a különböző pénznem. A csanádi egyházmegyében a garasok mellett jobbára banalisokban történt a számítás. Szegedvidékén⁴⁵ használatban volt a „szegedi aprópénz”.⁴⁶ Mindezt először budai márkára kellett átszámítani. „Valóban nem csoda, hogy Károly király épen e tizedszedés idejében, talán részben az ott szerzett tapasztalatokon is okulva, 1335 körül új és egységes pénzlábat hozott be, magyar arany-forintokat veretvén az addig hazánkban kizárólagos uralmú firenzei arany-forintok kiszorítására, melyeknek árfolyama ezáltal lassankint alábbszállott”.⁴⁷ A tized kivetésénél a jövedelmet igen alacsonyra vették. Valóságban jóval magasabb volt. A fizetett összeg tízszeresét kellene a tényleges jövedelemnek tartani. De ez — a tizedek alapján — oly csekély, hogy abból még abban az „olcsó korban” sem lehetett megélni.⁴⁸ A csanádi nagyprépost 20 garast, a kisprépost 8 penzát, a csanádi apát fél márkát, az olvasókanonok 25 garast, az őrkanonok 1 márkát és 25 banálist, a csanádi plébános 10 garast és 1 banálist, a szőregi 1 garast, a szentpéterei fél fertót, a rábei 5 garast, a harangodi 20 garast, a makófalvi 5 garast, az apátfalvi 5 garast, a zombori⁴⁹ 5 garast, a nagylaki 2 banálist⁵⁰ fizetett. Ezek az összegek csekélyeknek tűnnek fel, de helyesen mutat rá Bunyitay: az árucikkek olcsósága, a vert pénznek nagy ritkasága miatt e kisebb összegeknek nagy becsük volt. A szegényebb plébánosok tehenüknek árát hozták áldozatul. Akkor 1 márkáért egy jobbagytelket lehetett vásárolni jobbagyostul, 2 márkáért nemesi kúriát épületestül, 10 márkáért egy télen-nyáron forgó malmot, 100 márkáért egy egész várat.⁵¹ Hat éven át kellett volna a zsinati határozat értelmében a tizedeket szolgáltatni, de ennek csak a váradi egyházmegye tett eleget. Ennek papágától 806 budai márka gyűlt be. Az erdélyi egyházmegyében öt éven át fizették a tizedet, mind a hat évre csak kevés pap tett eleget kötelezettségének. A befolyt összeg: 2441 márka. Ezzel szemben elenyészően csekély a csanádi egyházmegyéből három éven át beszolgáltató tized: 76

43. 23 márka. — 44. „Operarius ecclesiae Crassensis”. — 45. Mint ismeretes, Szeged a középkorban nem tartozott a csanádi egyházmegyéhez. Püspökségtört. II. 43—44. — 46. „Parva moneta Chegedien-sis”. — 47. Fejérpataky, id. h. 592. — 48. Bunyitay Vince, A váradi püspökség története. Nagyvárad, 1883, I. 174. — 49. Kis-zombor. — 50. Vat, I/I. 145—161. — 51. Bunyitay, id. m. I. 173.

márka. Ennél kevesebb csak a boszniai klérus három éven át befizetett tizede: 70 марка, de ott ez időben az egyházak egy része elpusztult.⁵² A gyenge eredménynek egyik oka talán a bizalmatlanságot előidéző ama körülményben rejlik, hogy ravasz emberek XXII. János (1316—34) és XII. Benedek (1334—42) pápák nevére rendeleteket hamisítottak és ezekkel pénzt csikartak ki a papságtól. Egyikük több társával egy plébánialakban szállt meg, ott súlyos betegségbe esett. „A halál rettenetes óráját látván közeledni”, megvallotta házigazdájának: milyen csalásokkal jutottak a náluk levő kincsekhez, drága edényekhez. Megkérte a plébánost, hogy halála esetére ezeket juttassa el a „római egyház”-hoz. Mikor nevüket kérdezte a plébános, erre nem felelt. Társai elmenekültek, a bűnvalló pedig elhunyt.⁵³

E tizedjegyzékek⁵⁴ az első betűtől az utolsóig csak puszta személy-, hivatal- s helyneveket és száraz számokat tartalmaznak, t. i. ki, mily javadalomtól, mennyit és kinek fizetett? És mégis e régi számok és nevek az egyházmegye történetírásánál „nem kevésbé fontosak, mint a csillagásznál a legújabb távcsövek”.⁵⁵ Felsorolják a püspökség főesperesi kerületeit és kerületenkint egyházas helyeit. „Ez már magában is végtelenül becsessé teszi e számadásokat, mert más, ily régi és részletes forrásunk e célra nincs; ennél megbízhatóbbat pedig képzelnünk sem lehet”.⁵⁶ Egyetlen fogyatkozása e jegyzéknek a helynevek gyakori hibás közlése. Közvetlenül a tizedszedést az al-tizedszedők (sub-collectorok) végezték. Ezek segítségével voltak a főesperesek, kik amúgy is minden évben meglátogatták kerületüket és maguk részére „cathetraticum”-ot szedtek.⁵⁷ Ezek az akkori helyesírásnak megfelelően írták le a helyneveket. Jegyzéküket azonban idegen származású egyháziak másolták le az apostoli kamara számára készített lajstromba és csak az

— 52. Századok 1887, 590. — 53. Magyar Sion, 1894, 133. Vet. Mon. I. 662. — 54. Pray György a 18. század közepén készített erről másolatot és ennek a csanádi egyházmegyére vonatkozó részét lemásolták a csanádi püspöki levéltár részére. Ezt kiadta Oltványi Pál, (A csanádi püspöki megye birtokviszonyainak rövid története. Szeged, 1867, 118—121), úgyszintén az egyházmegyei névtár, majd megjelent a teljes tizedjegyzék a Vatikáni Magyar Okirattár I. sorozat I. kötetében. (Bp. 1887.) — 55. Bunyitay könyvismeretése a Kath. Szemle 1888. évf. 533. — 56. Id. h. 534. — 57. Karácsonyi János, Az orodi főesperesség és Orodmegye hajdani határai, Tört. Ért. 1882, 151. — 58. Bunyitay, id. h. 534. — 59.

utóbbi számadás maradt fenn. Betűhű másolásra nem fordítottak elég gondot és a helyneveket torz alakban közölték. „De e hibák a különböző évi tételek összehasonlításával és egyéb történeti adatok segítségével kijavíthatók, legfeljebb akkor nem, ha az illető helynév már teljesen feledésbe ment”.⁵⁸ Ezek a ma már alig ismeretes vagy egészen feledésbe merült helynevek tanúsítják, hogy akkor *oly helyeken is fennállott plébánia, melyek azóta végképen elpusztultak*.⁵⁹

IV.

Körülbelül ugyanebből az időből a székeskáptalan egy hiteleshelyi kiadványa⁶⁰ részben kiegészíti a helységek jegyzékét, részben rámutat arra, hogy még ebben az időszakban is *legtöbb plébániának kegyura a Csanádnemzetség* volt. A Benedek püspök idejében Temesvárott püspökké szentelt *Telegdi Csanád* esztergomi érsek ekkor is érdeklődött szülőföldje iránt. Mint említettük, testvéröccse, *Miklós*, Csanád vármegye főispánja volt. Ősi családi birtokaikból több elpusztult, mások meg újraterlepeltek. Adásvétel útján is változott a birtokállomány. Szükség volt új birtokfelosztásra. Csanád érsek kezdeményezésére ez megtörtént és erről szól az említett káptalani kiadvány.⁶¹ Az ősi nemzetség két nagy ágra szakadt: a *Telegdiekre* és a *Makófalviakra*.⁶² Nagyszámú helység tartozott kegyuraságukhoz. Egy-egy falu azonban akkor csak nyolc-tíz házból állott. Határuk akkora volt, amennyit lakosai megművelhettek. Gondoskodtak ezek benépesítéséről. Földművelésen kívül az állattenyésztést is okszerűen művelték. Veresdob határát közös méneslegelőnek hagyták meg. A templomokat, épügy, mint a lakóházakat, ekkor még többnyire fából építették. A makófalvi és a szentlőrinci gazdatisztek utasítást kaptak arra, hogy a ladányi erdő fáit a jobbágyok házépítéshez szabadon használhassák. Az akkori szigorú bőjti fegyelem is hozzájárulhatott ahhoz, hogy élénken űzték a halászatot. Nemcsak a Marosban és Tiszán, de e folyóktól

Id. h. — 60. 1337. VI. 11. — 61. Ez éppúgy, mint a legutóbbi (1256. évi) osztálylevél az Erdélyi Múzeum levéltárában maradt fenn. Az előbbi hasonmása: Püspökségtört. II. 32. — 62. Az előbbieik közül legidősebb: Csanád érsek, testvérei már nem élnek. Unokaöccsei: Telegdi Lőrinc két fia, János és Tamás, továbbá Miklós volt főispán három fia, István, Gergely és Miklós, végre Pongrácz két fia, Tamás, a későbbi csanádi püspök és ennek öccse, Keltmen. A Makófalviak közül hárman vesznek részt az osztózkodásban.

távoleső mesterséges halastavakban.⁶³ Annak idején Oroszlános-monostorát nem osztotta fel a nemzetség, hanem meghagyta közös temetkezőhelynek. Most „a Maros mellett fekvő Bel-Tömpös birtokot szüleik üdvösségére és Szent László tiszteletére, az itt lelkészkedő remete fenntartására fordították”.⁶⁴ Szent László elterjedi kultuszára vall, hogy e templomot Szent László király tiszteletére emelték.⁶⁵ Megosztották a monostorok kegyuraságát is, miből következik, hogy a kegyuraság olykor nem teherrel, hanem anyagi előnyökkel járt.⁶⁶ Ekkor emelkedett *Makó* egyházi jelentősége is. A „Makófalvi”-család⁶⁷ felépítette itt nemesi udvarházát. Ennek közelében emelkedett az egyház és a plébánialak. Oly gyarapodásnak indult körülötte a hívősereg, hogy ebben az időben⁶⁸ „a plébános maga nem győzte a teendőket és káplánt kellett tartania”.⁶⁹

Mivel Jakab püspök a király szolgálatában gyakran távol tartózkodott egyházmegyéjétől, *helytartójának* kinevezte *Mihály* csanádi nagyprépostot.⁷⁰ Az egyházmegye egyik társaskáptalanának feje. *Berendi János* aradi prépost, nemcsak a csanádi egyházmegyében, de messze vidéken nagy tekintélynek örvendett. Édesapja, Márton, békési főispán. — Turóczy krónikája szerint — megmentette Károly Róbert életét a havaselyi hadjáratban. Midőn a váci püspökség megüresedett, az új püspök megválasztására hivatott váci káptalan úgy döntött, hogy ezt megbízás útján fogják eszközölni. Felkérték Berendi Mártonfia Jánost, „a csanádi egyházmegyében levő aradi egyház prépostját”, hogy vegye magához a káptalan három tagját és egyhangúlag megígérték, hogy azt fogják püspököiknek elismerni, akit e három kanonok meghallgatása után János prépost a megválasztásra vagy megerősítésre ajánlani fog. Berendi a három kanonok meghallgatása után Mihály pozsonyi prépostot jelölte ki váci püspököknek. Választása szerencsés volt: Mihály püspök 20 éven át kormányozta üdvösen a váci, majd utána 15 évig az egri püspökséget.⁷¹

Dénes unokái, Pál fiai, Dénes, Pál és Péter. — 63. Borovszky, I. 85—8. — 64. Id. m. I. 87. — 65. Ma: Makóújváros, V. ö. Borovszky, II. 451—2. — 66. Tört. Ért. 1884, 57—62. Borovszky, I. 88. — 67. „de Makofalwa”. — 68. 1334. — 69. A pápai tizedjegyzékben az István plébános mellett említett Péter előbbinek segédlelkésze lehetett. Borovszky, I. 275. — 70. 1336. XII. 13. Készthelyi lt. Jelzet nélkül. — 71. Vet. Mon. I. 654. Chobot,

Sok kóbor olasz és más külföldi pap árasztotta el Giacomo da Piacenza egyházmegyét és itt egyházi méltóságot bitorolt. Maga XII. Benedek pápa panasolja.⁷² hogy István nevű kalandor, anélkül, hogy felszentelt pap volna, a benedekrendi kámszát magára vette, ármánnyal, erőszakkal hatalmába ejtette a *bizerei* és *bulcsi* bencésmonastorokat, szerzeteseket nem tartott, a zsolozsmákat nem végeztette, világi ruhában, sőt felfegyverkezve jár és kiesapongó, zabolátlan életet folytat. Sigfried garamszentbenedeki apátnak sikerült a monastorok javait a foglalók kezéből kiszabadítani és a rendi káptalan gondoskodott arról, hogy az apátságok törvényes főhöz jussanak.⁷³ Néhány év múlva már törvényes apátja van Bizerének.⁷⁴

Kényes megbízatásban részesítette a Szentszék Jakab püspököt Károly Róbert természetes fia, Kálmán herceg felmentésével kapcsolatban. Miután a királyt harmadik neje, „Lengyel” Erzsébet tizenkét év alatt öt fiúgyermekkel ajándékozta meg, egyházi pályára szánta Kálmánt. Ezzel akarta biztosítani törvényes gyermekei érdekeit és elejét venni esetleges bonyodalmaknak. Neveltetését Ivánka váradi püspökre bízta. Kálmán „Isten kegyelméből tisztas, jámbor életével, jó erkölcsével és fényes erényeivel születése foltját elfeledtette”. A király többször meglátogatta őt Váradon, elismerte fiának, hercegnek („dux”) címezte, feljogosította arra, hogy címerében koronát használhasson. Beiuttatta a váradi káptalanba, majd⁷⁵ azzal a kéréssel fordult XXII. János pápához, hogy „huszonkettődik életévébe lépett fiát, Kálmánt, mentse fel a törvénytelen születés és a korhiány akadályai alól”. Ezt az ügyet bízta a pápa a váradi püspökön kívül a csanádi püspökre. Egyben megengedte: „Ha Kálmán csakugyan 22. életévében van, felszentelhesék áldozópappá, elláthassák egyházi, sőt lelkipásztorkodással egybekapcsolt javadalommal, ezenkívül, ha eléri a kánoni kort, püspöknek is megválasztható”.⁷⁶ Megbízatásának a két főpap lelkiismeretesen eleget tett. Készséggel szereztek volna kedvező jelentésükkel örömet uralkodójuknak. Azonban a kérvényben foglaltak nem feleltek meg a valóságnak. Kénytelenek voltak jelenteni: Kálmán életének nem 22.-ik, hanem csak 17. évét töltötte be. Így nem volt pappá szentelhető. Később⁷⁷ külön pápai felmentéssel

A váci egyházmegye történeti névtára. Vác, 1917. II. 493—4. — 72. 1337. — 73. Pann. II. 387. — 74. Az aradi káptalan kiadványa 1341. XI. 3. Keszthelyi lt. Miscellanea. — 75. 1334 elején. — 76. Vet.

Kálmánból mégis püspök lett, mégpedig buzgó, igazságos, jóindulatú és kegyes főpap.⁷⁸ Talán a pápai bullában előforduló megjelölésnek („csanádi”) tulajdonítható az az círás,⁷⁹ mely Kálmánt *csanádi* püspöknek tünteti fel, jöllehet élete végéig⁸⁰ a *győri* egyházmegye élén állott.⁸¹

V.

Giacomo da Piacenza legnagyobb érdeme, hogy *terbevette a csanádi székesegyház* újjáépítését. Régi udvari összeköttetésével az *orvos-főpap* megnyerte tervének Nagy Lajos király édesanyját. „a sokat szenvedett, mélyen valóságos” Erzsébet királynőt. „A királyasszony egyízben nehéz betegségbe esett és Szent Gellérthez foháskodott, hogy adja vissza neki egészségét. Fogadást tett, hogy ha felgyógyul, sírját és ereklyéit nagy dísszel fogja körülvenni. Fel is gyógyult azután s fogadását is teljesítette”.⁸² Csanádon a régi bazilika⁸³ már roskadozó állapotban lehetett s „a kegyes királyné a román stílusú egyházat csúcsíves stílusban alakíttatta át”.⁸⁴ Az újjáépítés után a templom belsejét is királyi módon fölkecsézteté, sok egyházi öltözettel és drága kelyhekkel megajándékozta. A bazilika közepén szép márványoltárt építtetett; ennek aljában gyönyörűen faragott koporsó volt a szent vértanú egyes ereklyéinek elhelyezésére. Végül a nagyobb ereklyék számára egy aranyból és ezüsből készített ereklyetartó-szekrényt csináltatott, melybe a szent nagyobb csontjait, némely más ereklyékkal, helyeztette el. Kisebbszontjait, szörköntösével, vasövével és ostorával együtt, a márványoltár alatt levő sírba rendelé a királyné tétetni”.⁸⁵ A nagyobb ereklyék számára szolgáló ereklyetartó-szekrény nemes-fém-tartalmánál és művészi kivitelénél fogva, nagyértékű volt. Hasonlíthatott a zárai Szent Simon-ereklyetartóhoz. Magyarország és az Anjouk egy pajzsban egyesített címere díszítette, koronával és szájában patkót tartó strucc-

Mon. I. 595. Pór, Kálmán győri püspök 1317—75. Századok 1889, 372—5. — 77. 1337. — 78. Századok 1889, 375, 378, 379. — 79. Magyar Történet II. 72. — 80. 1375. — 81. Pór, id. h. — 82. Gellért-legenda 23. feje. Borovszky, I. 97. — 83. A Gellért-legenda „monasterium”-ot ír. Ez alatt első sorban a csanádi bencésmonostor értendő. Történetíróink (Borovszky, I. 95. Szentkláray, Pléb. tört. 672) azonban általában a székesegyházra vonatkoztatják Erzsébet királyné építési munkálatait. — 84. Ebben a korban más régi székesegyházak is (Esztergom, Eger, Várad) „csúcsíves épületekké alakulnak át”. Karácsonyi, Magyarország egyháztörténete. Nagyvárad, 1915, 39. — 85. Gellért-legenda, 23. feje. Borovszky, I. 97—

fővel. A címert valószínűleg a vértanúság jelvényei: pálmák vették körül. Valószínűleg ekkor került az ereklýék egy része Erzsébet királyné és Jakab püspök intézkedésére Velence külvárosába, Muranóba, az ottani székesegyházba.⁸⁶ Püspöki székvárosának nevezetes ereklýei felhívhatták Piacenzai Jakab figyelmét olasz püspökelőde emlékére és talán ez ihlette a már meglevő írásbeli feljegyzések és szóhagyomány irodalmi értékű feldolgoztatására.

Jakab püspök nem láthatta a székesegyház befejezését. Károly Róbert (már 1337-ben) kalocsai érseknek szánta, XII. Benedek jelöltje azonban *Harkácsi István* pécsi prépost volt.⁸⁷ Jelöltje érdekében a király azzal akart a Szentszékre nyomást gyakorolni, hogy Ferences László kalocsai érsek elhunytá után az érsekséghez tartozó várakat és birtokokat világiakkal lefoglaltatta. A pápa kérte a királyt,⁸⁸ engedje át az érseki javadalom kezelését az eddigi gyakorlat szerint a kalocsai és bácsi káptalannak.⁸⁹ A király ezzel mentegődzött: „a szomszédos Szerbia királya az érseki jószágok elfoglalására törekszik, ennél fogva az ország biztonsága érdekében az érseki váraknak a királyi hadakkal való megszállása vált szükségessé”.⁹⁰ Időközben a kalocsai és bácsi káptalan egy része megválasztotta Piacenzai Jakabot kalocsai-bácsi érsekké. Ily módon akart a két káptalan véget vetni a sokáig húzódó ügynek. Főpapválasztó joguk érvényesítése talán sikerre vezetett volna, de két pártra szakadtak. Csak egy részük szavazott Giacomora, másik részük Harkácsi Istvánra. Szokás volt annak idején, hogy a választó káptalan egy vagy több tagja a megválasztott főpappal együtt a Szentszéknél tisztelegjen: a káptalanbeliek azért, hogy a választási jegyzőkönyvei felterjesszék, a megválasztott pedig, hogy önmagát bemutassa és választása helybenhagyása esetén a pontosan lerovandó közszolgálati díjra vonatkozóan kötelezvénnyel állítson ki.⁹¹ Ennek a szokás-

98. Karácsonyi, Szent Gellért. Bp. 1887, 180. — Történetíróink ezt az eseményt, az építési munkálatokat az 1340—45. évekre teszik. (Borovszky, II. 87.) Lehetetlen feltételoznünk, hogy ebben a királyi család egykori háziorvosának, az udvarba bejáratos csanádi püspöknek ne lett volna oroszlánrésze. Karácsonyi, Szent Gellért, 180—1. — 86. A muranói bejegyzés ugyan az 1384. évre teszi az ereklýék átszállítását; azonban lehetséges, hogy ez a bejegyzés későbbi korból származik, vagy az ereklýék átszállítása két alkalommal történt. — 87. RS. I/I. 314. — 88. 1337. VIJL. 13. — 89. Fraknói, MO. és a római Szentszék I. 160, 375. l. 483, 484 jz. — 90. Fraknói.

nak hódolva, most Giacomo is, Harkácsi is, mindkettő több kanonok kíséretében útra kelt Avignonba. Itt tárgyalták az ügyet.⁹² de XII. Benedek vonakodott a végleges döntéstől.⁹³ Hat éven át függőben maradt Giacomo érseki kinevezése. Ekkor gyors egymásutánban elhunyt⁹⁴ XII. Benedek és⁹⁵ Károly Róbert.⁹⁶ A pápai trónra Pierre Roger bíbornokot választották meg.⁹⁷ Egyházi tudományossága, Páris szószékein híressé vált ékesszólása, megnyerő modora és politikai érzéke fokról-fokra emelte e franciskánust az egyházi hierarchia legmagasabb polcára. Mint VI. Kelemen pápa megőrizte erélyét, továbbá a szegényekkel szemben irgalmas szívét. Károly Róbert utódja, Nagy Lajos (1342—82) nemes lelkülete és jogtisztelte kedvezőbb helyzetet teremtett.⁹⁸ Nem ragaszkodott Giacomo da Piacenza érseki kinevezéséhez. Jakab püspök is, István prépost is lemondott igényéről. Erre az új pápa az új király kedves emberét, *Kobali László* zágrábi püspököt nevezte ki kalocsai érsekké, a két jelöltet pedig akképpen kárpótolta, hogy ugyanakkor⁹⁹ kinevezte Giacomot Kobali utódjává, azaz zágrábi püspökké, Harkácsi Istvánt pedig veszprémi püspökké.¹⁰⁰

VI.

Giacomo da Piacenza új egyházmegyéje részére gondoskodott „jogvédők”-ről („conservator”),¹⁰¹ továbbá felhatalmazást nyert a pápa színe elé személyesen nem járulható kiközösítettek feloldozására.¹⁰² úgyszintén hitelesjegyzők („tabellio”) felavatására.¹⁰³ A főünnepeken és a négy Mária-ünnepen kívül a három magyar király ünnepére, vagyis Szent István, Szent László és Szent Imre napjára¹⁰⁴ szűzötvennapos búcsút kért azok számára, akik székesegyháza építési költségeihez hozzájárulnak és azt látogatják. Az Apostoli Szentszék teljesítette kérelmét, de nem valamennyi felsorolt ünnepre, hanem csak az egyház védőszentjének, to-

id. m. 160, 375. l. 485. jz. — 91. Pórr, Neszmélyi Miklós, Nagy Lajos király tanítója, Klny. a Kath. Szemle 1907. évf. Budapest, 1907, 10—11. — 92. VI. Kelemen pápa 1343. III. 23. bullája. Vet. Mon. 651. — 93. Fraknói, id. m. I. 160, 375. l. 486. jz. — 94. 1342. IV. 25. — 95. 1342. VII. 15. — 96. Sét 1343. I. 20. Károly nápolyi király, kinél annak idején Piacenzai követségben járt. — 97. 1343. V. 19. — 98. Fraknói, Kegyúri jog. 62. — 99. 1343. III. 24. — 100. Vet. Mon. I. 648, 652. Fraknói, MO. és a Sztsz. I. 169, 376. l. 511. jz. — 101. RS. I/II. nr. 57. pg. 34. — 102. RS. I/II. nr. 59. pg. 35. — 103. Négy közjegyző avatására kért és kettő részére nyert felhatalmazást. RS. I/II. nr. 61. pg. 35. — 104. „In quatuor festivitibus beate

vábbá „az említett királyok ünnepére“.¹⁰⁵ A zágrábi székes-egyház patrónusa Szent István magyar király. Tehát a búcsúengedély kizáróan magyar szentek ünnepeire szorítkozott Horvátország fővárosában az olasz főpap idejében. Jakab később sem emelkedett érsekségre; pedig erre a király ajánlotta, a pápa méltónak tartotta. Elvi küzdelmek győzelme kerékbetörte pályájának magasabbra ívelését. Elnézésen alapul ez az állítás: „Érdemei elismeréseül veszprémi püspökké és bíbornokká nevezték ki“.¹⁰⁶ Hivatkoznak a csanádi káptalannak a „közönségesen piacenzai bíbornoknak nevezett, veszprémi főpásztorhoz és magyarországi pápai követhez“¹⁰⁷ intézett csonka-keleztetés¹⁰⁸ jelentésére. Azonban ez a bíboros-legátus: *Branda de Castiglione*,¹⁰⁹ csaknem egy évszázaddal később élt,¹¹⁰ mint a vele azonosított Jakab csanádi püspök. Azelőtt piacenzai püspök volt, innen a kortársak rövid elnevezése: piacenzai bíbornok.¹¹¹ Jakab püspök a kalocsai érseki szék mellé esve, Zágrábba vonulása után örömét munkájában és egyik vigaszát abban lelte, hogy földijét, *Joannes de Sourdis* piacenzai kanonokot¹¹² áthozta egyházmegyéjébe, a császári társaskáptalanba¹¹³ és ezzel egyengette útját más magyarországi javadalmakhoz egészen az esztergomi érsekségig.¹¹⁴ Ezt már nem érte meg. Az Itáliából Magyarországon át Horvátországba került „lombárd“ püspök Magyarország szívében, Budán¹¹⁵ hunyt el „váratla-

Marie virginis et in tribus festivitibus Sanctorum regum Ungarie, videlicet Stephani, Ladislai et Emerici“. RS. I/II. nr. 60. pg. 35. — 105. „Fiat in festo sancti vel sancte, in cuius honorem fundata est ecclesia et in festivitibus dictorum Regum“. Id. h. — 106. Szentkláray, Temes vm. (MO. vm. és városai). Bp. é. n. 284. — 107. „Reverendissimo in Christo patri domino domino B. tituli sancti Clementis sacrosancte Romane ecclesie presbitero cardinali Placentino vulgariter nuncupato et Apostolice Sedis legato, necnon... Vesprimiensis ad loci eiusdem...“ — 108. „Datum feria sexta proxima ante festum beatorum Simonis et Jude apostolorum, anno domini XIII.—o.“ — 109. „Branda tituli sancti Clementis sancte Romane ecclesie presbiter cardinalis, Placentinus vulgariter nuncupatus, legatus apostolicus“. 1425. I. 26. Vespr. III. nr. 52. pg. 47. — 1425. V. 22. Vespr. III. nr. 53. pg. 48. — 110. A veszprémi püspökség kormányzója. 1412—24. — 111. Vö. Lukács, XV. századi pápák oklevelei. Bp. 1931. I. nr. 719. — 112. Őt is „Piacenzai“-nak nevezik; helyesen, minthogy Piacenzából eredett, Pórá, De Surdis 3. — 113. Id. h. 7. Nem valószínű, hogy „tanulótársa“ volt. (Chobot. A váci egyházmegye történeti névtára. Vác, 1917, II.) 495. Jakab püspök idősebb lehetett, mint a tőle kinevezett kanonok. — 114. 1376. — 115. 1348. X. 10. —

nul".¹¹⁶ „Nagyképzettségű és irodalmi színvonalon álló” főpap volt. Lehetséges, hogy ő írta vagy iratta meg mai alakjában a *Gellért-legendát*, „mintegy hazafi kegyeletből a szintén olasz származású vértanú emléke iránt”.¹¹⁸ Ez az életirat határozottan írói tehetségre vall.¹¹⁹ Kizáróan az észszerűség szemszögéből tekintve ebben — mint a legtöbb legendában — egyoldalúságot és túlzást figyelhetünk meg. Nem szabad azonban figyelmen kívül hagynunk a legendairás vagy „iratztatás” tulajdonképeni célját. Ez elsősorban művészi: legmagasabb fokon gyönyörködtetés, lelki épülés. Helytelen volna ezért a Gellértnek, mint szentnek kijáró tiszteletet átvinni életiratára. A legenda „nem a hit, hanem a történeti bíráló körébe” tartozik, mint akárminő más történeti forrás. Azonban éppen azzal, hogy az eszményt hozzánk közelebb hozza, „a költészethez hasonlóan az igazság magasabb fokára tarthat számot”.¹²⁰

Harkácsi István

(1343—1344).

I. A pápai udvarban. — Kalocsai érsekké jelölése. — E kinevezés elcélzása. — Csanádi püspök. — II. Székesegyház újjáépítése. — Avignonban. — Környezete. — Püspöki helytartója. — Pápai meglátása. — Veszprémi püspök. — Új küzdelmek a kalocsai érsekségért. — III. Kalocsai érsek. — Királyi követ. — Személyisége.

I.

Ki sejthette, hogy az annyi udvari pap közt éveken át „Avignonban settenkedő”¹ *Stephanus praepositus* magyarországi származású? Megtudhatták ugyan, hogy pécsi prépost.² Azenban a bácsi, kalocsai és titeli káptalanokba tíz éven át kinevezett kanonokoknak csaknem fele külföldi származású volt.³ Aradi főesperes az olasz Bonjohannes de Camello,⁴ torontáli főesperes a francia Guillaume de la Jugée

116. Tkalcic, Mon. civ. Zagr. I. 407. Mon. epp. Zagr. II. 7. Matkovic, Recensio pg. XI. RS. I. 215. Halála órájára teljes búcsút nyert. RS. I/II. nr. 58. pg. 34. — 117. Borovszky, I. 364. — 118. Id. h. — 119. Erdélyi László, Legendák XI. századi szentjeinkről magyarul. Szeged, 1944, 105. — 120. Vanyó Tihamér, Az egyháztörténelem szemhatára. Pannonhalma, 1943, 36.

1. Pór, Neszmélyi Miklós, Nagy Lajos király tanítója. Klny. a Kath. Szemle 1907. évf. Bp. 1907, 10. — 2. RS. I/I. pg. 224. —

bíbornok.⁵ Abból a körülményből tehát, hogy István a pécsi prépostságot bírta, nem lehetett magyar származására következtetni. A látszat inkább ez ellen szólt: sohasem hagyta el Avignont. Mindazonáltal magyar, mégpedig tekintélyes, régi család sarja Harkácsi⁶ Pálfi⁷ István. Ezen a néven azonban nem ismerték.

A szigorú erkölcsű XII. Benedek pápa (1334–42) a fölös udvari személyzetet és az ott lebzselő javadalomvadászokat legott trónralépte után elhessegette.⁸ Keményen örködött a székhelykötelezettség megtartásán. Felismerte azonban István prépost kiváló munkaerejét, értékelte feddhetetlen papi életét, felmentette a residentia-kötelezettség alól és maga mellett tartotta. Szinte „megöregedett”⁹ az udvari szolgálatban. „Ha annyira kegyeli ő Szentsége, miért nem lesz Istvánból püspök?” — „Kegyeli a pápa, de nem a király! Hazájában nem ismerik és — talán ezért — félnek tőle.”¹⁰ — „Ki tudja, mi szándéka van vele a Szentatyának? Hátha legott érseknek teszi meg?” — „Magyarországon, Horvátországot beleszámítva, csak két érsekség”¹¹ van: az esztergomi és a kalocsai“. — Mialatt Avignonban és Magyarországon ezen tanakodtak, István prépost „*in petto*” már kalocsai érsek volt. Alig húnyta le szemét húszéves főpásztorkodás után ferences László kalocsai érsek,¹² Avignonban mindenki Istvánt tartotta utódjának. De nem így Magyarországon. Itt mindenki úgy gondolta, hogy Károly Róbert király régi jelöltje, egykori háziorvosa, *Giacomo da Piacenza* az új érsek.¹³ A békeszerető¹⁴ pápa leplezte kínos meglepetését. Nem erőltette Harkácsit az érseki székbe, azonban el sem ejtette őt. „Sem a pápa, sem a király jelöltje nem lesz érsek! Nincs kalocsai érsek!” Valóban hat éven át betöltetlenül maradt az érsekség. Harkácsit továbbra is érseknek címezték a pápai udvarban, egy oklevél még három év múlva is „választott kalocsai

3. RS. I/I. pg. 263. — 4. Csan. kpt. 55–6. — 5. Id. h. 63–5. — 6. „de Harkach“. — 7. RS. I/I. pg. 281. — 8. Közkezen forgó egyháztörténeti művek is felemlítik ezt. Kirsch, Kirchengeschichte, Freiburg i. Br. 1940. II/II, Hollnsteiner, Die Kirche im Ringen um die christliche Gemeinschaft, pg. 229. — 9. „Cum devota creatura vestra... iam senuerit... quatinus senectuti sue paternali compatiens affectu“ (1348. VI. 19. RS. I/II. nr. 379, pg. 186. — 10. RS. I/I. 265. — 11. Dalmácia meghódítása (1357) után a spalatói, zárai és raguzai érseket is a magyarországi püspöki kar tagjai közt sorolják fel a királyi oklevelek. — 12. 1337. — 13. RS I/I. pg. 280. — 14. „Er... war

érsek"-nek tünteti fel.¹⁶ „Jogilag és tényleg“ azonban ürese-
désben volt az érseki székhely.

Időközben elhunyt XII. Benedek pápa,¹⁰ majd utána három hónapra¹⁷ Károly Róbert király. Új kilátások nyíltak Harkácsra. Helyzete Avignonban az új pápa, VI. Kelemen trónralépte után is kedvező maradt. Odahaza, Magyarországon azonban még mindig fáztak tőle. *Inkább idegen származású főpapot, mint Avignomból magyart!* Nagy Lajosnak szintén ugyanaz volt a jelöltje, mint Károly Róbertnek: Giacomo da Piacenza csanádi püspök. A határozott jellemű VI. Kelemen nem sokáig várakozott az érsekség betöltésével. Azonban, a magyarországi főpapi székek első betöltése alkalmával, nem akart mindjárt merő ellentétbe kerülni a királlyal. Feláldozta a pápai udvar jelöltjét, Harkácsit, de nem nevezte ki Nagy Lajos jelöltjét sem. Áthidaló megoldást keresett. Lemondatta István választott érseket igényéről. Azután Nagy Lajos egy másik kedves emberét, *Kobali László zágrábi püspököt* tette meg a hat évvel ezelőtt elhunyt ferences László kalocsai érsek közvetlen utódjává. Ugyanakkor¹⁸ kinevezte Giacomot Zágrábba és Harkácsit Csanádra. Csanádi püspökké kineveztetésekor őt bullát bocsátott ki a Szentszékhelyre: a kinevezett főpaphoz, a csanádi káptalanhoz, az egyházmegye híveihez, a kalocsai érsekhez és a magyar királvhoz.¹⁹

Ez a kényszermegoldás Harkácsinak nem szegte kedvét. Felmentést nyert a székhelykötelezettség alól. Ott maradt Avignonban. Nem szenteltette magát püspökké. Mindvégig csak „választott“ püspöknek nevezik az oklevelek. Püspöki kineveztetése után, a szokás szerint, kötelezvényt állított ki²⁰ arról, hogy székdíj címén két részletben (húsvétkor és karácsonykor) kilencszáz aranyforintot fizet az apostoli kincstárba.²¹ Ezt azonban nem tudta kiegyenlíteni és részben talán ezért maradt el püspökké szentelése.

II.

Folytatta elődje művét, a *székesegyház* újjáépítését. Kieszközölte²² a Szentszéknél, hogy e célra, „a csanádi egyház szükségleteire“²³ *szereket adományokat* gyűjthessen.

kein Kaempfer, sondern ein Freund des Friedens“. Kirsch, II/II. 229. — 15. 1340. VI. 9. Anj. IV. 23. Fraknói, MO. és a Sztsz. 375. I. 486. jz. — 16. 1342. IV. 25. — 17. 1342. VII. 15. — 18. 1343. III. 25. — 19. Acta et scripta 32—33. — 20. 1343. IV. 28. — 21. Acta et scripta 33. — 22. 1343. IX. 20. — 23. „Pro necessariis ecclesiae tuae Cenadiensis et aliis incumbentibus tibi negotiis“. Acta et

Eszerint joga volt ezt egy-ízből adószerűen kivetni²⁴ ugyanazokra az egyházi személyekre, akik a Szentföld részére tizedfizetésekre voltak kötelezve,²⁵ tehát a püspöki székváros és az egyházmegye világi és szerzetesapjaira. Távolléte miatt a Szentszék megbízta Andrásfia Gergely váradi kanonokot, hogy az ungi főesperessel a szeretetadományok behajtásánál „a püspöknek, illetve megbízottjának vagy megbízottjainak”²⁶ segídkézzék.²⁷

Avignonban kivált három magyar pap férközött közélébe. „Megyése”, Benedekfia Gál és két káplánja: Péterfia Balázs és László. *Benedekfia Gál* pécsi kanonok részére váradi kanonokságot eszközölt ki.²⁸ *Péterfia Balázs*, „szükség idején” hűségesen és odaadással szolgáló „famulusát és káplánját”²⁹ azzal jutalmazta, hogy részére a Szentszéknél az óbudai prépost adományozásához tartozó javadalmat,³⁰ emellé csanádi püspök korában pécsi kanonokságot eszközölt ki.³¹ Másik „famulusa és káplánja”, *László* váradi kanonok és békési főesperes részére csanádi püspökké kineveztetése után az erdélyi káptalanban dignitással, personátussal vagy officiummal egybekötött javadalom fenntartását kérte.³² Ez volt a kérvények szokott formája. Nem voltak egyenrangúak a káptalani javadalmak. Különböztek az egyszerű vagy mesterkanonokságoktól („canonicatus cum praebenda”) a dignitások, personátusok és officiumok. „Méltóság” (dignitas) alatt általában a prépostságot értették, olykor az olvasókanonokságot³³ is;³⁴ *personatus* alatt az éneklő- vagy őrkanonokságot, bár „a dignitas és personatus közt pontos határvonal nem vonható”³⁵ *hipatal* (officium) első sorban a főesperesség (archidiaconatus). Ezek (dignitas, personatus, officium) nem voltak szükségszerűen összekötve kanonokságokkal. Amennyiben e három javadalom egyikének élvezője ezenfelül ugyanabban a káptalanban még kanonok is

scripta 36. — 24. „Caritativum subsidium moderatum”. Id. h. — 25. „Pro quibus persolvi decima consuevit”. Id. h. — 26. „Eidem electo vel eius procuratori vel procuratoribus”. — 27. Vet. Mon. I. 657. Acta et scripta 37. Bunyitay, id. m. II. 89. — 28. 1343 V. 26. RS. I/II. nr. 39. pg. 22. — 29. „In necessitatibus eiusdem Stephani multum et fideliter laboravit”. — 30. Ezt a feltevést valószínűvé teszi supplicatioja. — 31. 1343. V. 26. RS. I/II. nr. 40. pg. 22. — 32. „Prebendam cum dignitate, personatu, seu officio cum cura vel sine cura”. RS. I/II. nr. 41. pg. 23. — 33. „Lectoria vel lectoratus”. — 34. „Quae dignitas esse cognoscitur”. RS. I/II. nr. 6. pg. 4. — 35. RS.

volt, akkor két vagy több javadalommal rendelkezett. VI. Kelemen pápa Harkácsi kérelmét teljes mértékben méltányolta. László káplánja részére fenntartotta a kívánt javadalmakat, nem véve ki ezek alól a nagyprépostságot sem.³⁶ Harkácsi e káplánja eszerint nem volt a csanádi egyházmegyében javadalmas; nem volt az egyházmegyei klérus tagja sem. Harkácsinak távolléte miatt, *püspöki helytartóról* kellett gondoskodnia. Más püspökök vikáriusait általában a székeskáptalan tagjai közül választották. Harkácsi ezeket nem ismerte. Ma sem tiltja az egyházi törvénykönyv, hogy a püspök idegen egyházmegyéből nevezzen ki helynököt.³⁷ Sőt régebbi és jelenlegi kánonjogi előírások inkább azt a gyakorlatot ajánlják, hogy a püspök — kivált a kisebbterjedelmű egyházmegyében — ne saját egyházmegyéje klérusából nevezze ki helytartóját. Így tett Harkácsi: László káplánt tette meg helynökévé és ügyvivőjévé. Azonban csalatkozott bizalmi emberében és kénytelen volt ellene súlyos vádakkal fellépni.³⁸

Az Apostoli Szentszék nemcsak pártfogoltjai érdekében előterjesztett kérelmeinek tett eleget, de őt is kárpótolni óhajtotta mellőzéséért. Megengedte, hogy mindaddig, míg a csanádi egyházmegye élén áll,³⁹ a pécsi káptalanban bírt javadalmait megtarthassa, vagyis a nagyprépostságot⁴⁰ és egy kanonokságot.⁴¹ Mint csanádi püspököt megbízza⁴² a pápa, hogy Jakabfi Miklós veszpréme egyházmegyei klerikusnak az aradi egyház egy javadalmát adja át.⁴³ A káptalani és egyéb javadalmak elnyerésének feltétele volt a kinevezett igazolása, hogy a kánonokban előírt követelményekkel rendelkezik, vagy ellenkező esetben, hogy ezek megszerzésére magát esküvel kötelezze. E vizsgálat után következett csak a beiktatás és bevezetés. E vizsgálat és beiktatás elvégzésére a Szentszék biztosokat nevezett ki, mégpedig rendszertint hármat, mint jelen esetben is Harkácsin kívül a csan-

I/II. pg. 5. — 36. „Fiat etiam de dignitate“. RS. I/II. nr. 4. pg. 28. — 37. 367. Kánon. — 38. Cod. dipl. VIII/VII. Vet. Mon. I. 673—4. Bunyitay, A váradi püspökség. II. 86. — 39. „Quamdiu ecclesie Chanadiensis prefuerit“. Harkácsi élete végéig kérte ezt a kedvezményt („ante et post consecrationem ac etiam ad vitam eiusdem“). — 40. Míddőn a csanádíró a veszprémi püspökségre lépett át, („per translationem Stephani episcopi Cenadiensis ad ecclesiam Vesprimiensem“), pécsi nagyprépostságát a Szentszék Vilmos bíbornoknak adományozta, (1344. IX. 14.) Vespr. II. nr. 273. pg. 333. — 41. 1343. V. 28. RS. I/II. nr. 28. pg. 21. — 42. 1343. IX. 18. — 43. Mon. Vespr. II. 97. —

nádi prépostot és az aradi főesperest. E hármashízótságnak kötelessége volt megállapítani, vajjon a pápától adományozott javadalom tényleg és törvényesen megüresedett-e? Igenlő esetben: vajjon nincs-e arra másnak jogos elsőbbségi igénye? Feladata volt továbbá a vizsgálat után a beiktatásnak ellen-szegülők megfékezése és az esetleges bitorlóknak a javadalomból eltávolítása. Elegendő volt, ha a bizottság egy tagja járt el a kiküldetésben.⁴⁴ Harkácsi sem tehetett eleget avignoni tartózkodása miatt a pápai megbízatásnak. Ezért székeskáptalanának két említett tagja végezte el a javadalomba beiktatást.

Másfél éven át viselte Harkácsi a „választott“ csanádi püspöki címet, amikor megüresedett a *veszprémi* püspökség. Akkor ehhez tartozott a székesfehérvári egyházmegye területe a székesfehérvári és a budai prépostsággal és káptalannal és egyike volt az ország legtekintélyesebb egyházmegyéinek.⁴⁵ Előléptetés volt tehát Harkácsi számára a Szentszék részéről történt „áthelyezése“ a veszprémi püspökségre.⁴⁶ Nagy Lajos belenyugodott ebbe, jóllehet Harkácsi „nem volt a király jelöltje“.⁴⁷ Veszprémi székesegyháza részére búcsút eszközölt ki,⁴⁸ továbbá felhatalmazást arra, hogy egyházmegyéjét megadóztassa,⁴⁹ ezenkívül, hogy a veszprémi és a pécsi egyházmegyében negyven személyt a kiközösítés alól feloldozhasson.⁵⁰ Püspöki székét Veszprém-ben sem foglalta el.

Avignonban még mindig érseknek szánták. Hazájában még mindig rémületet keltett: magyar főpap Avignomból! Mint annak idején Károly Róbertnek, majd utóbb Nagy Lajosnak, most ismét volt a királynak gondosan kiszemelt jelöltje a kalocsai érsekségre: *Miklós* pécsi kanonok, királyi titkár. A Szentszék minden királyi ajánlástól, bemutatástól vagy káptalani választástól függetlenül, magának tartotta fenn az érsekség betöltését. Nagy Lajos érezte, hogy a keménykötésű⁵¹ pápával szemben nem fogja saját jelöltjét győzelemre juttatni. Ezért ezt a szokatlan kérést terjesztette VI. Kelemen elé: Ha már nem lehet kalocsai érsek a király jelöltje, legalább ne nevezze ki Harkácsi Istvánt!⁵² Összeült

44. Vat. I/III, pg. XXX—XXXI. — 45. Vesp. I, Bev. — 46. 1344. VIII, 9. Vesp. II, pg. XLVII. — 47. Fraknoi, id. h. I, 169. — 48. 1344. IX, 2. Vet. Mon. I. 673, 1010. — 49. 1344. IX, 2. Vet. Mon. I. 673, 1010. — 50. Vesp. II, 105. 111. RS. I/I, pg. 239. — 51. Pastor, Geschichte der Päpste, Freiburg i. Br. 1886. I. 77. — 52. Frak-

a kalocsai és bácsi káptalan és főpapválasztó-jogával a király jelöltjét, *Miklós* titkárt választotta meg érseknek. Bevégzett tény elé akarták állítani a pápát. Hasztalan volt minden kísérletezés. VI. Kelemen hajthatatlan maradt. XII. Benedek a királlyal szemben húzódozott Harkácsi kinevezésével. Ezért hat éven át üresedésben maradt az érsekség. VI. Kelemen két évvel ezelőtt betöltötte ugyan az érsekséget, de akkor, uralkodása elején, túlságos óvatosságból és tapintatból nem merte ő sem kinevezni Harkácsit a király jelöltjével szemben. Érsekké a király egy másik kedves emberét tette meg, viszont saját jelöltjét, Harkácsit, gyors egymásutánban egyik püspöki székből a másikba emelte. Most⁵³ a pápa tette magát minden aggályoskodáson. Nem tétovázott, nem félt a következményektől: kinevezte Harkácsit *kalocsai érsekké*. Megszeppentek a káptalanbeliek. Restelték kánonellenes eljárásukat. Megtorlástól féltek és mukkanni sem mertek. A király azonban megtagadta a kinevezés elismerését és az érsekséget betöltetlennek nyilvánította.⁵⁴ Hamarosan jóra fordult minden. VI. Kelemen pápa elérte célját. Teljes elégtételt nyújthatott Harkácsinak. Ezután kedvében járt Nagy Lajosnak: pártfogoltját, *Miklós* titkárt kinevezte pécsi püspöknek. Ezzel a királyt kiengesztelte. Nagy Lajos ezt írta Avignonba: „nem akarván engedetlen fiú módjára viselkedni“, Harkácsit elismeri érseknek.⁵⁵ Ily módon Harkácsi végre bejutott abba a révbe, melyhez már kilenc évvel ezelőtt oly közel állott.

III.

Avignonból hazatérve bőkezűen szórta jóindulata jeleit. Fivére, *Miklós* és ennek neje,⁵⁶ továbbá *Egri János* budai lakos részére⁵⁷ teljes búcsút eszközölt ki. Bizalmas emberét és „követét“,⁵⁸ *Péterfia Lőrinc* hájszentlőrinci prépostot, tekintve, hogy javadalma igen leolvadt,⁵⁹ erdélyi, bácsi⁶⁰ és váradi kanonoksághoz⁶¹ segítette. *Mártonfia János* váradi

nó i, MO. és a Sztsz. I. 170. Kegyúri jog 63. — 53. 1345. III. 2. — 54. Anj. III. 460. RS. I/I. pg. 266. — 55. A pápa 1346. III. 30. levele. Vet. Mon. I. 711, 1074. Fraknói, id. h. RS. I/I. pg. 266. — 56. 1346. IX. 10. RS. I/II. nr. 301. pg. 151. — 57. RS. I/II. nr. 302. pg. 152. — 58. „Dilectus familiaris et nuncius suus“. — 59. RS. I/I. pg. 89. — 60. Javadalom szempontjából a bácsi kanonokság jelentékenyen felülmúlta a kalocsaiakat. RS. I/I. pg. 263. A supplicatiókból nem állapítható meg, hogy a bácsi kanonokságát is Harkácsinak köszönhetette, de ezt a körülmények valószínűvé teszik. — 61. RS. I/II. nr. 308. pg. 155. — 62. 1346. IX. 10. RS. I/II. nr. 308. pg. 155. — 63. 1348. VI. 19.

klerikusnak váci kanonokságot,⁶² a már említett *Péterfia Balázs* pécsi kanonoknak az ottani székeskáptalanban nagyobb javadalmat,⁶³ *Elekfia Lukács* zágrábi olvasókanonoknak az erdélyi káptalanban szintén magasabb javadalmat,⁶⁴ *Mátyásfia Kozma* pozsegai klerikus részére a pozsegai társskáptalanban hasonlóképpen nagyobb javadalmat eszközölt ki.⁶⁵ Kérésére a Szentszék nevezetteket a vizsgázás alól felmentette.⁶⁶ *Szatmári János* erdélyi klerikust győri kanonoktséghez,⁶⁷ *Mártonfia János* váradi klerikust váradi kononoktséghez,⁶⁸ az aquileja-egyházmegyei *Gutenberg Miklóst* zágrábi kanonoktséghez⁶⁹ juttatta. Ezenkívül felhatalmazást nyert az érsek arra, hogy a kalocsai és bácsi egyesített egyházmegyékben öt tetszésszerűt, de egyébként alkalmas személynek kanonoki vagy más javadalmat ömaga adományozhasson.⁷⁰ Ezután minden erejét egyházmegyéjére összpontosította. Hogy még rövid időre se legyen kénytelen székhelyét elhagyni, felmentést kért és nyert arra, hogy hivatalos látogatását a Szentszéknél „megbízottja” útján⁷¹ eszközölhesse.⁷² Teljes erélyére volt szükség az érsekség rendbehozására. Hivatali elődje, a már említett *László* érsek nagy tervekkel foglalkozott. Többek közt egyházmegyéjének új székhelyet szemelt ki: Péterváradot. Az ottani királyi palotát szándékozott érseki székházzá átalakíttatni, továbbá új székesegyházat, tizenkét kanonok részére lakást építtetni.⁷³ Sok pénzre volt szükség. Nem valósíthatta meg a reformterveket. Adósságba keveredett. Ezeket örökölte Harkácsi. Ennek rendezése céljából már László érsek megadóztatta a papságot. Ez azonban nem fedezte a tartozásokat. Most Harkácsi arra kérte a Szentszéket, hogy e célra, „az adósságok törlesztésére és a rendkívüli terhek viselésére” kétezer ezüstmárkára rúgó „szerény” szeretetsegélyt gyűjthessen az érseki tartományához tartozó egyházmegvék klérusa körében. A Szentszék, bár a lehetőség szerint teljesítette Harkácsi valamennyi kérését, ennek csak részben adott helyet: megengedte, hogy *saját* egyházmegyéjében a papságot megadóztassa.⁷⁴ Így éveken át viselte Harkácsi az

RS. I/II. nr. 374. pg. 184. — 64. 1348. VI. 19. RS. I/II. nr. 376. pg. 185. — 65. RS. I/II. nr. 376. pg. 185. — 66. 1348. VI. 19. RS. I/II. nr. 377. pg. 185. — 67. 1346. VII. 12. RS. I/II. nr. 384. pg. 189. — 68. 1346. VII. 12. RS. I/II. nr. 385. pg. 189. — 69. 1346. VII. 12. RS. I/II. nr. 386. pg. 189. — 70. 1346. VII. 12. RS. I/II. nr. 387. pg. 190. — 71. „Per procuratorem“. — 72. 1348. VI. 19. RS. I/II. nr. 373. pg. 184. — 73. 1344. X. 9. RS. I/II. nr. 159. pg. 82—4. — 74. 1346. IX. 10.

anyagi terheket. — Érsekségének egy birtoka, Rimaszombat, második hivatali előde alatt csere útján Szécsenyi Tamás erdélyi vajda kezére jutott. Ez a csere sérelmes volt az érsekségre. Harkácsi megkísérelte a csereszerződés érvénytelenítését.⁷⁵ Egyébként is iparkodott örködni érseki jogain. Tudomása szerint azon a címen, hogy „a szerémi püspökség a kalocsai érsekségből keletkezett”,⁷⁶ kötelessége volt a szerémi püspöknek a kalocsai főegyházmegye klerikusainak pappászentelése, továbbá az egyházmegye területén a templomok és temetők felszentelése és szükség esetén reconciliálása. Péter szerémi püspök e feladat alól kivonta magát. „Hogy a püspök engedetlensége miatt az érsek és a kalocsai egyházmegye jogain csorba ne essék”, Harkácsi a Szentszéknek keresett jogorvoslást.⁷⁷ A Szentszék vizsgálatot rendelt el, de ez aligha végződött az érsek javára. Túlzó erélye enyhült. Két év múlva igen alázatos folyamodványt nyújt be a pápai udvarnál: Tekintettel előrehaladott korára, továbbá a szegény népre háruló költségek kímélése szempontjából, hatalmazza fel a Szentszék az érseket, hogy szükség esetén, „püspöktől szentelt vízzel” alkalmas felszentelt pappal végeztethesse az egyházak és temetők újraszentelését.⁷⁸ Jóllehet érseki jogához tartozott a dombói bencésapát megerősítése, miután Ulrik apát választását jóváhagyta és őt apáti megáldásban részesítette, eljárásáról jelentést tesz a Szentszéknek.⁷⁹

Élete alkonyán még egyszer láthatta sokévi működésének színterét, az avignoni pápai udvart. Annnyira kiérdemelte Nagy Lajos kegyét, hogy őt küldte *Bonifacio de Campello* aradi főesperessel követül az Apostoli Szentszékhez. Előadta a pápának azokat az okokat, melyek uralkodóját a nápolyi hadjáratra, Durazzo Károly kivégeztetésére, a hercegek és Martell Károly Magyarországra küldetésére készítették. Megismételte uralkodója súlyos vádját Talayrand bíbornok ellen: Endre meggyilkoltatását ő tervezte és intézte. Bejelentette a pápának: Ha személyesen volna hajlandó Nagy Lajos nápolyi királlyá megkoronázni, a király készséggel jelenne meg Avignonban.⁸⁰ Az Endre herceg meggyilkolásával előidézett hosszú küzdelemben „az egész vonalon a Szent-

RS. I/II. nr. 306. pg. 154. — 75. 1346. IX. 10. RS. I/II. nr. 304. pg. 152—3. — 76. RS. I/I. pg. 206. I/II. pg. 153. — 77. 1346. IX. 10. RS. I/II. nr. 305. pg. 153. — 78. Ezt 5 évre megadta a Szentszék. 1348. VI. 19. RS. I/II. nr. 379. pg. 186. — 79. 1348. VI. 19. RS. I/II. nr. 380. pg. 186—7. — 80. Fraknói, MO. és a Sztsz. I. 222. — 81. Id. m. 236.

szék maradt a győztes.⁸¹ VI. Kelemen sikereit, Harkácsi kinevezésével kapcsolatban is, hajlékonysággal párosult szívóságának köszönhetjük. „Megóvta önmérsékletét; nem hajolt meg és a törés veszélyét is el tudta hárítani”.⁸²

E pompaszerető pápa fénytől káprázó udvarából két püspökség tényleges el nem foglalása után közvetlenül érsekségre emelkedett. metropolitai jogaira féltékeny, látszólag nagyratörő, erőszakos, kíméletlen főpap keblében gyermekieszen jámbor, mélyen vallásos szív honolt. Ájtatosan és állhatatosan végezte mindvégig az egyházi renddel egybekötött teendőit. Élete vége felé felhatalmazást eszközölt ki arra, hogy székvárosában, egyházmegyéjében, és érseki tartományában száz esetben a kiközösítés alól feloldozhasson.⁸³ Még közvetlenül halála előtt⁸⁴ kéri a Szentszék felhatalmazását, hogy valahányszor misézik vagy prédikál, száznapi búcsút engedélyezhessen.⁸⁵ Leghőbb vágya volt: látni az Üdvözítő vérével áztatott földet! A messzeségnél jobban megnövelte a távolságot vágyódása. Avignonból nem valósíthatta meg ezt a tervét. Onnan még két püspöki kinevezése után sem bocsátották el. Távozva Avignonból, lemondott minden útitervről,⁸⁶ hogy kizáróan szentföldi zarándoklatát végrehajthassa. Érseksége első éveiben az egyházmegye zilált ügyei miatt ezt nem tehette. Később „előrehaladott kora” ezt nem javasolta. Ő azonban tovább élesztette magában a reményt, szövögette terveit. Megtette előkészületeit; kiszemelte tíz tagból álló kíséretét. Ezek és maga számára az Apostoli Székhez engedélyért folyamodott „az Úr sírjának meglátogatására”.⁸⁷ Sok boldog órát szerzett magának a tervezgetéssel, a Szentföldön végzendő áhítatgvakorlatokkal való foglalkozással Avignonban, pályája kezdetének derűs extázisában, újjongó örömek közt, reményektől duzzadva, majd később Kalesán, midőn az elér. sikerek mákonyos bódulata mélységes alázatot váltott ki lelkéből. A pápai engedély elnyerése után újabb akadályok tornyosultak, míg végre ábrándozásainak mindenkorra véget vetett „a halál órája”. Erre nem hiába

— 82. Id. m. 237. — 83. 1346. IX. 10. RS. I/II. nr. 303. pg. 152. — 84. 1348. VII. 19. — 85. 1348. VII. 19. RS. I/II. nr. 372. pg. 164. — 86. A Szentszék (1348. VI. 19.) felmentette a kötelező kuriális látogatásoktól („visitatio”). Az érsek vonatkozó supplicatiojának kivonatát tolhhibából a következőképpen közölték: „Felmentést kér, hogy tíz éven belül ne kelljen a szentségekhez járulnia”. (RS. I/II. nr. 373. pg. 184.) — 87. 1346. VIII. 30. RS. I/II. 297. pg. 149. — 88. 1346. VIII.

készülődött. Kérte és el is nyerte⁸⁸ „halála órájára“ a teljes búcsú kegyelmét.⁸⁹

De Carceribus Galhárd

(1344—1345).

Pápai tizedszedő. — Csanádi püspök. — Apostoli nuncius. — Veszprémi püspök. — Brindisi érsek. — Személyisége.

Pápai tizedszedői működésének jutalmául nyerte el a csanádi püspökséget ez a *spanyol földről Franciaországba származott főpap*. Előbb¹ Lengyel,² majd Magyarországon tevékenykedik. Itt a már említett *Jacobus Berengarii* és Raimundus de Bonofato gyűjtötték a tizedet. Az előbbi elhúnyt³ zavart idézett elő. A két tizedszedő ugyanis területi megosztással egymástól függetlenül végezte feladatát; munkájuk segítségére maguk választottak külön-külön altizedszedőket és ezek csak nekik számoltak el; Bonofato ellen pedig panaszok merültek fel.⁴ Rendet kellett teremteni. Galhárd — ekkor már titeli prépost, — lengyelországi működésével teljesen kiérdemelte a Szentszék bizalmát. Nem találtak alkalmasabb egyént a zilált ügyek rendezésére, ezért Galhárdot rendelték ki⁵ a magyarországi tizedszedés felülvizsgálására.⁶ Galhárd mellé nemsokára⁷ még egy tizedszedőt nevezett ki a Szentszék: *Petrus Gerasii*, szintén francia papot. Galhárd Lengyelországból nem indulhatott el rögtön Magyarországra. Előbb le kellett zárnia ottani számadásait. A pápa felhívta a királyt és a királynét, hasonlóképpen az esztergomi érseket, hogy a magyarországi tizedszedők munkáját támogassák. Galhárdnak és társainak pedig meghagyta, hogy a begyűlt összeget Velencébe juttassák el.⁸ Galhárd Magyarországra utazva, Visegrádon találkozott⁹ társával. Itt megegyeztek abban, hogy amíg az

30. és 1346. X. 5. RS. I/II. nr. 299. pg. 150. nr. 317. pg. 149. — 89. Az 1348. év második felében hunyt el. RS. I/I. pg. 268.

1. 1334 eleje óta. — 2. Thöniher, Mon. Pol. I. 354. Fejérfatay László, Pápai adószedők Magyarországon a XIII. és XIV. században. Századok 1887, 513. — 3. 1334. — 4. Századok, 1887, 512. — 5. 1337. III. 27. — 6. Vet. Mon. I. 612. Századok, 1887, 513. — 7. 1337. V. 6. — 8. Vet. Mon. 615—6. Századok, 1887, 513. — 9. 1338. IX. 21. — 10. Századok, 1887, 514—5. Vet. Mon. I.

egyik Lengyelországban tartózkodik, addig a másik Magyarországon végzi kötelességét. Egyelőre Galhárd maradt itt, Petrus Cervasii pedig Lengyelországba indult. Az Apostoli Szentszék mindent megtett, hogy Galhárd működését elősegítse: meghagyta a magyarországi tizedszedőknek, hogy Galhárd és társai intézkedéseinek tegyenek eleget, utóbbiakat pedig felhatalmazta: „az ügyek befejezésére mindama jogokkal és kiváltságokkal, melyeknek az előbbi tizedszedők voltak részesei; mert a két réginek megbízatását visszavonni van szándékában“.¹⁰

Galhárd résztvett Esztergomban egy per befejező jelenetén. A szepesi káptalan püspöki rangra akarta emeltetni prépostságát. Emiatt főpásztorával, Telegdi Csanád esztergomi érsekkel vitába elegyedett. Ennek hevében a káptalan „alávaló, hazug/és esztelen“ feljelentést küldött a Szentszékhez. A vitás ügy azzal végződött, hogy a káptalan elégtételt adott az érseknek. A bocsínatkérésnél jelen volt „Galhárd, pápai követ“, továbbá Telegdi Tamás, — a későbbi csanádi püspök, majd esztergomi érsek, — ekkor még csak kanonok.¹¹

Galhárd elvégezte pápai megbízatását, jelentést tett a Szentszéknek¹² és Avignonba utazott.¹³ Működésével a Szentszék meg volt elégedve: Avignonból Galhárd alszerpap¹⁴ mint kinevezett *csanádi püspök* távozott. Kinevezésekor kötelezte magát arra, hogy püspökelőde szolgálati díjának hátralékát, négyszázötven forintot, továbbá saját kinevezési díját, kilencszáz forintot két részletben, Szent Mihály-napján és pünkösdkor, lefizeti.¹⁵

Röviddel ezután¹⁶ a Szentszék mint *apostoli nunciust* küldte Magyar- és Lengyelországba.¹⁷ Ugyanegy napon nem kevesebb, mint tizennégy iratot küldött szét a Szentszék részben közvetlenül Galhárd választott csanádi püspöknek, részben az ő érdekében másoknak. Az Apostoli Szentszék Galhárdot, „kinek hűsége és ügyessége ismeretes“, a többi tizedszedő fejéül nevezi ki és megengedi neki, hogy a töb-

619—620. — 11. Pó r, Neszmélyi Miklós. 19. — 12. Századok, 1887, 549. — 13. Vet. Mon. I. 643. Századok, 1887, 516. — 14. Továbbá, mint említettük: titeli prépost. „Praepositus ecclesiae Tituliensis, Colocensis diocesis, in subdiaconatus ordine constitutus“. A kinevező irat (1344. VHL 13.) teljes szövege: Acta et scripta, 38—39. Vet. Mon. 671. — 15. Acta et scripta, 40. — 16. 1344. XI. 3. — 17. Diplomáciai Emlékek az Anjou-korból. II, 59. — 18. Aldásy Antal,

biekhez intézett levelekben foglalt felhatalmazásokkal „tetszés szerint rendelkezék, éppúgy, mintha ezek hozzá lennének intézve”.¹⁸ Felhatalmazza őt, hogy Magyar- és Lengyelországban az apostoli kamarát érintő ügyben minden rendű és rangú személy, város, vár segélyét igénybeveheti, a segélyt megtagadók ellen egyházi büntetéseket alkalmazhat.¹⁹ A magyarországi ügyek elintézése végett tíz deákot (clericus) vehet maga mellé, olyanokat, kik nőtlenek és nem vették fel az egyházi rendeket.²⁰ Ugyanezt az engedélyt a Szentszék külön bullával Lengyelországra is kiterjeszti.²¹ Külön bullával felhatalmazza Galhárdot, hogy a XXII. János és XII. Benedek pápáktól Magyar-, Cseh- és Lengyelországba küldött tizedszedők működését felülvizsgálja és őket számadástételre „egyházi büntetésekkel is”²² kényserítheti. Külön bullával Lajos magyar király,²³ Erzsébet magyar királyné,²⁴ a lengyel és a cseh királyok,²⁵ továbbá a kalocsai érsek és tartománya püspökei,²⁶ valamint az esztergomi érsek és tartománya püspökeinek²⁷ jóindulatába ajánlja Galhárd működését. Az új püspöknek engedélyt ad a püspöki felszentelésre. Meghagyja, hogy a szentelő főpap, tehát a kalocsai érsek a bullához mellékelte eskümintá szerint²⁸ Galhárdot feleskesse és Galhárd erről saját pecsétje alatt írást adjon át az érseknek.²⁹ Ismét külön bullával megengedi, hogy felszentelését a következő év Mindenszentek ünnepéig, tehát egy esztendőre elhalassza.³⁰ Végül külön-külön ajánlólevelet küldött a Szentszék András szicíliai királynak³¹ és Johanna királynőnek³² „a Magyarországra utazó nuncius, Galhard választott csanádi püspök részére”.³³

Alig egy év múlva megvált a csanádi egyházmegye kötelékétől. Avignonban tartózkodott, midőn a csanádi püspökségben elődjét, Harkácsi Istvánt a Szentszék kalocsai érsekké kinevezte. Ugyanakkor³⁴ a pápa Galhárdot „átte-

Regeszták a vatikáni levéltárból. Tört. Társ., 1894. 22. lap, 45. sz. — 19. Id. h. 46. sz. — 20. „Nec conjugati, nec in sacris ordinibus constituti”. Id. h. 47. sz. — 21. Id. h. 23. lap, 48. sz. — 22. „Etiam sub paena ecclesiastica”. Id. h. 49. sz. — 23. Id. h. 50. sz. — 24. Id. h. 51. sz. — 25. Id. h. 52. sz. — 26. Id. h. 54. sz. — 27. Id. h. 53. sz. — 28. Teljes szövege: id. h. 16. lap, 5. sz. — 29. Id. h. 23. lap, 55. sz. Vet. Mon. I. 675. — 30. Id. h. 56. sz. Vet. Mon. I. 675. — 31. Id. h. 24. lap, 57. sz. — 32. Id. h. 58. sz. — 33. „Pro Galhardo electo Csanadiensi nuntio profecturo in Hungariam”. (M. Tud. Akad. kézirat-tára. Lukcsics Pál oklevélkéziratai közt.) — 34. 1345. III. 24. —

lyezte" Veszprémbe.³⁵ Nagy Lajos tiltakozott Galhárd veszprémi püspökké kinevezése ellen. A király jelöltje *Miklós* királyi titkár volt. „Galhárd nem bírja a magyar nyelvet; ennek ismeretét a veszprémi püspök, mint a királyné kancellárja, nem nélkülözheti”.³⁶ Tény, hogy „ez a vérségre túlnyomó részben idegen”³⁷ király feltűnő fontosságot tulajdonított a magyar nyelv ismeretére. Ezt megkövetelte tanácsosaitól, méltóságviselő embereitől, leendő vejeitől, Zsigmondtól és Habsburgi Vilmostól és nejét, Erzsébetet, Kotromanics Iván bosnyák vajda leányát is előzően anyja udvarában megtaníttatta a magyar nyelvre.³⁸

Ezek figyelembevétele mellett, mégis talán más okra lehetett Nagy Lajos idegenkedésének Galhárddal szemben. Eleinte Galhárd „érdemeket” szerzett a magyar királyi udvar előtt azzal, hogy az özvegy Erzsébet királyné öccsét, Kázmér lengyel királyt a német lovagrend ellen vívott küzdelmében támogatta. Később Kázmér kibékült a német lovagokkal. Valószínűleg Galhárd, mint pápai követ, szintén „hajlandóbb volt Kázmér engedelkeny, mint a magyar királyi udvar merev politikáját ajánlani”.³⁹ Ez az ellentét is hozzájárulhatott ahhoz, hogy Nagy Lajos arra kérte a pápát, helyezze Galhárdot olasz főpapi székre, Veszprémbe pedig nevezze ki Miklós titkárt.⁴⁰ Megakadályozta, hogy Galhárd megbízottai a püspökséget birtokba vehessék és egy oklevelében a püspökséget betöltetlennek tüntette fel.⁴¹ Kelemen pápa ezt válaszolta: „A veszprémi püspökséget máskor is bírták külföldi főpapok”. Ez talán célzás volt Meskó lengyel hercegre, a királyné rokonára.⁴² „Ilyenkor őket a magyar nyelv ismeretét feltételező kancellári teendőkben a veszprémi prépost vagy más főpap helyettesítette”.⁴³ Nemsokára azonban a pápa mégis eleget tett a király kívánságának. Pártfogoltját, a sziléziai lengyel *Neszmélyi Miklós* boroszló-egyházmegyei papot kinevezte az időközben megüresedett *pécsi* püspökségre, Galhárdot⁴⁴ *Brindisibe* érseknek,⁴⁵ ennek utódjául *Veszprémbe* pedig a

35. Vet. Mon. I. 679. Veszpr. II. nr. 117. pg. 109. — 36. Fraknói, A királyi kegyúri jog 63. MO. és a Sztsz. I. 170. — 37. Hermann Egyed, Nagy Lajos. Délvidéki Szemle, 1943, 8. — 38. Id. h. — 39. Pór, Neszmélyi Miklós, 12—13. — 40. Fraknói, id. h. — 41. Veszpr. II. 114, 116, 125, 126. RS. I. pg. 240. — 42. Veszprémi püspök: 1334—1344. V. ö. Pór, Neszmélyi Miklós, 12—13. — 43. Fraknói, id. h. — 44. 1346. VII. 19. — 45. Vet. Mon. I. 719. Mint brindisi

király egy másik bizalmi férfiát, az akkor Avignonba küldött titkárát, Jakabfalvi Garai Jánost.⁴⁶

Galhárd magával vitte Brindisibe familiárisát, Gilbert fia Vilmos pécsi kanonokot és kérte⁴⁷ a Szentszéket, mentse fel utóbbit a székhelykötelezettség alól, továbbá engedje meg neki, hogy lelkipásztorsággal egybe nem kötött javadalmaikat csorbítás nélkül élvezhesse. VI. Kelemen pápa ezt három évre engedélyezte.⁴⁸ Rövid püspöki kormányzata alatt más megbízatásai távoltartották Galhárdot a csanádi egyházmegyétől. Mégis az egyetemes egyháznak tett szolgálataival, több ország területére kiterjedő apostoli nunciusi méltóságával a csanádi egyházmegyére fényt és dicsőséget árasztott. Mindenkor teljes elismerését fejezte ki iránta az Apostoli Szentszék. Személyes tulajdonságait a magyar királyi udvar sem kifogásolta; ellenszenve Galhárddal szemben a főpap régebbi diplomáciai állásfoglalásával magyarázható. Mint csanádi püspök, követi minőségénél fogva összeköttetésben állott az udvarral; értesülhetett idősebb Erzsébet királynőnek a csanádi székesegyházzal szemben megnyilatkozott áldozatkészségéről és állandó érdeklődésével fokozott lendületet adhatott a királynő jótékonykodásának.

Kapronczai Gergely

(1345—1350).

I. A pápai udvarban. — Nagy Lajos követe; Endre herceg jogainak érvényesítése. — A Szentszék diplomáciai megbízatása. — Csanádi püspök. — II. Endre herceg koronáztatásának előkészítése. — Avignonból hazatérése. — III. A székesegyház befejezése, felszentelése, Szent Gellért kultusza. — Kedvezmények a Szentszéktől. — Káplánja. — IV. Javadalomhalmozások. — V. Jelleme. — Lelki kegyelmek a Szentszéktől. — Jubileumi búcsú. — Elhúnyt.

I.

Sokszor idézett mondás: Nagy Lajos birodalma határait

érsek évdíjat nyert a veszprémi egyháztól. (1348. I. 13. Ve. Mon. I. 752. Pó r, id. h.) — 46. Fraknói, Kegyúri jog, 63—64. MO. és a Sztisz. I. 170. RS. I. pg. 239—240. — 47. 1346. VIII. 7. — 48. Suppl. Clem. VI. Ann. V. Pars. II. Fol. 128. — Fr-j-z.

három tenger mosta. Valóban nagyhatalom volt akkor Magyarország: döntően beleszólhatott az európai politikába; a császár, az angol és francia király kereste barátságát. Felkelés, lázadás, elégedetlenség nem zavarta meg negyvenesztendő uralkodását és a nápolyi hadjáratok után a vallás védelmén kívül alig fogott fegyvert.¹ A béke megőrzése azonban első sorban a diplomataék érdeme. Nagy Lajos tudta, hogy az ország sorsát nemcsak hadvezérek, hanem diplomataék döntik el és hogy éppoly történeti tett a békét megmenteni, mint a háborút megüzenni. Ezért kiváló gondot fordított követi kiszemelésére. „Diplomáciai eredmények tekintetében” uralkodása „a magyar történet legdicsőbb korszaka”.² Első sorban a papság köréből válogatta ki diplomatáit. Puhatólódzott arra rátermett tehetségek iránt és ezeket korán udvarához fűzte.³ Ezek közé tartozott *Kapronczai Györgyfia Gergely*.

A zágrábegyházmegyei Kaproncza szülötte. Ragaszkodott szülőföldjéhez. Püspökké kinevezésekor búcsút eszközölt ki az ottani templom részére.⁴ Korán került a zágrábi székeskáptalanba és a császári társaskáptalan élére. Hamarosan bejáratos lett a pápai udvarba. Miután a Szentszék megengedte⁵ *Kálmán* herceg, kinevezett győri püspöknek, hogy magát bármely tőle választandó főpappal áldozópappá, majd püspökké felszenteltesse, az új püspök Kapronczai prépostot kérte fel közszolgálati díjainak lefizetésére. Említettük, hogy kinevezésük után a főpapok „kötelezvényt” (obligatio) tartoztak e díj fizetéséről kiállítani. Ennek ellenében adták át a kinevező vagy megerősítő bullát vagy brévét. *Kálmán* herceggel kivételt tettek. Nem kötelezték az obligatio kiállítására. „Minden kötelezvény mellőzésével” fizette be⁶ Kapronczai *Kálmán* püspök székdíját⁷ az apostoli kamarába.⁸

A pápai udvarnál bennfentes prépost *Nagy Lajos király állandó követe*⁹ lett. Küldetésének célja volt a király öcsének, *Endre* herceg jogainak megóvása. *Károly* nápolyi király halála¹⁰ hírére *Nagy Lajos* Prágában vette, jegyese

1. Hermann Egved, Nagy Lajos. „Délvidéki Szemle” (Szeged), 1943, I. 6. — 2. Hóman—Szekfü, II. 351, III. 104—5, 112. — 3. RS. I/I. pg. 315—6. — 4. RS. I/II. nr. 254, pg. 131. („Ecclesie beate Anne de Kaproncha, Zagradiensis diocesis”). — 5. 1337. VI. 12. — 6. 1337. IX. 1. — 7. 400 forintot. — 8. Századok 1898, 497—8. RS. I/II. nr. 21, pg. 13. — 9. „Ambaxiator domini regis Ungarie”. RS. I/II. nr. 138, pg. 67. — 10. 1343, I. 20. — 11. 1343. február végén. —

atyjánál, Károly morvaországi örgrófnál.¹¹ Úgy tudta, hogy Endre a trón jogos örököse, de mégis attól tartott, hogy ellenséges törekvések nem engedik jogai érvényesítését. Nagy Lajos és Károly örgróf a Szentszék támogatását igyekeztek biztosítani. Elhatározták, hogy mindketten követeket küldenek VI. Kelemen pápához. Nagy Lajos Kapronczait választotta követül. Ez talán Prágában, uralkodója oldalán tartózkodott és Henrik olmützi kanonokkal¹² legott¹³ útrakelt.¹⁴ Kapronczai derekasan megfelelt uralkodója megbízásának. De nem ért célt. Avignonban teljesen tisztában voltak Róbert nápolyi király¹⁵ végrendeletével.¹⁶ Ebben örökösévé és utódjává unokáját, Johannát rendelte oly módon, hogy nagykorúságáig kormánytanács vegye át az ország kormányzását. Ennek alapján legfeljebb erről lehetett szó: „Endre herceg a királyi címet viselje és nagykorúságának elérése után nejével együtt gyakorolja a királyi hatalmat”. VI. Kelemen nem válaszolt rögtön Nagy Lajosnak és Kapronczait udvarában marasztalta.¹⁷

Mialatt Kapronczai Avignonban tartózkodott, Nagy Lajos király¹⁸ a Mihály pozsonyi prépost és esztergomi kanonok váci püspökké felszentelésével¹⁹ megüresedendő *esztergomi* kanonokságot kéri²⁰ szentszéki követe²¹ részére. Bár ezt a kanonoki javadalmat János portoi püspök-bíbornek is kérte, mégpedig Giléfi Miklós nádor fia, László részére.²² a pápa teljesítette a király kérését.²³ Megengedte ezenfelül Kapronczainak, hogy császári prépostságát és zágrábi kanonokságát továbbra is megtarthassa. Körülbelül ugyanekkor Kapronczai a kíséretében levő két zágrábgyházmegyei paptársa, *Grobine György*, a zágrábi székesegyház Mária-oltárának igazgatója, továbbá *Farkas Balázs*

12. A Szentszék 1343. V. 10.-én elintézte az ő érdekében Lajos király és Károly örgróf közös supplicatióját. Fraknói, MO. és a Sztsz. I. 376, 522. jz. — 13. 1343. március elején. — 14. Fraknói, I. 173—4. — 15. „Szcilia“ alatt mindig a mai Nápoly értendő. Szcilia szigete ugyan már a 13. század végén elszakadt a szárazföldtől, de a nápolyi királyok igényükről nem mondtak le. („Regnum Siciliae ultra citraque Pharus“). Szilágyi, III. 158. — 16. 1343. elején kelt. — 17. Fraknói, MO. és a Sztsz. I. 173. — 18. 1343. VI. 6. Vet. Mon. I. 648. 971. — 19. „quamprimum predictus dominus electus munus consecrationis suscepit“. — 20. 1343. V. 7. RS. I/I. nr. 21. pg. 13. — 21. „Ambaxiator suus ad Sedem Sanctitatis Vestre destinatus“. RS. I/II. nr. 21. pg. 13. — 22. RS. I/II. nr. 55. pg. 26. Kapronczai püs-

plébános²⁴ és oltárigazgató részére zágrábi kanonokságot eszközölt ki.²⁵

Időközben Kapronczai elkísérte Nagy Lajos király anyját, Erzsébetet Nápolyba.²⁶ A királynő is kérte a Szent-széktől Endre fiának királyi méltóságra emeltetését, VI. Kelemen azonban az ügy elintézését egyre halogatta. Tekintettel volt Endre nejének, Johannának kérésére is: felruházta Endrét királyi címmel, elrendelte megkoronáztatását, de egyszersmind biztosította Johanna részére az uralkodói hatalom teljességét. Endre nem kifogásolta, hogy Johanna tegye le a hűbéri esküt a Szentszéknél. Mint tanú²⁷ jelen volt ezen. Ezzel megerősítette, hogy ebbe belenyugszik. Nemcsak Endre, de a nápolyi királyság érdekében óhajtotta a pápa, hogy Endre is résztvegyen a kormányzásban, továbbá arra törekedett, hogy a királyi udvarból távolítsák el azokat, akik „a királyi hitvesek közt a viszályok magvait hintették el és a királynőre véstetjes befolyást érvényesítettek”. Intézkedését azonban nem hajtották végre. Tovább folyt az aknamunka. Erzsébet királyné visszatért Nápolyból Magyarországra,²⁸ Kapronczai pedig mint „királyi követ” az avignoni udvarba. Pápai megbízással a következő év²⁹ őszén utazott hazájába.³⁰ E megbízatás részletei ismeretlenek. De ezeket Kapronczai³¹ sikeresen oldotta meg. Elismerését nyilvánította a pápa³² és kilátásba helyezte: fáradozásai nem maradnak jutalmazatlanul.³³ Hűséges szolgálataiért a király figyelmébe ajánlotta.³⁴ Kapronczai újból útra készült. A pápa be sem várta Avignonba érkezését: kinevezte³⁵ *csanádi*

pökké kineveztetése után esztergomi kanonokságát 1345. X. 9. János eszéki főesperes nyeri el. RS. I/II. nr. 228. pg. 119. — 23. Vet. Mon. I. 653, 977. — 24. „Ecclesia curata sancti Michaelis de Verga dicte (Zagrabiensis) diocesis“. RS. I/II. nr. 30. pg. 18. Másutt: „Ecclesia s. Michaelis de Ugra“. Vet. Mon. I. 653, 977. — 25. 1343. V. 10. RS. I/II. nr. 29. pg. 17. és nr. 30. pg. 18. — 26. Ide 1343. VII. 25. érkeztek. A kíséret tagjainak felsorolása: Szilágyi, III. 156, Hóman-Szekfü, III. 33. — 27. 1343. VIII. 28. — 28. Fraknói, MO. és a Sztsz. I. 173, 175, 177, 179, 180, 181. — 29. 1344. — 30. Id. m. 181. — 31. 1344. november havában. — 32. „Placabiliter audivimus, quod tu super his, que tibi pro parte nostra comissa sunt, te fideliter ... gerere studuisti“. 1345. I. 8. Kiadatlan okirat a vatikáni regesztákban, Vol. 138. e. 639. Fraknói, id. m. 377. lap, 551. jz. — 33. VI. Kelemen 1345. I. 8. id. irata. Fraknói, id. m. 182. — 34. Kollányi, Esztergomi kanonok, Esztergom, 1900. 47. — 35. 1345. III. 7. — 36. Vet. Mon. I. 681. Acta et scripta, 45—46. A kinevező-irattal csak csász-

püspökké.³⁶ Avignonban szentelték fel. Ez alkalommal³⁷ megígérte az apostoli kamarának, hogy közvetlen elődje, *Galhard* hátralékját, 900 forintot, valamint második püspök-előde, *Harkácsi* közszolgálati díjának felét, 450 forintot ki fogja egyenlíteni.³⁸

II.

Kapronczai több követőháza kíséretében „jelentékeny pénzüsszeget” szállított az apostoli kamarának. Útjának biztonságát a pápa előzően a módrusi és fiumei grófok, valamint a velencei doge jóindulatába ajánlotta.³⁹ Midőn értesült arról, hogy megérkezett Velencébe, utasította őt,⁴⁰ hogy a pénzüsszeget a domonkosok perjelének adja át.⁴¹ — Miféle pénzüsszeget vitt magával Kapronczai? *Cola di Rienzi*, az ismert néptribun írja: Endre király megkoronáztatásához a pápai engedélyt 60.000 uncia aranyért kellett megvásárolni. — Mikor azonban ezt a levelet írta, VI. Kelemen egyházi átka alatt állott és ezért kétségbevonható elfogulatlansága. — A *strassburgi krónika* szerint: 80.000 aranyforintot kellett fizetni Lajos magyar királynak öccse megkoronáztatásáért. Erről a krónikáról azonban nem vitás, hogy nem annyira történeti tényeket, mint inkább kósza, „keringő híreket” jegyzett fel. — *Küküllei János* főesperes, Lajos király titkára erről ily módon számol be: Miután az Avignonba küldött követek siker nélkül fáradoztak azon, hogy Endre koronáztatásához a pápa hozzájárulását kieszközöljék, a király és a királyné tudta nélkül esküvel kötelezték magukat arra, hogy a pápai kincstárba 44.000 márkát fizetnek, hogy „Endre király az ország kormányzásának átvételére enge-

mai préposti javadalmát említi meg: „csázmai prépost és felszentelt pap“ („Praepositus Chasmensis, Zagrabiensis diocesis in sacerdotio constitutus“). — 37. 1345. V. 19. — 38. „Anno 1345. 25. Maii. Dominus Gregorius electus in episcopum Chanadiensem, recognovit et solvere promisit pro communi servitio suae ecclesiae promissos, et non solutos per dominum Gelhardum immediatum praedecessorem suum 900 flor. et quinque servitia consveta. Item recognovit et solvere promisit pro complemento communis servitii promissi et non soluti per dominum Stephanum alium praedecessorem suum 450 flor. et quinque servitia consveta pro rata de tempore 25. dominorum cardinalium solvenda per tres terminos infrascriptos, idest tertiam partem in festo resurrectionis dominicae, tertiam in festo sancti Michaelis, et ultimam in festo purificationis B. M.“. Acta et scripta, 47—48. — 39. Fraknoi, id. m. I. 182, 377. lap, 554. jz. — 40. 1345. III. 15. — 41. Fraknoi, id. m. I. 182, 377. lap, 555. jz. Tört. Tár 1894,

délyt kapjon“.⁴² Lajos király rossz néven vette ugyan, hogy „jogainak elismerését pénzen kell megvásárolni“, mégis a nevében elvállalt kötelezettségének megfelelt és a pénzt megküldte abban a reményben, hogy a pápa teljesíteni fogja Endre koronázására vonatkozó ígértét. — Küküllői ismerhette az eseményeket, de Endre meggyilkoltatása miatt a királyi udvarban VI. Kelemen ellen megnyilvánuló ellen-szenv hatása alatt ő sem lehetett tárgyilagos ezek megítélésében. — Szabatosan nem határozhatjuk meg: mily címen és mennyi összeget juttatott Kapronczai „az apostoli kamarának“. Valószínű, hogy tekintélyes összegről volt szó és ezt Nagy Lajos a nápolyi ügyekkel kapcsolatban küldte el Kapronczaival.⁴³

Endre herceg jogainak tisztázása után az volt Kapronczai feladata, hogy Avignonban Nagymartoni Pál ország-bíró, Aladár fia Tamás újvári ispán és más követtársával a herceg megkoronáztatását sürgessék.⁴⁴ Ezzel a küldetésével teljes sikert aratott. VI. Kelemen felhívta⁴⁵ Johanna királynőt, hogy férjével mielőbb jelenjen meg Avignonban, itt személyesen fogja őket megkoronázni. Nem tagadhatjuk meg Endre király megkoronáztatását. — úgymond — ezt a magyar király és királyné követei sürgetik. Ha azt ajánlanák neked, hogy ebben a szertartásban veled együtt férjedet ne részesítsd, ilyen gonosz és ártalmas tanácsokra ne hallgass.⁴⁶ Intette őt, hogy férjének az ország kormányzásában tisztes-séges részt juttasson.⁴⁷ Johanna készen nyilatkozott arra, hogy férjével együtt megkoronáztassa magát, kérésére azonban felmentette a pápa attól, hogy a koronázás Avignonban történjék. Külön levelekben⁴⁸ buzdította a pápa Mária hercegnőszenvt, férjét, Durazzói Károlyt és a nápolyi főrendeket: hassanak oda, hogy a koronázást tovább ne halogassák.

Kapronczai követtársa, Aladár fia Tamás ispán hazautazott, hogy a királyi udvarnak jelentést tegyen: a Szentszék Endre herceg érdekeit teljes őszinteséggel karolja fel.⁴⁹ Kap-

25—26. (Aldásy, Regesták a vatikáni levéltárból, 70. sz.). — 42. „Ut permitteretur rex Andreas regni Sicilie gubernacula possidere“. Fraknói, id. m. 377. lap, 556. jz. — 43. Id. m. 182—4. — 44. Vet. Mon. I. 688. Fraknói, id. m. 184, 377. lap, 560. jz. — 45. 1345. VI. 10. — 46. Tört. Tár 1898, 389. Fraknói, id. m. 185, 377. lap, 561. jz. — 47. Tört. Tár 1898, 389. Fraknói, id. m. 185, 377. lap, 562. jz. — 48. Kilenc levelet küldött szét a Szentszék ebben az ügyben (1345. IX. 20 és 21. Fraknói, id. m. 185—6, 378. lap, 565. jz. — 49.

ronczai Avignonból nem akart előbb hazatérni, míg a pápa rendeleteit tényleg végre nem hajtották. Azonban már néhány nappal Aladár fia Tamás elutazása után eljutott Avignonba az aversai katasztrófa híre: Endre királyt meggyilkolták.⁵⁰ Mélyen megdöbbenette ez a hír Kapronczait. Éppen a várva-várt koronázásban megnyilvánuló követi sikere küszöbén, kínos meglepetésszerűen következett be a szörnyű vég. Az egész avignoni udvart lesújtotta a gyilkosság és az abból származó bonyodalmak réme. A pápa Erzsébet anyakirálynéhoz, Nagy Lajoshoz és István herceghez intézett részvéttáviratában említi: ⁵¹ minden elő volt készítve a meggyilkolt megkoronáztatására. A Nápolyból érkezett tudósítások alapján Kapronczai sem gyanusíthatta Johannát a merényletben való részvétellel.⁵² Tíz nappal később ⁵³ kiállították Kapronczai és követtársai részére a hazautazásra szolgáló menedékleveleket. Kapronczai most sem távozott rögtön. Pártfogoltjai részére különböző kedvezményeket kért. Bevárta ezek elintézését. November elején indult el és Velencén át ⁵⁴ november végén érkezett meg Viscgrádba. Valószínűleg gyorsfutárral már előbb jelentést küldött a királynak a gyilkosságról. Ez a jelentés egy hónappal előbb, tehát október végén juthatott a királyhoz. Nagy Lajos megvárta Kopronczai élelőszóbeli beszámolóját. Ennek hatása alatt határozhatta el magát arra, hogy Avignonba nagyszabású követséget mentszt a fennforgó ügyek megtárgyalására. Kapronczai elhárította magától e követség vezetését. Ezért erre a király külföldi előkelőséget szemelt ki: Albert strelici herceget, atyja első feleségének rokonát.⁵⁵

Az ezután bekövetkező bonyodalmakban Kapronczai sem kerülhette el, hogy a szenvedélyek tüzeiben a diplomácia síkos talaján mozgó tevékenysége miatt félreértésnek áldozata ne legyen. Nagy Lajos elhatározta, hogy öccse halálának megbosszulására hadat indít Olaszországba. Ebben az ügyben a királynak és a királynőnek a Szentszékhez intézett iratai olv. „kiméletlen hangon voltak fogalmazva”.⁵⁶ hogy a pápa maga keresett mentséget abban a körülmény-

Részére a Szentszék 1345. IX. 21. *salvus conductus*-t állít ki, Fraknói, id. m. 186, 378. lap, 566. jz. — 50. 1345. IX. 18. — 51. 1345. IX. 29. — 52. *Vet. Mon.* I. 687—8. Fraknói, id. m. 186—8, 378. lap, 568. jz. — 53. 1345. X. 9. — 54. 1345. XI. Velencében tartózkodott, *Mon. Slavorum meridionalium* II. 285. — 55. Fraknói, id. m. 188—9. — 56. Fraknói, *MO.* és a *Sztsz.* I. 193. — 57. *Id. h.* 202. — 58. *Id. h.*

ben, hogy „a fájdalom nem bír mindig az ész szabályainak hódolni“.⁵⁷ A magyar királyi udvart hántotta a pápa kijelentése: „Johanna nem lévén elítélve s a koronától megfosztva, a nápolyi királyságot, mely eszerint nem szállott a Szentszékre, nem adományozhatja Lajos királynak“.⁵⁸ A Szentszéket meg érzékenyen érintette, hogy Nagy Lajos szövetségre lépett a kiközösített német császárral, Bajor Lajossal, akinek végső célja volt: VI. Kelemen letétele és új pápa választása.⁵⁹ Midőn a császár Olaszországba készült nyomulni és a magyar király ugyanakkor fegyverkezett, ezt a két tényt a pápai udvarban kapcsolatba hozták egymással. Ezalatt Nagy Lajos és a Szentszék követi kölcsönösen kicserélődtek. Jóhiszeműen elejtett szavuk azt a hírt kelthette, mintha a több éven át a Szentszéknél működő Kapronczai a királyi házra sérelmes kijelentést tett volna.⁶⁰ VI. Kelemen pápa védelmébe vette Kapronczait. Nagy Lajoshoz és az anyakirálynőhöz meleghangú levelet intézett, ebben határozottan elítélte Kapronczai megrágalmazását⁶¹ és jóindulatukba ajánlotta a püspököt.⁶²

III.

Az avignoni, majd visegrádi udvarból székhelyére érve, ott egy bevégzetlen dóm ötlött Kapronczai szemébe. „A világlátott főpap emlékezetében annál élénkebben tűnhettek

196. — 59. Id. h. 193. — 60. „Aliqui sagitare in occulto venerabilem fratrem nostrum Gregorium episcopum Chanadiensem detractionum retibus satagentes, tuis auribus instillarunt, quod idem episcopus dudum ad sedem apostolicam cum aliis regiis nuntiis per te missis nunquam diligenter et fideliter tua prosequi curaverit negotia et aliqua nobis dixit, que tu, fili carissime, domosque tue regie detrimentum honoris et commodi poterant redundare“. Vet. Mon. I. 715. A pápa 1346. VII. 14. levele Nagy Lajoshoz. — 61. „Nos attendentes pium esse veritati, ne dolosis confundatur detractorum labiis, testimonium perhibere, pro certo scire volumus regiam excellentiam et tenere, quod prefatus episcopus tanquam tui domusque predictae zelator honoris super hiis quae coram nobis per ipsum et alios predictos nuncios acta fuerunt, se gessit fideliter et solerter, nec nobis vel aliis, quod scribere potuerimus, dixit aliquid, quod premissis contrarium esset“. Id. h. — 62. „Ideoque magnificentiam regiam rogamus attente, quatenus eum super premissis excusatum habere velit tua sublimitas et favorabiliter commendatum“. Id. h. — 63. Bunyitay, A váradi

fel a külföld fényes egyházai és megszületett lelkében az elhatározás, hogy az egyházat befejezi méltóan múltjához és jövőjéhez“. ⁶³ Munkazaj tette élénkké a székesegyház környezetét. „Mikor pedig a falak, a tető, szóval a külső munka véget ért“, gondoskodott székesegyháza belső díszének emeléséről. Préposti javadalma összekuporgatott filléreiből a távoli Avignonból Kapronczán egyházat, mellette ispotályt alapított és ezeket bőkezűen javadalmazta. ⁶⁴ Mekkora áldozatot hozhatott mint püspök a székvárosában szeme előtt emelkedő székestemplom ékesítésére! Példáját követték a káptalan tagjai. „Az egyháziak buzgalma fellelkesítette a világiakat. De az Úr házának dicsőségéért áldozók nevei nincsenek mind feljegyezve történelmünk lapjain“; csak az bizonyos, hogy midőn a székesegyház évek hosszú munkája után elérte befejeztetését, számos oltár emelkedett benne. „mindenik egy-egy szent gondolatnak, egy-egy drága halottnak őre s emléke“. ⁶⁵ *Fellendítette Szent Gellért kultuszát.* Sikerült a székeskáptalan és az egyházmegyei papság régi óhajtasát kielégítenie és ehhez a bencések hozzájárulását megnyernie. Már Szent Gellért tetemcinek Marosvárra szállításakor (1053) „versengés támadt“ Fülöp marosvári apát és a székesegyházi kanonokok közt. Mint a Gellért-legenda élénk színezéssel előadja, a kanonokok azt hangoztatták, hogy Gellértet, mint megyéspüspököt, a székesegyházban kell eltemetni. Ellenben Fülöp apát a püspök végrendeletére hivatkozva azt állította, hogy a Boldogasszony-monostorban kell őt örök nyugalomra helyezni. Oda is temették. Kapronczai most átvitette az ereklyéknek egy részét ⁶⁶ a bencés-apátsági templomból a székesegyházba és búcsút eszközölt ki. Tiszteletben tartotta Szent Gellért szándékát: meghagyta az újjáépített székesegyháznak a Szent Gellértől választott védőszentet: *Szent Györgyöt*; azonban beléfoglaltatta a búcsúlevélbe, hogy a dómtemplomot látogató hívek az egyház

püspökség I. 186. — 64. „Eandem ecclesiam et hospitale fundavit et dotavit“. Suppl. Clem. VI. Ann. VI. Pars. I. Fol. 72. Fr.-jz. — 65. Bunyitay, I. 187. — 66. Borovszky szerint: a csanádi bencés-monostorban „pihentek vértanúsággal megszentelt porai 1345-ig, amikor Erzsébet királyné a díszesen restaurált székesegyházba átvitette őket“. (Id. m. II. 95.). Nem valószínű, hogy valamennyi ereklyét átszállították. Bizonyára megmaradt az ereklyék egy része a bencések őrzetében a Szent Gellértől e célra alapított apátsági egyházban. Sőt még a bencések távozása után is ezeket őrizték ott a fe-

patrónusának ünnepén és egyéb főünnepeken kívül, *Szent Gellért*-napján is búcsúkedvezményekben részesüljenek.⁶⁷ Lehetséges, hogy a templom felszentelésének és az ereklyék átvitelének ünnepségei éppen Szent Gellért vértanúságának háromszázadik évfordulójára⁶⁸ estek.⁶⁹

Az egyházmegye egy másik jelentős helyén, *Lippán* a Károly Róberttől megkezdett klostrom még nem készült el. Művét, kétségkívül Kapronczai előterjesztésére, Károly Róbert özvegye, (Nagy Lajos anyja), Erzsébet folytatta. Miután a kolostor és a templom építése befejeződött, ezt Kapronczai szintén felszentelhette. Búcsút kértek a templomot látogató és annak fenntartására adakozó hívek számára. Úgy értesítették a Szentszéket, hogy ezt az egyházat teljesen Erzsébet királyné építtette.⁷⁰

Befolyását a pápai udvarnál felhasználta arra, hogy pártfogoltjainak örömet szerezzen. Paptársai iránt megnyilvánuló gyöngéd figyelme ssége mindannyiszor benne is vídám, derült érzelmeket ébresztett. Kapronczai Márton zágrábi kanonoknak ugyanabban a székeskáptalanban magasabb állást,⁷¹ Miklósfia László egri kanonoknak, az egyház-jog borostyánkoszorúsának, — mint akkor mondták „bakkalárisának“ (baccalaureus) — az egri egyházmegyében „méltóságot“,⁷² Siklósi Jakab pécs egyházmegyei klerikusnak győri kanonokságot,⁷³ Moronczai Miklós zágrábi oltármesternek zágrábi kanonokságot,⁷⁴ Kapronczai Györgyfia Benedek zágrábe gyházmegyei klerikusnak pécsi kanonokságot,⁷⁵ Antal zágrábi kanonoknak a zágrábi székesegyházban nagyobb

rencések. — 67. „In die dicti festi (sancti Georgii) et in festo natiuitatis Domini, ascensionis, penthecostes ac in quatuor festiuitatibus beate Marie virginis et beati Gerardi ac in die dedicationis“. (1345. X. 16. Suppl. Clem. VI. Ann. VI. Pars. I. Fol. 72. — Fr.-j. z.) A vonatkozó bulla: Vet. Mon. I. 690. — 68. 1346. IX. 24. — 69. Annysra egybevágnak az események, hogy feltételezhetjük e jubileum megünneplését. — 70. Karácsonyi János, Szent Ferenc rendjének története Magyarországon 1711-ig. Bp. 1923, I. 197. RS. I/II. nr. 163, pg. 201—2. — 71. 1344. III. 4. Ekkor még eszémai prépost és királyi követ („ambaxiator regis Hungarie“). RS. I/II. nr. 134. pg. 67. — 72. Kezdetben Kapronczai is mint „választott“ esanádi püspök fordul elő. Most (1345. IX. 26.) már: „Gregorius episcopus Chanadiensis“. Követi címét tovább viseli: „ambaxiator domini regis Ungarie ad Sanctitatem Vestram pro dicto domino rege destinatus“. (RS. I/II. nr. 213. pg. 112.) — 73. 1345. X. 12. I/II. nr. 238. pg. 124. — 74. 1345. X. 12. RS.

javadalmat,⁷⁶ Zágrábi Istvánfia Tamás szepesi kanonoknak zágrábi kanonokságot,⁷⁷ Tivadarfia Miklós szepesi al-olvasó-kanonoknak ugyanabban a káptalanban nagyobb javadalmat,⁷⁸ Jakabfia Pál esztergomi klerikusnak egri kanonokságot,⁷⁹ Henrikfia János szepesi olvasó-kanonoknak krakkói kanonokságot⁸⁰ eszközölt ki.

Különösen örült annak, hogy „kedvelt káplánját és familiárisát“, *Dombrói Jánost* megjutalmazhatta. Atyját Bogdánnak hívták és e név a pápai kancellária elírása folytán Ragdán-ra változott.⁸¹ Mint Kapronczai, ő is a zágráb-egyházmegyei klérus tagja és mint ilyen, elnyerte az ottani narti plébániát. Kapronczai magával vitte őt Csanádra és megtette az ottani kiskáptalan (Üdvözítőről nevezett társaskáptalan) kanonokjának. Ugyanakkor kieszközölte, hogy Dombrói továbbra is megtarthassa plébániajavadalmát. Midőn később Bonjohannes elnyerte a boszniai püspökséget. Kapronczai azzal a kéréssel fordult a Szentszékhez, nevezze ki „kedvelt káplánját“ az említett püspöki kinevezéssel megüresedett aradi főesperességre. Ezt el is nyerte, sőt megtartotta előbbi kanonokságát.⁸² Nemcsak a püspök, mások is kieszközöltek a Szentszéknel javadalomadományozást a csanádi egyházmegyében. Avignoni követtársa, *Nagymartoni Pál* országbíró⁸³ kéri a Szentszékét, tartson fenn „házi káplánja“.⁸⁴ *Folkosi Benedek*⁸⁵ részére Kapronczai csanádi püspök adományozási köréhez tartozó javadalmat. Ezt a kérést a Szentszék a felajánlott feltétellel teljesítette: Folkosi lemond egyéb javadalmairól.⁸⁶ Így lett Kapronczai egykori

I/II. nr. 239. pg. 124. — 75. 1345. X. 12. RS. I/II. nr. 240. pg. 124. — 76. 1345. X. 16. RS. I/II. nr. 257. pg. 132. — 77. 1345. XI. 3. RS. I/II. nr. 266. pg. 137. — 78. 1345. XI. 3. RS. I/II. nr. 267. pg. 137. — 79. 1345. XI. 3. RS. I/II. nr. 268. pg. 138. — 80. RS. I/II. nr. 270. pg. 138. — 81. Joannes Ragdani de Dombro. RS. I/II. nr. 426. pg. 207. — 82. 1349. IX. 3. Id. h. — 83. 1345. X. 11. — 84. „Dilectus domesticus capellanus suus“. — 85. Azelőtt plébános volt a veszprémi egyházmegyében. Éppen a veszprémi püspököknek hagyta meg (1344) a pápa, hogy gondoskodjék számára kanonokságról Váradon. (Bunyitay, II. 89.). A következő évben (1345. IX. 30.) a Szentszék az erdélyi káptalanban tart fenn számára javadalmat. (RS. I/II. nr. 224. pg. 117.). — 86. RS. I/II. nr. 232. pg. 121. Röviddel ezután (1345. X. 19.) az országbíró kérésére a Szentszék mégis megengedte, hogy csanádi kanonoksága mellett váradi kanonokságát is megtarthassa. RS. I/II. nr. 258. pg. 133. — 87. RS. I/II. nr. 334. pg. 166. Nagy-

követtársának házi káplánja javadalmas püspöki megyéjében. — *Garai Péter* csanádi klerikus — *Garai János* veszprémi püspök unokaöccse, — mint karkáplán, Csanádon kezdte meg pályafutását.⁸⁷

IV.

Említettük,⁸⁸ hogy a „bullás” (pápai bullával kinevezett egyházi férfiú) vagy egy tényleg megüresedett javadalmat nyert el, vagy csak *jogot* arra, hogy bizonyos főpap vagy egyházi testület adományozási jogköréhez tartozó megüresedendő javadalom közül egyet annak idején elfoglalhasson. Szigorúan megkülönböztették a lelkipásztorkodással vagy egyházi joghatósággal egybekötött („beneficium cum cura”) és ilyentől ment („beneficium sine cura”) javadalmat, ezenkívül zsinórmértékül vették a pápai tizedkivetés alkalmával bevallott jövedelmet. A lelkipásztorsággal egybekötött javadalom jövedelme nem haladhatta meg a 25 ezüist márkát, azaz 100 forintot, a többi javadalom pedig a 18 márkát, vagyis 72 forintot. A javadalombabeiktatást megelőző vizsgálatról függött, hogy a javadalmak melyik osztályából választhatott a „bullás” javadalmat. A vizsgálatot eszközző pápai biztosok többnyire magyarországi, sőt egyházmegyei méltóságok („dignitariusok”) voltak. Ha a bizottságba kineveztek külföldit is, ez itteni kartársaira bízta a feladatot. Amennyiben a kinevezett javadalmas a káptalani méltóságokra („dignitas, personatus, officium”) a kánoni kellékeket nélkülözte, mesterkanonoksággal vagy más káptalani javadalommal kellett beérnie. Ha nem volt alkalmas lelkipásztorsággal egybekötött javadalomra, akkor csak „egyszerű” („beneficium sine cura”) javadalmat foglalhatott el. A „megüresedendő”, tehát szabatosan nem körvonalazott javadalmakra kiállított bullák bizonytalanságot hagytak arra nézve, hogy a kinevezett mikor és milyen javadalmat fog elnyerni? Ezért arra törekedtek a folyamodók, hogy a megüresedő javadalmak kiválasztásában a lehető legszélesebbkörű szabadságot biztosítsák maguknak, sőt egyidőben vagy egymásután több adománylevelet iparkodtak szerezni. Ilyenkor azonban, a később kiállított iratokba a kancellária felvette azt a záradékot, hogy az *előző* adománylevelek érvénytelenek abban az esetben, ha a *később* kiállított bulla alapján a kinevezett javadalomhoz jutott.⁸⁹ Olykor így is bonyo-

bátja kérésére a Szentszék kinevezte váradi kanonokká; majd veszprémi, végül székesfehérvári prépost lett. — 88. Benedek püspöknél.

dalmat idéztek elő ezek a javadalomadómanóyzások. *Rőt Péter* élte végéig perben állott csanádi olvasókanonoki és mesterkanonoki javadalma miatt *Gellértfia Konrád* császári plébánossal. Utóbbi a Szentszék, valószínűleg a kancellária elnézése folytán, Rőt Péterrel egyidejűen szintén kinevezte csanádi olvasókanonokká. Rőt Pétert vezették be a javadalomba. Emiatt Konrád pert indított. Rőt Péter személyesen járt az Apostoli Szentszéknél és ott is húnyt el. Perének halála sem vetett véget. A „Péter halálával” megüresedett csanádi olvasó- és mesterkanonokságot a budai prépost⁹⁰ egy pécsegyházmegyei klerikus számára kérelmezte a pápától. Miklós ispán azonban⁹¹ azzal a kéréssel fordult a Szentszékhez, hogy Gellértfia Konrád és Rőt Péter közt folytatott pert ne szüntesse meg Konrád javára, hanem helyezze a perben Rőt Péter jogutódává Márkfia Miklóst. Gellértfia Konrád császári plébános Rőt Péter halála után sem jutott az olvasókanonokság birtokába.⁹² — Egy másik javadalmas, Demeterfia Péter, — Tatamér székesfehérvári prépost unokaöccse — aradi káptalani javadalmai miatt bonyolódott nehézségekbe. Aradon éneklő- és mesterkanonok volt. Személyes üldöztetések miatt⁹³ nem birt e javadalmai birtokába jutni, ezért ezekről lemondott.⁹⁴

A székeskáptalan⁹⁵ tagjai közt több külföldi volt, mint *Theobaldus a Fariolis* temesi főesperes,⁹⁶ *Hermann Wasungen*⁹⁷ mesterkanonok. *Bonjohannes de Campello*, *Guillaume de la Jugée* bíbornok. Az utóbbi kettő a javadalomhalmozás (cumulatio beneficiorum) rikító példája.

A javadalomhalmozás ebben a korszakban általánossá vált és ebből az egyházra nagy hátrányok háramlottak. Szabály szerint csak oly esetben volt kivételesen megengedve, ha a javadalom székhelyén való tartózkodástól a magasabb érdekek sérelme és a hívek lelki kára nélkül lehetett felmentést engedélyezni, vagy pedig ha megfelelő helyettesítésről történt gondoskodás. Általában ragaszkodott a Szentszék a szabály megtartásához. Mikor a javadalmas valamelyik kötelességének nem tehetett eleget, javadalmáról le kellett mondania. Mindig mint különös kegyet és kivételt emelik ki a vonatkozó pápai iratok a több javadalom megengedését.⁹⁸ Ez üdvös rendelkezések ellenére előfordulnak javadalom-

— 89. V a t. I/III. pg. XXX—XXXI. — 90. 1348. VII. 12. — 91. 1350. I. 28. — 92. V. ö. Kpt. 40. — 93. „Propter quasdam persecutiones personales“. — 94. 1345. X. 12. RS. I/II. nr. 243. pg. 124—5, Zempléni,

halmozók. Ilyen az említett *Bonjohannes de Campello*,⁹⁹ VI. Kelemen pápának. Károly Róbert, majd Nagy Lajos királynak káplánja. Engedélyt nyert a Szentszéktől, hogy ha irodalmi tanulmányok végett vagy a király rendeletéből a pápai udvarban tartózkodik, javadalmaait öt éven át szabadon élvezhesse. Aradi főesperes, csanádi, zágrábi, váradi és pécsi kanonok. Egy alkalommal úgy rendelkezett a pápa, hogy aradi főesperességéről le kellett mondania. Ezt az intézkedést azonban Campello kérésére utólag hatálytalanította. Javadalmaait nagyrészt diplomáciai szolgálatainak köszönhette.¹⁰⁰ Mint „királyi követ” egyházi ügyeket tárgyalt a pápai udvarban, de „titkos felhatalmazása” volt arra is, hogy Nagy Lajos nápolyi trónigényével kapcsolatban nyilatkozzék. Kijelentette, hogy uralkodója abbahagyná a nápolyi hadjárat tervét, ha a Szentszék Johanna ellen erőlyesen eljárna. Campello hangsúlyozta, hogy ez csak az ő egyéni nézete és ennek bejelentésére a királyi udvarból nem kapott megbízatást. A pápa mégis utasította bíbornoklegátusát, hogy ebben az értelemben tárgyaljon a királlyal.¹⁰¹ Még aradi főesperesnek nevezi magát Bonjohannes, midőn¹⁰² káplánja és famulusa részére javadalmat kér a Szentszéktől.¹⁰³ Ezután¹⁰⁴ boszniai.¹⁰⁵ majd fermoi püspök és mint ilyen, apostoli követi minőségben járt Magyarországon. Talán a legfeltűnőbb javadalomhalmozó *Guillaume de la Jugée* bíbornok, torontáli főesperes, VI. Kelemen unokaöccse és politikájának súlyos tényezője. Szolgálataiért valószínűleg elhalmozta javadalmakkal a pápa, kiról jeles tulajdonságai mellett ismeretes rokonai iránti túlságos bőkezűsége. Torontáli főesperességén kívül még mintegy tizenöt javadalmat élvezett.¹⁰⁶

VI.

Ha külföldi egyházi férfiak, kik alig látták magyarországi javadalmuk székhelyét, kieszközölhették a felmentést a „javadalomhalmozás” tiltó kánonja alól, akkor Kap-

majd pankotai főesperes lett. — 95. Book János perjemesi „vendég” (hospes) azzal a panasszal járult (1348. VIII. 16.) a káptalan, mint hiteleshely elé, hogy ez év tavaszán (1348. V. 24.) fényes nappal, az országúton kirabolták őt. Eszterházy hg. csal. lvt. Becsei Tóttós iratai közt. (Néhai dr. Baróti Lajos szívesességéből.) — 96. Kpt. 50. — 97. Würzburg-egyházmegyei, V. ö. Kpt. 72—73. — 98. Vat. I/III. pg. XXXII. — 99. Karácsonyi tollhibából csanádi püspöknek mondja. (MO, egyháztörténete. Nagyvárad, 1915, 61.). — 100. RS. I/I. 284—5. Kpt. 55—56. — 101. Fraknoi, I. 207. — 102. 1347.

ronczainak is sikerült volna püspöki kinevezése után megtartania előbbi javadalmainak egy részét. A pápai és királyi udvarban egyaránt nagy becsületnek örvendő főpap azonban maga a megtestesült szerénység és igénytelenség volt. Igazi lelki ember a javadalombajhászok időszakában. Császmái prépostságával egybe volt kötve egy zágrábi kanonokság. „E két javadalom nem volt egymástól elválasztható”.¹⁰⁷ Elfogadta ezenkívül a királytól számára kérelmezett esztergomi kanonokságot. Ezek jövedelmeit jórészt felemésztették követi küldetésének költségei. Megtakarított pénzét Isten dicsőségére és embertársai javára — templom és ispotály építésére — fordította. „Ispotályok” (hospitale) nem „kórházak”, hanem szegényházak, aggok otthonai voltak. Lakói közt természetesen sok volt a beteg. Vigasztalásukra, lelki gondozásukra az ispotályok mellé rendszeren kápolnákat vagy kisebb templomokat emeltek. Ezek nem voltak egyszersmind plébániatemplomok, mint ezt pl. Csanádon. Lippán megfigyelhetjük. Az ispotályok és kápolnáik védőszentje többnyire Szent Erzsébet volt. Kapronczai alapítása nagyobb-szabású lehetett, mert az ispotály mellett nem kápolnát, hanem egyházat emelt, mégpedig Szent Anna tiszteletére. Feltette magában, hogy eltérve az akkori szokástól, püspökké szentelése után lemond mindhárom javadalmáról: a császmái prépostságról, a zágrábi és esztergomi kanonokságokról. Környezete ismerte felfogását. Még püspöki kinevezőiratának kelte előtt¹⁰⁸ János portói püspök-bíbornok ezt a folyamodást nyújtja be VI. Kelemenhez: „Kegyeskedjék az ő kedves káplánjának, Lászlónak, Magyarország nádora fiának a zágrábi egyházmegyéhez tartozó császmái prépostságot fenntartani, mely prépostságot eladdig (Kapronczai) Györgyfia Gergely tölti be ugyan, de minthogy Gergely csanádi püspöknek van kiszemelve, ha felszenteltek, a prépostságot elvesztendi”.¹⁰⁹ A „Gergely csanádi püspök felszentelésével” megüresedett zágrábi kanonokságot később¹¹⁰ János bíbornok egy zágrábi klerikus részére nyerte el a Szentszéktől.¹¹¹ Kapronczai harmadik javadalmát.

IX. 29. — 103. Suppl. Clem. VI. Ann. VI. Pars II, fol. 125. Fr.-j. z. — 104. 1349. IX. 3. — 105. RS. I/II. nr. 426, pg. 207. — 106. Kpt. 63—65. — 107. RS. I/I. pg. 323. — 108. 1345. III. 7. — 109. RS. I/II. nr. 172. pg. 90—1. V. ö. Pórr, I. László veszprémi püspök származása. Turul, 1901, 139. — 110. 1315. X. 20. — 111. RS. I/II. nr. 260. pg.

esztergomi kanonokságát Csanád esztergomi érsek legott eladományozta. Ámde Pálfia János eszéki főesperes, az emlitett László, új császári prépost tanítója¹¹² is folyamodott a Szentszékhez¹¹³ amaz esztergomi kanonokságért, „mely (Kapronczai) Györgyfia Gergely esanádi püspöknek a római kúriában¹¹⁴ történt felszentelése által”¹¹⁵ megüresedett. Erre a kérvényre is ráírta a pápa: Fiat! Legyen meg! Kapronczai esztergomi stallumára eszerint az érsek is, a pápa is nevezett jogutódot. Mindkét kanonok ragaszkodott javadalmához. Esztergomban úgy oldották meg a vitás kérdést, hogy a kanonokok számát 38-ról 39-re emelték.¹¹⁶

Míg mások javadalmain osztozkodtak és civakodtak, míg ő maga annyi másnak szerzett javadalmakat a Szent-széknel, addig *ön maga részére kizáróan lelki kegyelemért esedezett*: teljes búcsúért halálos óráján.¹¹⁷ Ez volt első és saját érdekében beváltott egyvetlen supplicatioja. Rokonai közül egyengette két unokaöccse, Domonkosfia Péter és Kapronczai Pálfia György pályáját. Felvétette őket a zágrábi egyházmegye klérusába. Az első részére kért felmentést a kánoni kerhiány akadályai alól és az egri püspökségben javadalmát. Ide, az egri egyházmegye területére szakadtak el a püspök nővérei.¹¹⁸ Jóllehet, folyamodványában csak egyszerű kanonokságot kér,¹¹⁹ a pápa minden megszorítás nélkül tartott fenn számára javadalmat az egri székeskáptalanban, nem véve ki a nagyprépostságot sem.¹²⁰ Másik unokaöccsét, Kapronczai Pálfi Györgyöt bejuttatta a zágrábi káptalanba.¹²¹ Általában azonban *rokonai részére is első*

135. — 112. „Socius et magister eiusdem Ladislai“. — 113. 1345. X. 9. RS. I/II. nr. 228. pg. 119—120. — 114. Félreérthető ez a fordítás: „Gergely esanádi püspöknek Rómában történt felszentelése által“. Turul, 1901, 140. A felszentelés az avignoni pápai udvarban történt. — 115. „Per promocionem et consecrationem eiusdem Gregorii (Georgii) ad ecclesiam Chanadiensem, in curia Romana“. RS. I/II. nr. 228. pg. 119. — 116. Ennek nyoma megvan az 1397. évi Visitatio Canonica-ban. Tört. Tár, 1901, 99. V. ö. Pórá, id. h. Turul. 1901, 140. Kollányi, Esztergomi kanonokok, 47, 49. — 117. 1343. V. 10. RS. I/II. nr. 27. pg. 17. — 118. „Sororum suarum Agriensis diocesis“. RS. I/II. nr. 210. pg. 110. — 119. „De canonicatu ecclesie Agriensis dignitatem providere“. — 120. „Etiam de dignitate sine cura“. RS. I/II. nr. 28. pg. 17. — A következő évben már a veszpréme gyházmegyei hantai prépostság birtokában van, RS. I/II. nr. 73. pg. 42. — 121. 1345. X. 16. RS. I/II. nr. 256. pg. 132. — 122. RS. I/II. nr. 210.

sorban lelki kegyelemért folyamodott. Két nőtestvére, Csala és Ilona részére haláluk órájára teljes búcsút nyert.¹²² Búcsút eszközölt ki atyafiai, a zágrábegyházmegyei Kapronczai Györgyfia János és neje, Kapronczai Györgyfia Péter, továbbá Olivér mester, a királynő udvarbírája, Márton dömösi prépost, Jakab pozsonyi bíró és ennek neje, Erzsébet, Kapronczai Márton zágrábi kanonok, Kapronczai Demonkos, Benedek kemleki főesperes,¹²³ Zágrábi Tamás szepesi kanonok számára;¹²⁴ ezenkívül a Benedekfia Péter egri vitéztől Újfaluban épített templom részére,¹²⁵ valamint az alapítónak és ennek testvéreinek.¹²⁶ Lászlófia Péter egri pap számára engedélyt¹²⁷ kér, hogy a keresztesek egyik kolostorába felvegyék.¹²⁸ Lángoló buzgósággal előmozdította az *Eucharistia tiszteletét* azzal, hogy búcsút nyert mindazok részére, kik püspöki székhelyén. Csanádon az Oltáriszentséget beteghezvitel alkalmával elkísérik. Supplicatiojából¹²⁹ kitűnik, hogy annak idején több szentostyát vittek el a beteghez és az áldoztatás után fennmaradtakat körmenetben visszakisérték a templomba. Tíznapig búcsút engedélyezett a Szentszék, — Kapronczai kérésére, — az ilyen körmenetben résztvevőknek.¹³⁰ Csak egy lustrumon át viselte a püspöki méltóságot és ez idő alatt is kiérdemelte ezt a rövid, de sokatmondó dícséretet: „*Sokak jótevője és a szegény papok istápotója*“.¹³¹

VIII. Bonifác pápa szokásba hozta az ú. n. jubileumi búcsút. Ezt minden századik évben Rómában lehetett elnyerni. Erre a jubileumi évre zarándokolt az örökvárosba Kapronczai ötödik püspökelőde, Fráter Antal. VI. Kelemen a jubileumi búcsút minden ötvenedik évre kiterjesztette. Így Kapronczai főpásztorkodása idejére esett a következő jubileumi esztendő. Nem veszített varázserejéből az örökváros a pápák avignoni tartózkodása alatt sem. Kapronczai avignoni időzésekor¹³² Nagy Lajos édesanyja, Erzsébet Nápolyból elzarándokolt Rómába. „Ájtatosan meglátogatta a főbb templomokat, a szentsírokat és ereklyéket, mindenütt vallásos hőkezűségének emlékeit hagyván. Különösen Szent

pg. 110. — 123. 1345. X. 16. RS. I/II. nr. 255, pg. 132. — 124. 1345. XI. 3 RS. I/II. nr. 269, pg. 138. — 125. 1345. IX. 26. RS. I/II. nr. 208. pg. 109. — 126. RS. I/II. nr. 209, pg. 110. — 127. 1345. X. 12. — 128. RS. I/II. nr. 152, pg. 130—1. — 129. 1345. X. 16. Suppl. Clem. VI. Ann. VI. Pars I. Fol. 72 Fr-jz. — 130. A bulla: Vet. Mon. I. 690. — 131. „Benefactor multorum et promotor pauperum clericorum“, Mon. Civitatis Zagradiensis. I. 405. — 132. 1343. október elején. — 133. Fra k-

Péter bazilikáját ajándékozta meg gazdagon, úgyhogy látogatásának évfordulóját soká hálaadó istentisztelettel ünnepelték.¹³³ Nagy Lajos a félszázados jubileum (1350) kivételes kegyelmeiben kívánt részesülni. „Ezer lovas kíséretében jött és az elhagyatva álló lateráni palotában szállott meg. Több napon át ájtatosan járta be a templomokat és szemlélte meg Krisztus kinszenvedése ereklyéit. Egyízben Szent Péter oltárán négyezer aranyforintot tett le alamizsnául”.¹³⁴ Kapronczait is vonzotta az örökváros jubileumával. Annyi évet töltött Avignonban, a pápák ideiglenes kényszer-székhelyén, Rómát nem látta.¹³⁵ Most különös alkalom kínálkozott erre. Fel is készült az útra. Elhagyta egyházmegyéjét, szerencsésen eljutott Zágrábba,¹³⁶ régi egyházmegyéje és első egyházi javadalma székvárosába. Azonban nem jutott el az örökvárosba. Onnan, Zágrábból, tágabb értelemben vett szülőföldjéről, a jubileumi szentesztendőben¹³⁷ fiatal korban elköltözött az örökkévalóságba.¹³⁸ Emlékét az ügyefogyottak felkarolására irányuló jócselekedeteinek sorozata és önzetlen példája tartotta fenn nemzedékről-nemzedékre.

nó i, id, m, I. 174. — 134. — Id, m. 234. — 135. Jeles történészeket is meglepésztli a pápák avignoni tartózkodásának figyelmen kívül hagyása; ezt írják: „Püspöksége kezdetén elment Rómába s onnan a pápa búcsúengedélyét hozta magával”. (Borovszky, id, m, I. 355.). A Szentszék azonban a Gergely püspök részére szóló valamennyi kedvezményét Avignonban állította ki. — 136. Oklevelekkel nem igazolható, hanem csupán feltevés, hogy Rómába kívánt zárandokolni. Az is lehetséges, hogy 1343-ban Kapronczai elkísérte Erzsébet királynét Rómába is, azonban a rendelkezésemre álló adatokból inkább az következik, hogy már előbb visszatért Avignonba. — 137, 1350. V. 4. — 138. Hü káplánja alig két évvel élte őt túl. 1352. VI. 2, a pápa Vilmos bíbornok kérésére „a Dombroí János aradi főesperes halálával” megüresedett javadalmat Scherffenberg Henrik esanádi kanonoknak adományozta.

Telegdi Tamás

(1350—1358)

I. Esztergomi kanonok, nagyprépost. — Csanádi püspök. — Javadalomadományozások. — II. Helytartója, — Kegyurak egyházaikért. — III. Kiszombori freskók. — A királyi udvarban, — Kalocsai, majd esztergomi érsek.

I.

A püspökségnek nevet adó Csanád-nemzetség sarja, *Telegdi Csanád* érsek unokaöccse. Atyja, *Pongrácz* legifjabb öccse volt az érseknek. Korán került be az esztergomi káptalanba, itt nyitrai főesperes, olvasókanonok,¹ majd *Fraknó* Miklós nyitrai püspökké kinevezése után, esztergomi nagyprépost. Ez a prépostság jogilag csak Fraknónak felszentelésével üresedett meg. Ezért Nagy Lajos azzal a kéréssel fordult a Szentszékhez: Ha majd az esztergomi prépostság a püspökké kinevezett prépost felszentelésével megüresedik,³ adományozza ezt a javadalmat Telegdinek.⁴ VI. Kelemen teljesítette ezt a kérést. Csak néhány hónapig állott Telegdi a főkáptalan élén. A pápa⁵ csanádi püspökké nevezte ki.⁶ Egyúttal abban a kedvezményben részesítette, hogy tetszése szerint bármely püspökkel felszenteltetheti magát. Ez tulajdonképpen a kalocsai érsek metropolitai joga volt. Kijelentette a pápa, hogy ezzel a kivételes engedéllyel a kalocsai érsek jogait nem akarja csorbítani.⁷

Püspökké kineveztetésével „kötelessége volt a pápánál

1. Kollányi, *Esztergomi kanonokok*. 46. — 2. Az oklevelek csak a főpapok keresztnévét, jelen esetben Miklós esztergomi prépost és nyitrai püspököt tartották fenn. Ezért általában azt tartották, hogy Vásári Miklós helyét foglalta el Telegdi, RS. I/II. 174—5. — 3. „Preposituram Strigoniensis ecclesie, que in brevi vacare spectatur per consecrationem recipiendam in Romana curia vel alibi per... electum Nitriensem“. A püspök neve hiányzik, RS. I/II. nr. 429, pg. 209. — 4. Ugyanily tartalmú supplicatiót nyújtott be 1350. I. 28. Telegdi. Ekkor címei: „Archidiaconus Nitriensis in ecclesia Strigoniensi et canonicus prebendatus ipsius Strigoniensis et Jauriensis ecclesiarum, auditor vestri sacri palatii“. Ekkor tehát győri kanonok is volt. — 5. 1350. V. 31. — 6. *Vet. Mon.* I. 787. *Acta et scripta* 53—54. A pápai kinevező-irat szerint esztergomi prépost, pápai káplán és felszentelt pap. „Praepositus ecclesiae Strigoniensis, capellanus noster in sacerdotio constitutus“. — 7. „ Archiepiscopo Colocensi, cui praefata ecclesia iure metropolitico subesse dignoscitur, nullum in

személyesen tisztelegnie s egyúttal egyezkednie a pápa és a bíbornokok testületének kamarásaival a fizetendő nagyobb és kisebb szolgálmányokra (servitia maiora seu communia et minuta) nézve, megállapítania a határidőt (rendszen kettőt), midőn köteletségének eleget teend, erre magát, egyházát és utódait köteleznie, elfogadnia és eleve jóváhagyania mindazon rendeleteket, kiközösítéseket, felfüggesztéseket s egyházi tilalom alá való rekesztéseket, melyeket a kamarások reá szabnak, ha kötelezettségének meg nem felelt.⁸ Telegdi nem ment személyesen Avignonba, hanem megbízta *Skultéti Konrád*⁹ nyitrai főesperest. Ez lefizetett¹⁰ nagyobb szolgálmányok címen húsz, kisebb szolgálmányok címen pedig öt aranyforintot.¹¹

Időközben¹² elhunyt VI. Kelemen pápa. Utóda, VI. Ince inkább második, mint közvetlen elődjére ütött. Száműzött udvarából minden pompát, felesleges személyzetet és kiadást. Komolyan törekedett a klérus és a pápai udvar reformálására. Erélyesen küzdött a javadalomhalmozás ellen. Telegdi egyházmegyéjében azonban még egyre találkozunk ilyennel. Többnyire VI. Ince pápa nevéhez fűződik a káptalani javadalmak adományozása, de ezek nagy részét Nagy Lajos kedvelt emberei, a király közbenjárására nverték el. *László* csanádi nagyprépost „Nagy Lajos király titkos kancellárja”.¹³ *Ulrikfia Albert* olvasókanonok Laczkfi Dénes kalocsai érsek „káplán”-ja. Pártfogója kieszközölte VI. Ince pápánál bácsi olvasókanonokká kineveztetését.¹⁴ Az aradi főesperesek idegenszármazásúak. Így német volt Joannes *Scherffemberg*,¹⁵ Guillaume de la Jugée-nek és Lajos ki-

posterum praejudicium generetur“. Vet Mon. I. 796. Acta et scripta, 56. — 8. Századok, 1906. 144. — 9. Conradus de Scupellenberch, RS. II. 155. — 10. 1353. X. 14. — 11. „Reverendus pater in Christo dominus Thomas Chanadiensis in Ungaria pro parte partis sui communis servitii in quo est. camerae domini nostri summi pontificis obligatus viginti florenos auri praefatae camerae, nec non et pro parte partis... servitiis familiaribus et officialibus dicti domini nostri papae quinque florenos auri clericis camerae supradictis pro dictis familiaribus et officialibus per manus domini Conradi archidiaconi Nitriensis in ecclesia Strigoniensi die datae preaesentium solvi fecit“. Áldásy, Regesták a vatikáni levéltárból. 124. sz. Tört. Tár, 1895, 64—5. — 12. 1352. XII. 9. — 13. „Praepositus ecclesiae Chanadiensis, comes capellae et secretarius cancellarius“. Regeszták a lipthói és turóczi regisztrumhoz. 28. sz. Tört. Tár, 1904, 264. Kpt. 20. — 14. 1353. VII. 2. — RS. II. nr. 18. pg. 269—270. —

rállynak „káplán“-ja. Nagy Lajos király ajánlatára nevezte ki a Szentszék győri préposttá; knini, majd gurki püspök lett.¹⁶ Jean *Pelpos* aradi főesperes francia származású.¹⁷ Ezzel szemben a mesterkanonokok ősmagyar nemzetségek ivadékai, mint *Jánoki László*, a Hunt-Pázmán nemzetség sarja, a király káplánja, jeles jogtudós.¹⁸ *Tótsolymosi Apród János* aradi kanonok részére is Nagy Lajos király kér¹⁹ javadalmat, sőt javadolomhalmozást. Ez az aradi kanonok Nagy Lajos királynak „Küküllői János“ néven ismert íródeákja, majd jegyzője, udvari káplánja, végül alkancellárja és életrajzírója. A király kérésére a Szentszék egri olvasókanonokká nevezi és megengedi, hogy aradi olvasó- és mesterkanonokságát továbbra is megtarthassa.²⁰

II.

Telegdi Tamás püspöki helytartójának, egy rokonát és esztergomi kanonok-társát tette meg: *Telegdi Miklóst*. A püspök mesterkanonokságot adományozott neki a csanádi székeskáptalanban.²¹ Mint vikárius, egyszersmind a püspöki szentszék elnöke. Előtte is többnyire leánynegyedre vonatkozó percek tárgyaltak.²² Egy ilyen perben hozott ítélete alapján²³ elrendelte a leánynegved fejében a felperesek beiktatását egy birtokrészbe. Felkérésére a beiktatást István krassói főispán és harami várnagy végezte. Haram az Al-Duna mentén, a későbbi Palánka helyén feküdt. Nem volt külön vármegye, hanem „szék“. Itt tartottak többször törvényszéket Krassó vármegye alispánjai, akik egyszersmind harami várnagyok.²⁴ A szóban forgó beiktatás alkalmával István főispán viselte ezt a várnagyi tiszteletet. A beiktatáskor a püspöki helytartó kiküldötte: Kelemen „harami pap“.²⁵ Még a hitelshelyeket is gyakran foglalkoztatja a leánynegved. Szeri Pósa ügyvédje. Himfi Péter kérelmére az aradi káptalan kiküldi²⁶ Bálint űrkanonokot Sződibe és ott előtte, mint hiteshizonyosság, továbbá Bereczk bizerei anát. Péter bencés-szerzetes és számos nemesember előtt Szeri Pósa leánya, Marcit, Csukod hátszegi várnagy felesége, elengedi a Pósatól neki író leánynegvedet.²⁷ A káptalanok mellett a monostorok jelentősége is emelkedik. Az egresi ciszterci

15. Bedy Vince (A győri székeskápt. tört. Győr, 1938, 312) elnézésből aradi prépost-nak mondja. — 16. Kpt. 56—57. — 17. Kpt. 57. — 18. Kpt. 73. — 19. 1352. V. 25. — 20. RS. I/II. nr. 495. pg. 238. — 21. „Strigoniensis et Chanadiensis ecclesiarum canonicus neonon venerabilis in Christo patris domini Thome Dei et Apostolice Sedis gratia episcopi dicte ecclesie Chanadiensis vicarius in spiritalibus genera-

apát, mint „atya-apát“ (pater abbas) a kerci apátság felett vizitátori jogot nyert.²⁸

Főpásztorkodása utolsó évében²⁹ *Kerekegyházi Laczkfi Miklós*³⁰ nemes királyi katona, a pápai hadsereg vezére, búcsút eszközölt ki kegyúri egyházai részére. *Kerekegyház* a temesvármegyei Németszentpéter és Fénlak közt, a Harangod-Maros-szögben terült el és nevét „kerek“ templomától nyerte. Ezt meg kell különböztetni a békésmegyei Kerek-egyházról. A csanádegyházmegyei Kerekegyház központja lett egy nagykiterjedésű uradalomnak.³¹ Legrégibb birtokosa a Hermán-nemzetség. A 13. század végén e nemzetség egyik tagja: Dénes fia Laczk (László), a székelyek ispánja. Valószínűleg ez kapta adományul Károly Róberttől a kerekegyházi uradalmat. Hét fia „Laczkfi“-nak, kerekegyházi kastélyunktól pedig „Kerekegyházi“-nak írta nevét. Telegdi püspök idejében e család egyik tagja, *Laczkfi Dénes* az aradi és a csanádi főispánságot töltötte be.³² Nagy Lajos nápolyi hadjárata alkalmával Somma bevételénél kitüntette magát. „E kicsiny, de jól megerősített várat, melynek őrsége az alatta elvonuló magyarságot kő- és nyílzáporral fogadta, nem volt szándéka Laczkfinak megostromolni: de a várbeliek vakmerősége annyira dühbe hozta, hogy leugorva lováról, egy hosszú német zsoldos vállaira pattant s onnan a vár nárkánvára kapaszkodott. És bár a várbeliek rárohantak, ő balkezevel görcsösen fogta a falpárkányt, jobbjaival pedig úgy szétverte az ellenséget, hogy egy ugrással a vár falán termett. Katonái utána kapaszkodtak és bevették a várat“.³³ Hűségének és vitézségének elismeréséül Nagy Lajos az emelt főispánságokon kívül ráruházta a legmagasabb országos hivatalokat. *Kerekegyházi Laczkfi Miklós* kérvényében hat templomot sorol fel, úgymint: 1. Szent Lőrinc-egyházát

lis“. Pesty, Krassó vm. tört. Bp. 1882. III. (Oklevelek) nr. 26. pg. 30. — 23. Anj. VI. 197. sz. — 23. 1355, XI. 8. — 24. Pesty, id. m. II/I. 205—6. A várnagyi és megyésispáni tisztségek egybekapcsolására v. ö. Hóman—Székfi, II. 296. — 25. „Clemens sacerdos de Haram“. Id. m. III. nr. 26. pg. 30. — 26. 1346, XI. 15. — 27. Keszthelyi lt. Miscell. nr. 64. — 28. 1357. Békefi, A pásztói apátság története. I. 259. — 29. 1358, II. 24. — 30. „Nicolaus Lath, miles, qui pro serenissimo rege Hungarie et subsidium vestrum et sancte Romane ecclesie in Italie partibus existit“. — 31. Ennek tartozékai voltak: Asszony, Veres-Vinga, Kerek-Vinga, Baktornya, Batonya, Iratos, Dombegyház, Két-Sopron, Szihond és Kingéd falvak. Borovszky, II. 273. — 32. Új szerzeményéről „Simontornyai“ nevet vette fel. Id.

Kovásziban,³⁴ 2. Mária-egyházát Szécsényben,³⁵ 3. szintén a Boldogságos Szűz-egyházát Papiiban,³⁶ 4. Mindenszentek-egyházát Kerekegyházán,³⁷ 5. a Boldogságos Szűz-egyházát Margitán³⁸ és 6. Szent István-egyházát Hermánban.³⁹ Ezek a plébánia-egyházak — kérvénye szerint — a csanádi, váradi és a győri egyházmegyékhez tartoznak. Ezt a sorrendet vezérfonálul alkalmazva,⁴⁰ könnyű e helységek azonosítása. Az első plébániák eszerint a csanádi egyházmegyében terültek el. *Kovási*, a későbbi *Kopaszinc* Arad megyében; ⁴¹ *Szécsény* szintén a régi Arad megyében; ezt a pápai tizedlajstrom az aradi főesperességben sorolja fel. *Papi* a régi Keve vármegyében; előfordul már az Árpád-korban; ezt a birtokot Dezső csanádi püspök az Itebőn alapított társaskáptalanhoz csatolta.⁴² *Margita* helység annak idején több volt. Így a csanádi egyházmegyében is, Makó határában. Emlékét egy dülő őrzi nevében.⁴³ Bizonyára volt Margita helység a váradi egyházmegyében is. *Hermán*-t a Szombat-helytől délkeletre fekvő vasmegyei, akkor győregyházmegyei helységgel azonosítják.⁴⁴ — Laczkfi Miklós ötévi búcsút kért e templomokat látogatók és ott szentségekhez járulók részére. VI. Ince pápa száznapos búcsút engedélyezett.⁴⁵ E búcsúengedély élénk tárja *oly plébániák virágzását, melyeknek ma már nyomuk sincs*. Ugyanez a kegyúr folyamodik ⁴⁶ a Szentszékhez egyik atyafia. Jánosfia Péter aradi őrkanonok részére csanádi kanonokságért. A pápa, kérését teljesítette és megengedte, hogy az aradi társaskáptalanban bírt javadalmait is megtarthassa.⁴⁷

m. I. 104. V. ö. Karácsonyi. A Laczkfiak története. Tört. Ért. 1887, U.-6. A kerekegyházi Laczkfiak családfája. Turul, 1885. — 33. Id. m. I. 330—1. — 34. Kovási. — 35. Zechen. — 36. Popii. — 37. Kerekegház. — 38. Margitha. — 39. Hermen. — 40. Bossányi ezt írja: „Bár a kérvény szerint ez volna a sorrend a felsorolt templomoknál: csanádi, váradi és győri egyházmegyék, — kétségtelen, hogy: váradi (Kovácsi), csanádi (Szécsény, Papi, Kerekegyház) és győri (Margita, Hermán) egyházmegyék sorrendjében következnek. RS. II. 322. — 41. Az előző jegyzetben közöltek alapján ezt írja Bossányi: „Nem lehet másról szó, mint az egyik biharmegyei Kovácsiról. Két Kovácsi volt Bihar megyében; az egyik a mai Pusztá-Kovácsi helyén állt, a másik Hegyköz-Kovácsi“. RS. II. 322. — 42. Püspökségtört. I. 147. — 43. Szirbik Miklós, Makó városának leírása. Makó, 1926, 31. V. ö. Juhász, Margita, Boldog Margit (Szeged) 1943. II. évf. 1. szám. — 44. RS. II. 322. — 45. „Fiat de centum diebus“. RS. II. nr. 123. pg. 322. — 46. 1358. I. 20. — 47. RS. II. nr. 116. pg. 319. —

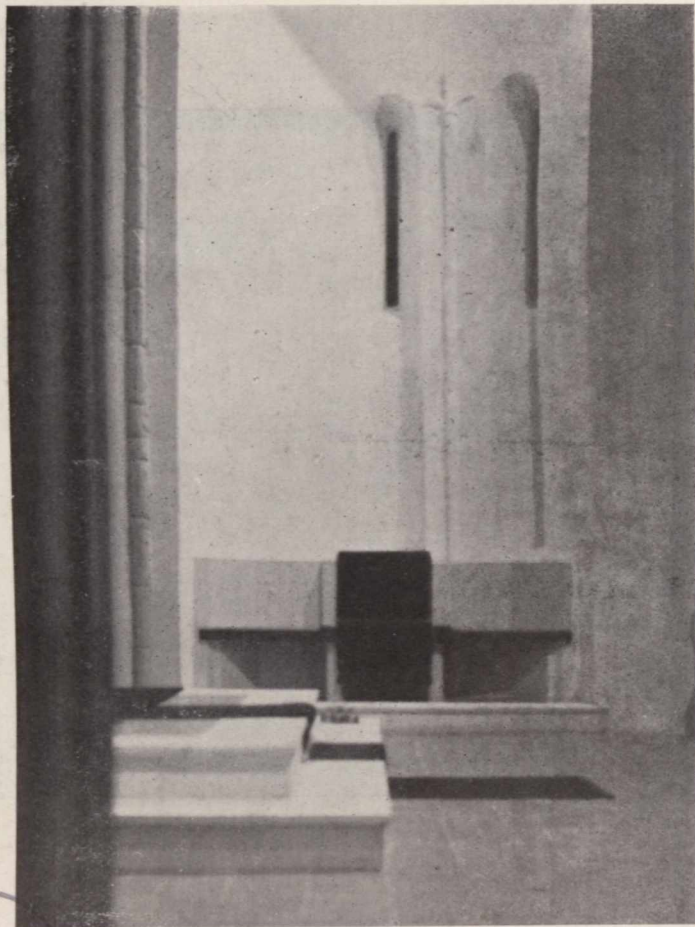
III.

Telegdi „külföldi egyetemeken járt és nagyképzettségű ember“⁴⁸ volt. Mint „decretorum doctor“ fordul elő a királyi oklevelekben. Egyházmegyéjében terültek el családi jószágai. „Bizonyára sokat köszönhet neki Csanád vármegye és Csanád városa; — írja Csanád vármegye monografusa — sajnos, a történeti kútfők fogyatékosága e részben semmi felvilágosítással nem szolgál. A csanádi egyházmegye érdekében kifejtett tevékenységéről nem szól egy emlék sem“.⁴⁹ Telegdi Tamásnak tulajdonítják a *kiszombori freskók* elkészíttetését. A szignálásnak semmi nyoma, a művész kiléte teljesen ismeretlen. „Mind az elgondolás, mind a technikai készség tekintetében messze felülmúlta az akkori átlagos tehetségeket. Magának a freskónak művészibb volta is amellett szól, hogy a mecénás Tamás püspök lehetett“.⁵⁰ E freskók a tatárjárás után, de még az Árpád-korban, úgynevezett átmeneti stílusban épült körtemplomnak a bejáratnál szemben levő fülkéjében maradtak fenn. Az épület uralkodó eleme román; pillérei, illetve féloszlopcskáik: gótikus vonást mutatnak. Kétségkívül a Csanád-nemzetség, e terület kegyura emeltette. Kisméretei miatt azt tartják, hogy nem volt a „falu temploma“, hanem a kegyúri család kereszttelőkápolnája.⁵¹ Az akkori gyér lakosságra való tekintettel azonban lehetséges, hogy mégis plébánia-egyházzal szolgált. A freskók a fülke ablakától balra három álló, jobbra pedig két ülő alakot ábrázolnak. Balról jobbra haladva, az első: Szent Veronika, a Krisztus arcát mutató kendővel. „Még csonkaságában is mélységes áhitatot kelt az Üdvözítő arca“.⁵² A második alak talán Szent Hedviget, a harmadik Árpád-házi Szent Erzsébetet, mások szerint Mária Magdolnát ábrázolja. Az ablaktól jobbra ülő alak: a Boldogságos Szűz a kis Jézussal és Keresztelő Szent Jánossal, mások szerint: Szent Anna a kis Máriával és Jézussal. Az utolsó kép a Csanád-nemzetség egyik tagjának, talán éppen Telegdi püspök védőszentjét, Szent Tamás apostolt ábrázolja. E freskón három stílus hatása ismerhető fel: bizánci, gótikus és reneszánsz. Utóbbiból arra következtetnek, hogy a püspök olasz mesterrel dolgoztatott.⁵³

48. Borovszky, I. 355. — 49. Id. h. I. 105, 355. — 50. Kiss, Kiszombor története, Makó, 1940, (Csanád vm. Kvtár), 82. Ennek ellene mond ama feltevés, mely szerint a freskók a 14. század elején készültek. — 51. Id. h. 81. — 52. Barth Ferenc, A kiszombori műemlék. Kat. Alföld, Szeged, 1940, 47. — 53. Biró Béla, Hatszázéves freskó Kiszomborban. Kat. Szemle, 1940, 8—13. Kiss, id. h. 82—6,

A műemlék belseje.

A műemlék rekonstruált ablakai.

XIV. századbeli freskók restaurálás alatt.

Tamás püspök nemcsak VI. Kelemen pápánál,⁵⁴ hanem VI. Incénél is nagy kegyben állott. Ismételten kiküldte javadalmasok beiktatására.⁵⁵ Hasonlóképpen kedves embere volt Nagy Lajosnak. Ezért a Szentszék meghívta⁵⁶ Telegdit, járjon közbe a királynál, hogy ne indítson Velence ellen hadjáratot.⁵⁷ Nagy Lajos késznek nyilatkozott a közte és a köztársaság közt fennforgó vitás kérdést a Szentszék ítélőtére bocsájtani és seregét visszavonni.⁵⁸ Gyakran feljárt Telegdi a király visegrádi és budai udvarába. Ezek állandó összeköttetésben voltak Olaszországgal, úgyhogy a protorenészánsz hullámverései ide is értek. Nemcsak befogadták a külföldről beszivárgó ismereteket, de ezeket tovább fejlesztették. Nemcsak könyvmásolók, de könyvírók is dolgoztak a királyi udvarban. Nagy Lajos diplomáciai, politikai és hadvezéri sikerei az udvar szellemi szintjét is emelték. „A visegrádi palota termeiben, valamint a talán még fényesebb budai várban lassankint oly udvari élet fejlődött ki, mely szinte kirítt a középkorból. Egy kis szóvirággal: felvilágosult ascetizmusnak nevezhetnők az udvart átlengő vallásosságot”.⁵⁹ Ebben a légkörben szívesen megfordult Telegdi. Annak idején éppen Nagy Lajos egyengette útját a Szent széknél egyházi méltóságokra.⁶⁰ Később azonban „a király valami miatt kedvetlen volt iránta”.⁶¹ Midőn a pápa követe, De la Jugée bíbornok, torontáli főesperes Nagy Lajos udvarába érkezett.⁶² „nagyon hideg fogadtatásra talált, mert azt beszélték, hogy a csanádi püspöknek a kalocsai érsekségi székre való áthelyezése végett jött Magyarországra”.⁶³ Mégis sikerült az ellentéteket elsímítani. VI. Ince kinevezte

106. V. é. Gyöngy, 600 éves freskót fedeztek fel Kiszomborban. „Dél-magyarország”, (Szeged) 1940. nov. 10. — 54. Midőn a pápa 1352-től négy évre a királynak engedte át a magyarországi javak tizedét, a csanádi püspököt bízta meg (1352. VII. 15.), hogy ezt szolgáltatassa át a királynak. (Vet. Mon. 816.). — 55. Áldásy, Regesták a vatikáni levéltárból. 277, 317. sz. Tört. Tá. 1895, 261—2, 268. — 56. 1356. VII. 4. — 57. A főpapok közül Telegdin kívül csak az esztergomi érseknek, a zágrábi és a pécsi püspöknek írt a pápa. Vet. Mon. II. 21. V. ö. Pór, Kanizsai István zágrábi püspök. Kath. Szemle, 1891. 66.). — 58. Vet. Mon. II. 27, 28. Pór, id. h. 68. Egyéb pápai megbízatásai: Áldásy, Regesták 235. sz. (1356. VIII. 11.) Tört. Tá. 1895, 83—4, 317. sz. (1358. II. 28.) Tört. Tá. 1895, 268. — 59. Márki, Mária, Magyarország királynéja. Bp. 1885, 14—15. — 60. „Pro quo rex Ungarie supplicavit”. RS. I/II. nr. 429, pg. 209. — 61. Borovszky, id. h. — 62. 1357. VII. 9. — 63. Tört. Tá.,

kalocsai érsekké.⁶⁴ Telegdi ugyanazt a *Konrád* nyitrai főesperest küldte Avignonba az érseki palástért, akit annak idején csanádi püspökké kineveztetése után bízott meg közszolgálati díjainak lefizetésével. Ez átvette a palliumot.⁶⁵ Ugyanakkor „Tamás egykori csanádi püspököt, választott kalocsai érseket”⁶⁶ megbízta a pápa e Konrád főesperesnek a hantai prépostságba való beiktatásával.⁶⁷ Kalocsáról Vásári Miklós halála után az esztergomi érsekségre emelkedett.⁶⁸

Lendvai Gergely

(1359—1360)

Várad kanonok. — A diplomácia szolgálatában. — Csanádi püspök. — Közzszolgálati díja. — Egyházmegyei belviszonyok. — Személyisége.

Telegdi Tamás után a püspökség egyideig betöltetlen volt.¹ Utódja, Gergely valószínűen rokonságban állott a *Lendvai Bánfi-családdal*.² Ezzel várad kanonok korában³

1895, 264. Borovszky, id. h. — 64. 1358. VIII. 25. Aldásy, Regesták 334. sz. Tört. Tár, 1895, 270. — 65. 1358. XII. 19. Aldásy, 307. sz. Id. h. 266. Vet. Mon. II. 36. V. ö. Katona, Historia ecclesiae Colocensis I. 386. — 66. „Thome episcopo olim Cenadiensi in aepum Colocensem electo”. — 67. Regesták 306. sz. Tört. Tár, 1895, 266. — 68. 1367. II. 10. nevezte ki a pápa. Aldásy, 302. sz. Id. h. 266. Tévesen keltezve, V. ö. Pó r, Keszei Miklós, 112.

1. Tört. Adattár, III. 282. — 2. Ebben a korszakban a vezetéknév meghatározása bizonytalan. Többnyire birtokaikról vették az egyes családok nevüket. (V. ö. Horvát Árpád, Bevezetés a magyar oklevéltanba. Bp. 1880, 22. Wertner Mór, Szigeti István kalocsai érsek származása. Turul, 1910, 33.) A rokonságot feltételezve neveztük el Gergely püspököt Lendvainak. Az ilyen vezetéknév olykor ingatag alapon nyugszik. Telegdi Csanád esztergomi érsek-unokaöccsét és hivatali utódját, Miklóst a történészek Monoszlói, Szügyi és Vásári névvel jelölik, ennek hivatali utódját egyesek Keszei-nek, mások Frankó-nak. (RS. I/I. 172—5, I/II. pg. 174.), Demeter esztergomi bíboros-érseket († 1387) Vaskúti-nak és Kaplái-nak (Temesváry János, Erdély középkori püspökei, Kolozsvár, 1922, 177, Hóman—Szekfű, III. 153, 166), Lukács csanádi püspököt (1395—97) Szántódi-nak, Jánkí-nak és Orévi-nek hívják. (Bunyitay, I. 218.) — 3. 1342 vagy 1343 óta tagja a káptalannak. 1341-ben még Péter az érkanonok, 1343. V. 3. Gergely. RS. II. 229. — 4. Ewry-

Örszigete⁴ nevű birtok miatt pereskedett.⁵ Másfél évtizeden át viselt kanonoksága idejéből „tudományosságának éppúgy, mint a legmagasabb helyről iránta nyilvánuló bizalomnak jeleivel is találkozunk”.⁶ Főpásztora is igénybe vette szolgálatait: a püspök birtokjogainak egyik őre a csanádi káptalan hitesebizonyosságától. Péter kanonoktól eszközölt határjáráskor.⁷ „Nem volt jelentéktelen egyéniség”.⁸ Végzett egyházjogász és Nagy Lajos udvari káplánja. Mint a királyi tanács tagja, résztvett az ország első egyházi méltóságai és zászlósurai társaságában a legfontosabb ügyek tárgyalásaiban. Püspöki kineveztetését diplomáciai érdemei elismeréséül nyerte.

Nagy Lajos a jubileumi szentévből (1350) elejtette Nápoly elfoglalása tervét és Dalmátország visszaszerzését tűzte ki célul. Meghatotta a velencei ostrom alatt a zárai polgárságnak a magyar korona iránt tanusított hűsége és kijelentette: vagy megszabadítja Zárát Velence karmai közül, vagy falai alá temetkezik. Ezért Velence ismételt ajánlatára sem kötött vele végleges békét, hanem csak nyolcévi fegyverszünetet. Bár egyrészt mindent elkövetett a Zárának adott szava beváltására, másrészt becsülettel megtartotta ezt a fegyverszünetet.⁹ Velence azonban gályáival állandóan zaklatta a királyt. Ezt a köztársaság hamarosan keservesen megbánta. Háborúba keveredett Genovával és mindkét hadviselő fél, Velence is, Genova is követet küldött Nagy Lajoshoz. Ekkor a király a velencei követnek szemére lobbantotta a fegyverszünet megsértését. Genova követe szövetséget ajánlott fel „Velence megrontására”. Most lépett sorompóba *Gergely* váradi kanonok. Őt küldötte Nagy Lajos „ellenkövetül” Genovába és ellátta őt teljes hatalommal a szövetség megkötésére.¹⁰ Gergely feladatát teljes sikerrel végrehajtotta. Létrehozta¹¹ a „Velence megrontására intézett támadó- és fosztogató-szövetség”-et. Főbb pontjai: Genova a tengeren, a magyar haderő egyidőben szárazföldön támad: a közös zsákmányon osztozkodnak; a hadviselés színhelye a dalmát tenger és tengerpart. Egy feltételhez fűzték a szövetség felbomlását: Ha a felek valamelyike karácsonyig Velencével kibékülne.¹² Lehetséges azonban, hogy visszatérve a királyi

gete. — 5. Bunyitay, II. 87. lap, 2. jz. — 6. Id. h. 88. — 7. Hazai III. 123. V. ö. Bunyitay, id. h. — 8. RS. II. 229. — 9. Pó r, Kanizsai István zágrábi püspök. Kath. Szemle, 1891, 46—47. — 10. Megbízólevelei 1352. IX. 18. és 20. Id. h. 55. — 11. 1352. X. 22. — 12.

udvarba, Gergely mégis azt ajánlotta Nagy Lajosnak, ne törje meg a velencei fegyverszünetet. Gergelynek nem volt nehéz erre a királyt rábírni. „Gyöngéd igazságérzete viszsztatartotta, hogy be nem ismert szöszegést büntessen és a lelkiismeretlen signoriának ürügyet szolgáltatasson hasonló vádra”.¹³ Mikor azonban később biztos adatokat nyert Velence „békeszegő ármányai”-ról, elhatározta, hogy minden erejével az „esküszegő”¹⁴ Velencére támad. A háború folyamán többhónapi¹⁵ fegyverszünetet kötöttek, majd békétárgyalásokat kezdtek. Nagy Lajos király másokkal együtt ismét *Gergely* kanonokot küldte Velencébe. Gergely minden tehetségével előmozdította a béke ügyét. Fönnmaradtak fáradozásainak emlékei, azonban Velence ellenállásán megtört minden jó szándéka.¹⁶ Tovább folyt a háború. Ebben részt-megverte”,¹⁷ majd később Gergely főpásztorkodása idején¹⁸ megverte,¹⁷ majd később Gergely főpásztorkodása idején¹³ „a csanádi püspök adományozása körzetében” javadalmat eszközölt ki¹⁹ VI. Ince pápától Andrásfia Balázs csanád-egyházmegyei klerikus részére.²⁰ Tevékenységre buzdította a háború a csanádi egyházmegyében annyit jótékonykodó *Erzsébet* anyakirálynét is. „Az ő fegyvere az imádság lévén, zarándokútra készült Marburgba magyar Szent Erzsébet sírjához. Kölnbe és Aachenbe”.²¹ Megajándékozta e templomokat és fogadalmat tett, hogy Aachenben magyar kápolnát építtet „buzgón esdvén a seregek urát, hogy a magyar fegyvereket győzelemre jutni engedje”.²² Ez bekövetkezett és Velence a Szentszékhöz folyamodott, hogy békét közvetítsen közte és Nagy Lajos közt. Megkötötték a békét. Nagy Lajos Zárában a szentferenczerendiek sekrestvéjében esküdött meg reá.²³ Ezután elküldte Gergely kanonokot Velencébe, hogy a doge esküjét kivegya. Gergely kanonok és a király többi megbízottai kezébe a doge a Szent Márk-egyházban²⁴ tette le az esküt.²⁵ Lajos király megkérte Európa fejedelmeit, hirdessék ki fővárosaikban a zárai békekötést. Ezt mint „a magyar dicsőség hírét” ünnepelték. A nagy király azonban „igaz

Anjouk. Dip. Eml. II, 430—7. Id. h. 55. — 13. Id. h. 57. V. ö. Szilágyi, (Pó r, Az Anjouk kora.) III. 243. — 14. Id. m. III. 244—5. — 15. 1356. XI. 11—1357. IV. 10. — 16. Id. m. III. 251. — 17. Id. h. — 18. 1359. V. 18. — 19. RS. II, nr. 192. pg. 354. — 20. A pápa meghagyta a kalocsai érseknek, a váradi püspöknek és az avignoni sekrestye-igazgatónak, hogy iktassák be javadalmába. Aldásy, Regesták 373. sz. Tört. Tár, 1895, 276. — 21. Szilágyi, III. 251—2. — 22. Id. h.

vitéz létére Szent György érdemeinek és pártfogásának köszönvén a győzelmet, elrendelte, hogy a szentnek veszprémi bazilikájában naponként szentmisét mondjanak. Erzsébet ifjabb királyné pedig valószínűen ekkor ajánlotta fel a zárai templomnak az ott kötött béke emlékeiül Szent Simon ezüstkoporsóját.²⁶

Az Apostoli Szentszék kezdettől fogva élénk érdeklődéssel kísérte a velencei fejleményeket. Közreműködött a béke létesítésén²⁷ és így értesült Gergely kanonok működéséről. Elért sikere őt „a diplomáciai művészet mesterévé” avatta.²⁸ Valószínűen a király is ajánlotta a pápa figyelmébe, mire VI. Ince pápa kinevezte csanádi püspökké.²⁹ Felszentelése néhány hónapig elhúzódott. Midőn³⁰ Nagy Lajos a váradi örkanonokság eladományozásáért folyamodik,³¹ megemlíti, hogy Gergelyt még nem szentelték fel püspökké.³² Gergely elküldte³³ Avignonba *Márkfia Miklós* olvasókanonokját és ez nevében kötelezvényt állított ki arról, hogy le fogja fizetni püspökelőde, Telegdi Tamás hátralékját és saját székdíját.³⁴ Ince pápa megengedte, hogy bármely püspökkel felszenteltetheti magát, megengedte azt is, hogy a felszentelő főpap vegye ki tőle az esküt. Elnézésből az *esztergomi* érsek hatásköre alá tartozó püspökségnek mondják egyházmegyéjét. A bulla u. i. kiemeli, hogy az *esztergomi* érsekre, „kinek tartományához a csanádi egyházmegye tartozik”, ebből az esetből kifolyóan semminemű sérelem ne származzék.³⁵

Gergely főpásztorkodása idejében³⁶ Csanádon a székes-

— 23. 1358. II. 18. — 24. 1358. II. 25. — 25. Azelőtt Szécsi Miklós országbíró-t küldte a király követségbe és vele Gergely kanonokot. Most Kanizsai István zágrábi püspökön kívül az országbíró-t küldte ki. Ezért feltételezhetjük, hogy most sem maradt el mellőle követársas, Gergely püspök. V. ö. Pó r. Kanizsai István, *Kath. Szemle*, 1891, 70—71. Szilágyi, III. 256. — 26. Id. h. — 27. A pattii érsek és Bonjohannes fermoi püspök közvetítésével. Id. h. 250. Frakkói. I. 242. — 28. Ezt Nagy Lajos történetírója ugyan Kanizsairól mondja: De ezt kiérdemelte követársas, Gergely is. Pó r. *Kath. Szemle*, 1891, 67. — 29. 1359. május végén. Borovszky, I. 356. — 30. 1359. VI. 2. — 31. Arnoldfia Miklós szabolcsi főesperes részére. RS. II. nr. 233. pg. 367—8. — 32. „Qui vacare speratur per promotionem domini Gregorii electi Cenadiensis et munus consecrationis impendendum eidem”. Id. h. — A püspökszentelésére vonatkozó pápai engedély 1359. X. 23. kelt. — Nagy Lajos király 1359. VIII. 29.-én kelt

káptalan színe előtt a *szegecdalsóvárosi* polgárok Balak helységben birtokot vásároltak.³⁷ Rövid kormányzata alatt nem jutott el Gergely a pápai udvarba és így sem maga, sem mások részére nem eszközölt ki kedvezményeket. Annál inkább érvényesítette befolyását a torontáli főesperes, a már többször említett Guillaume *de la Jugée* híbornok. Közbenjárásai nem váltak mindig az egyház üdvére. Magyarországi vikáriusának, *Darabos Tamásnak* csanádi mesterkanonokságot eszközölt ki, majd a kalocsai olvasókanonokságért folyamodott számára. VI. Kelemen ugyanis felszólította a híbornokot, hogy több magyarországi javadalmáról mondjon le. Ezek közé tartozott a kalocsai olvasókanonokság. A Szent-szék ezt most Darabosnak adománvoztta és megengedte, hogy a javadalmain kívül az erdői plébániát is megtarthassa. Utóbbi a pécsi egyházmegyében, Valkó vármegyében volt. Darabos tehát alig tartózkodhatott Csanádon.³⁸

Úgy látszik még Váradon megérlelődött tervét haitotta végre Lendvai Gergely, ez a „szelíd, nyugodt férfiú“.³⁹ midőn a váradi székesegyházban védőszentjének tiszteletére alapított „Szent Gergely-igazgatóság“ javadalmazására szülőt hagyománvoztott.⁴⁰ Történeti emlékeink főképpen diplomáciai működését világítják meg. Méltán hangoztatják: Nem mindig az a legnagyobb és legtörténelmibb diplomá-

oklevelének záradékában mint „választott, megerősített“ csanádi püspök („Gregorio electo confirmato Chanadiensi“) fordul elő. Temes, nr. 55. — 33. 1359. IX. 4. — 34. „Anno 1359. die 4. Septembris dominus Gregorius episcopus Csanadiensis in Ungaria recognovit per dominum Nicolaum Marci lectorem, seu scholasticum in eadem ecclesia procuratorem suum pro domino Thoma praedecessore suo camerae apostolicae nonaginta septem florenos auri, et pro quatuor servitiis quinque florenos decem et novem solidos octo denarios. Item promisit pro suo communi servitio noningentos florenos et quinque servitia consveta solvendo, medietatem promisit in festo S. Michaelis proximo ad annum, et aliam medietatem in simili festo S. Michaelis proximo ad annum, et aliam medietatem in simili festo anno revoluto, et totum recognitum in alio sequenti simili festo, anno revoluto“. Acta et scripta 59. — 35. „Per hoc venerabili fratri nostro Strigoniensi archiepiscopo, cui praefata ecclesia metropolitana jure subesse dignoscitur, nullum imposterum praejudicium generetur“. (1359. X. 23. Acta et scripta 58.) — 36. 1359. VIII. 3. — 37. Szeged, nr. 2. — 38. Kpt. 74—5. Gergely nevével 1360. II. 24.-én találkoznak utoljára. (Cod. dipl. IX/III. 147. Tört. Adattár, III. 282—3.) 1360.

cia, amelyik a történelemmé váló egyezmény-okiratokat megszövegezi és aláírja, hanem az, amelyik — talán háttérben állva — a közvetítést, az ellentétek kiküszöbölését, a közös nevező megtalálását elősegíti és létrehozza. Sokszor már a béke első lépcsőfokává válhatik. Gergely püspökre döntő fontosságú lehet s a háborús célok őszinte feltárása már a béke első lépcsőfokává válhatik.” Gergely püspökre nem annyira a döntés, mint inkább az egyengetés, a meg egyeztetés, a közvetítés feladata jutott. Kényes, veszélyes és felborulással fenyegető kérdéseket iparkodott békésen megoldani.

Bebek Domonkos

(1360—1373)

I. Származása. — Egyházi állásai. — Csanádi püspök. — II. Misziótőrekvések. — Ferencesek letelcpedése. — Régibb szerzetesek. — III. Püspöki szentszék. — Egyházmegyei belviszonyok. — Kalocsai érsekké választása. — Megmarad csanádi püspököknek. — Váradai püspök. — Személyisége.

I.

Az Ákos-nemzetségbeli Bebek-család *csetneki* ágának sarja. Krónikáink az Ákos-nemzetséget a hét honfoglaló-vezér ivadékaival egy rangba sorolják. Nemzetségi monostoruk: Ákosmonostora a Kraszna-menti Ákos faluban állott.¹ A püspök atyja — szintén Bebek Domokos — kezdettől fogva ragaszkodott Károly Róberthez. Három bátyja (István, György, Miklós) és egy öccse (Miklós)² volt. Két bátyja, István és György (a *pelsőczy* Bebek-ág alapítói) hevesi főispánok és makoviczai várnagyok. Bebek István egy ostrom

IV. 28.-án már székürességet jelentenek a források. (Sopronm. Okl. I. 324.) — 39. Így jellemzi a pápa egyik főpap-követtársát. (Pór, Kanizsai István. Kath. Szemle, 1891, 67.) — 40. „Magistratus sancti Gregorii sine ara, cui Gregorius, olim custos ecclesiae nostrae, tandem episcopus Chanadiensis legavit unam vineam“. Bunyitay, II. 78.

1. Szilágy vm. — 2. Eszerint két fivestvér viselte a Miklós nevet. Ez abban a korban nem volt szokáttan. V. ö. Századok, 1888,

alkalmával³ mint királyi zászlótartó annyira kitüntette magát, hogy szemtanúk nem győzik eléggé magasztalni: „Négy zászlót törtek el kezében és nem azért távozott a csatatérről, mert legyőzték, hanem mert nem volt, aki neki zászlót nyújtson“.⁴ Őccse, Miklós egri prépost, majd kalocsai érsek. Majdnem ugyanezt a pályát futotta meg Domokos. Ő is volt egri prépost, majd kalocsai érsek-jelölt.

Kezdetben esztergomi kanonokságot nyert, majd Pécssett is,⁵ azután⁶ esztergomi szenttamási prépost.⁷ Bátyja, Bebek György „hevesi főispán és királyi követ“⁸ az egri prépostságot kéri⁹ számára.¹⁰ Jóllehet kérvényét kedvezően¹¹ intézték el Avignonban,¹² nem lépett az egri prépostság birtokába, ellenben elvesztette¹³ a felajánlott¹⁴ szenttamási prépostságot. Kárpótlásul egri kanonok¹⁵ és szepesi prépost lett.¹⁶ VI. Ince pápa csanádi püspökké nevezte ki. Ugyanakkor intézkedett a felszentelésével megüresedendő javadalmai iránt.¹⁷ Hivatalos kinevezési iratával egyidejűen¹⁸ küldte szét a Szentszék a szokásos többi iratot is: a székeskáptalanhoz, a papsághoz, a székváros és az egyházmegye híveihez, a püspökség „hűbéreseihez“, a kalocsai érsekhez, mint metropolitához és Magyarország királyához. Az előbbieknél meghagyja az új püspök iránt tartozó hű-

15. — 3. 1352. — 4. Karácsonyi János, A magyar nemzetségek a 14. század közepéig. Bp. 1900, 95. 100—1. — 5. De la Jugée Vilmos híbornok (1360. VII. 28.) kéri a Bebek Domokos püspökké kinevezetésével megüresedett pécsi kanonokságot Skultéti Konrád nyitrai főesperes részére. RS. II. nr. 265. pg. 386. — 6. 1348. — 7. 1347-ben még Jakab a szenttamási prépost. RS. I/I. pg. 187. V. ö. RS. I/II. pg. 195. — 8. „Gregorius comes de Hevesujvar ambassiator... Ludovici regis Hungarie“. — 9. 1349. III. 2. — 10. „In personam Domini dicti Bebek, prepositi sancti Thome de territorio et diocesi Strigomiensi, fratris sui... eidem de prepositura sancti Johannis ecclesie cathedralis de Agria... dignemini providere“. RS. I/II. nr. 397, pg. 195. — 11. „Fiat“-tal jelölték. RS. I/II. nr. 397, pg. 195. — 12. Anyyira biztosra vették egri préposttá kineveztetését, hogy Vásári Miklós vál. nyitrai püspök húsz nap múlva (1349. III. 22.) a szenttamási prépostságot egy rokona részére kérte. RS. I/II. nr. 406. pg. 198. — 13. Az 1349. III. 22-i supplicatióban csak esztergomi és pécsi kanonokságát említi bátyja. RS. I/II. nr. 419. pg. 204. — 14. „Preposituram sancti Thome... paratus est... resignare“. 1349. III. 2. RS. I/II. nr. 397. pg. 195. — 15. 1349. III. 22. RS. I/II. nr. 419. pg. 204. — 16. 1357. IV. 25. RS. II. pg. 230. Nagy Lajos király (1360. VII. 29.) Bebek püspökké kineveztetése után a szepesi prépostságot káplánja,

séget és engedelmességet, az utóbbiaknak jóindulatába ajánlja a kinevezettet. Eddig az időpontig csak „választott” püspök volt Bebek. Mint ilyen, tanúskodik Mihály olvasókanonokjával együtt a veszprémi püspök és a keszi plébános közt keletkezett perben.¹⁹ Közszolgálati díjának első részletét,²⁰ legott V. Orbán pápa trónralépte után kiegyenlítette. Azután²¹ Jakabfia Jakab olvasókanonokjával küldte be a részleteket.²² Elődje hátralékának egy részét is befizette az apostoli kamarába.²³ Nincs nyoma annak, hogy személyesen járt volna a pápai udvarban. Említett György bátyja Avignonban teljes búcsút eszközölt ki²⁴ maga, édesanyjuk és rokonaik részére,²⁵ továbbá²⁶ javadalmat egy esztergom-egyházmegyei²⁷ klerikusnak.²⁸

II.

Főpásztorkodásának legnagyobb jelentősége: a *missziómozgalom* megindítása. Bebek idejében Nagy Lajos komolyan foglalkozott a tervvel, hogy a törököt megtámadja és Ázsiába szorítja. Sztrácimir bolgár cár ellen a királyi hadat²⁹ Temesvárra hívta egybe. Miután a cárt elfogta, tartományát *Himfi*

Himfi Benedek veszprémi kanonok részére kéri. (RS. II. nr. 266. pg. 387. nr. 352. pg. 416. Vespr. II. nr. 226—7. pg. 189—190. V. ő. Pirhalla, A székesi prépostság tört. 54—56.) — 17. Tört. Tár, 1895, 280. RS. II. pg. 229. — 18. 1361. VII. 21. Tört. Tár, 1895, 280. (Aldásy, Regesták 414. és 415. sz.) — 19. „Presentibus venerabili viro Dominico preposito Scopusiensis et electo Chanadiensis . . . Nicolao lectore Chanadiensis“. Vespr. II. nr. 311. pg. 353. — 20. 80 forintot és 23 solidust. Acta et scripta 61. — 21. „Anno 1364. 9. Augusti recepti fuerunt a domino Dominico episcopo Cenadiensis pro parte partis sui communis servitii solvente per manus domini Jacobi lectoris eiusdem ecclesie CCCLXIII. flor. cam.“ Acta et scripta 59. — 22. „Anno 1367. 5. Maii recepti fuerunt a d. Dominico episcopo Cenadiensis in Ungaria solvente pro complemento sui communis servitii per manus d. Jacobi lectoris Cenadiensis V. flor. cam. LIII. solvit“. Acta et scripta 60. — 23. „Die eadem recepti fuerunt ab eodem d. eppo pro parte partis sui communis servitii domini Gregorii praedecessoris sui recogniti per manus eiusdem. LXXXVIII. flor. cam. LV. sol. VI. den.“ Acta et scripta 60. (Összesen 540 forint.) — 24. 1349. III. 22. — 25. RS. I/II. nr. 417. pg. 203. — 26. 1349. III. 22. és 1349. III. 26. — 27. Elekfia István. — 28. RS. I/II. nr. 416. pg. 203. nr. 417. pg. 203. — 29. 1365. II. 24. — 30. Milleker Bódog, A törököknek első betörései Délmagyarországra Zsigmond és Albert királyok idejében és Kéve és Krassó vármegyéik megszűnése 1393—1439. Temesvár 1914, 3. (Kny. Tört. Ért. 1913. évf.) — Germanus Gyula, A törökök első fellépése az Al-Dunán és az első török-magyar

Benedek bánra bízta.³⁰ Ezeket a területeket a török elleni védőbástyának szánta Magyarország és a nyugat számára. Ezért arra törekedett, hogy lakosait megnyerje a nyugati római kereszténységnek.³¹ A török előrenyomulása előtt menekülő orthodox vallású lakosok a csanádi egyházmegyében telepedtek le. Ezeket szintén iparkodott a király a katolikus vallásra téríteni. Nagy Lajos „francia családja erős és meggyőződéses hitével” volt a misszió apostola.³² „Ez a missziós hit egyik legjellemzőbb vonása a nagy lovagkirály lelki képének”.³³ „Balkáni és keleti nagyhatalmi politikájának, hadjáratainak és diplomáciájának vezető gondolata a katolikus egyház megerősítése, heretikusok és szizmatikusok az egyház iránti hűségre való kényszerítése. Az egyetemes kereszténység története szempontjából is jelentős az az eredmény, amelyet Boszniában a bogomilizmus megtörése és a bosnyákoknak a katolikus hitre való térítése által elért”.³⁴ A csanádi egyházmegyében a király missziós törekvéseinek végrehajtója Bebek Domokoson kívül az említett Himfi Benedek, a püspökség egyik legtekintélyesebb kegyura. Dunántúlról ideszármazott családja³⁵ rokonságban volt a püspökség egy másik hatalmas kegyúri családjával, a Laczkfiakkal. Hadvezéri és diplomáciai³⁶ érdemei jutalmául Temes, Krassó, Keve és Csanád vármegyékben kiterjedt uradalmakat nyert, viselte a kevei, krassói, majd temesi, csanádi és aradi főispáni tisztelet.³⁷ Nagy Lajos kötelességévé tette³⁸ a bevándorolt orthodox lelkészeknek, hogy Himfi főispánnál jelentkezenek,³⁹ Bebek Domonkos püspököt pedig megbízta, hogy a magyar korona melléktartományaiiba küldjön papokat az

összeütközés. Századok 1910. 41–49. V. ö. Holub, Himfi Benedek. Turul 1922–23. — 31. E tartományokban a 13. század végén a patarénus és bogomil eretnokség terjeszkedett és már VIII. Bonifác pápa meghagyta (1303) a kalocsai érseknek, hogy lépjen fel ellenük. Fraknoi, MO. és a Sztsz. I. 276–7. — 32. Hóman—Szekfü, III. 88. — 33. Id. h. III. 94. — 34. Juhász István, A középkori nyugati misszió és a románság. Kolozsvár, 1942, 11. (Klny. az Erdélyi Tudományos Intézet 1942. évi Évkönyvéből.) — 35. Okleveleik ma is Dunántúl, a kőrmendi levéltárban őriztetnek. Ezeket Iványi Béla dr. ny. egyetemi tanár úr szívesességéből használhattam. — 36. Szentszéki követ volt. („Ad eandem Sanctitatem per... regem Hungarie destinatus”. V. ö. 1359. V. 18. supplicatioját. RS. II. nr. 190. pg. 354.) — 37. Borovszky, I. 331. RS. II. pg. 353–4. Hóman—Szekfü, III. 161. — 38. 1366. — 39. Cod. dipl. IX/III. 543. Borovszky, I. 110. — 40. Acta Bosnae, nr. 194, pg. 35. A pápa 1368. VII. 13. irata. — 41. Juhász István, id. h. 15–16. — 42. Hó-

ott megtértek gondozására.⁴⁰ Sajátságos, hogy a király itt az úniós törekvések egyetemes céljai helyett az adott viszonyokhoz alkalmazkodva látszólagosan erőszakos kézzel nyúlt a térítéshez. „A cél itt nem az, hogy megnyerje az együttműködés számára a szkizmatikus papokat, hanem éppen ő bennük látja az únió megvalósításának legfőbb akadályát s a népnek „az igazság útjára“ való vezetése érdekében el akarja távolítani őket”.⁴¹ A komjáti, karánsebesi és miháldi (mehádiai) kerületekben szinte erőszakkal nyomta el a szkizmát: a betelepülés, ittlakás és kenézi adomány előfeltételül a katolikus hit elfogadását és gyakorlását szabta meg. Ha nem sikerült erőszakkal, akkor birtokadományozások, nemesi kiváltságok ígéretével iparkodott őket megnyerni a latin egyháznak.⁴² Arad megyében, Sorbán ócsvai⁴³ román lakost is birtokadományozással jutalmazta meg áttéréséért.⁴⁴

Bebek, mint megyéspüspök és Himfi, mint „bolgár“ bán⁴⁵ felkarolta a bolgárok megtérítésére vállalkozó szigorúbb rendtartást követő *ferencrendieket*. Ezek voltak Nagy Lajos misszió-tevékenységének legbuzgóbb képviselői és önfeláldozó munkásai.⁴⁶ Boszniai rendtartományuk alkalmas módon színt a misszió feladataihoz, nemcsak szlávokat vettek fel, hanem a térítésre vállalkozó más nemzethez tartozó tagokat is.⁴⁷ Első magyarországi kolostoruk a Temesrékástól délnyugatra eső *Cseri* volt. Legott ezután⁴⁸ Himfi családi birtokán, a Versectől északra eső *Erményen*⁴⁹ építtetett számukra rendházat. Kétséggkívül az ő javaslatára szólította fel még ugyanebben az évben⁵⁰ a ferencrendiek általános főnöke a rendtartományfőnököt: küldjön minél több tagot a bolgárok megtérítésére.⁵¹ Ugyanekkor *Orsonán*, továbbá a szintén Alduna-menti *Horomon*,⁵² *Kövin*,⁵³ ezenkívül *Karánsebesen* telepedtek le ferencesek.⁵⁴ Ezek a kolostorok a bosnyák rendtartomány „bolgár“ őrségéhez tartoztak. „A helynevek világosan mutatják, hogy a *bolgár* őrség tulajdonképpeni missziói területe a Magyar Birodalom ro-

man—Szekfü, III. 93. — 43. Acsfalva. — 44. Documenta historiam Valachorum in Hungaria illustrantia. Bp. 1941, nr. 148, pg. 189–190. Juhász, id. h. 15. — 45. 1366–69. — 46. Juhász, id. h. 16. — 47. Id. h. 18. — 48. 1366. — 49. Gyermán. — 50. 1366. — 51. Acta Bosnae, nr. 191, pg. 35. — 52. Ó-Palánka. — 53. Kevevára. — 54. Karácsosnyói, Szent Ferenc rendjének tört. II. 25, 44, 73, 88, 109, 131. — 55. Juhász, id. h. 19–20. — 56. Id. h. 29. — 57. Id. h. — 58. Id. h.

mánok által lakott délkeleti végvidéke”,⁵⁵ vagyis a csanádi egyházmegye déli része. E ferencesek missziójának voltak tehát pártfogói, de voltak akadályozói is. „A földesurak maguk voltak ellene román jobbágyaik áttérésének, mivel a katolikus jobbágy tizedet volt köteles adni az egyháznak s a kétféle adózás által a földesúr jövedelmei csökkentek volna”.⁵⁶ A ferencesek „valóban Scylla és Charybdis között haladtak: egyik oldalon az egyházi missziói parancs, az ország rendjének érdeke, a király akarata, amely sürgette a missziót, a másik oldalon a földesúri érdek, amely nem szívesen engedte át a románok által fizetett adót a nyugati egyház főpapjainak”.⁵⁷ E nehézségek ellenére a ferencesek kizáróan a meggyőzés fegyverével, „hősiességgel”, misszió lélekkel küzdtek az egyház megerősítésért; ⁵⁸ „munkájukban nyilvánul meg a legvilágosabban, hogy e misszió valóban egyházi-hitbeli érdekből fakadt”, — írja a nyugati misszió hivatott protestáns kutatója. „Térítő munkájukat nemcsak Nagy Lajos idejében végzik, amikor mögöttük állott a királyi hatalom támogatása, hanem kedvezőtlen politikai körülmények között is, sőt sok esetben az ország egyes vezető rétegeinek ellenzése közepette”.⁵⁹

Amíg az újonnan meghonosult szerzetesek ekképpen egyre gyarapodtak, addig a régi szerzetesek, a bencések anyagi gondokkal küzdöttek. Belterjes gazdálkodás, szorgalom és hozzáértés ellenére, némely monostoruk válságos helyzetbe jutott. Pál csanádi apát kénytelen elzalogosítani ⁶⁰ a monostor több faluját, halastavát és más jószágát.⁶¹ Miklós bulcsi apát halála után az apáti szék üresedése idejében László szerzetes kénytelen volt a konvent nevében egy jószágukba való beiktatás ellen tiltakozni,⁶² míg Imre apátnak sikerült a monostor idegen kézen levő birtokait visszaszerezni.⁶³ Ekkor egy értékes, hártyára írt *Livius-kodexet* őrzött az apátsági könyvtár.⁶⁴

III.

Bebek Domokos püspöki helytartója: János temesi főesperes.⁶⁵ Szentszéki ügyekben is a „szentszéki ülnökök”-

— 59. Id. h. 17—18. — 60. 1370 körül. — 61. Stifte, Oklt. nr. 8. pg. 225—6. — 62. Stifte, Oklt. nr. 7. pg. 224—5. — 63. MODL. 26375. — 64. Csontos, A bécsi udvari könyvtár hazai vonatkozású kéziratai. Magyar Könyvszemle, 1884. 164. Hoffmann Edith, Régi magyar bibliofilek. Bp. 1929. — 65. „Magister Johannes archidiaconus Themesiensis et vicarius reverendi in Christo patris ac domini Dominici Dei et apostolice sedis gracia episcopi Chana-

kel⁶⁶ ő ítélkezett. Egy alkalommal partasi Bodon Péter leányai a csanádi káptalan megbízólevelével ellátott ügyvédjük által perelték az őket megillető leánynegyed kiadását fitestvérüktől, Bodon Jakabtól. A szentszéki bíróság⁶⁷ a peres felek kihallgatása után⁶⁸ megállapította felperesek igényjogosultságát és megbízta János vikárius káplánját, Gergelyt,⁶⁹ hogy szálljon ki⁷⁰ Tótpartas⁷¹ és Magyarpartas, valamint Péterlak⁷² birtokokon, azokat a peres felek vagy azok jogi képviselői, úgyszintén a szomszédok jelenlétében ossza fel négy egyenlő részre és egynegyedet hasítson ki és adjon át leánynegyed címen⁷³ felpereseknek, még abban az esetben is, ha alperes ez ellen tiltakoznék. Gergely káplán kiszállt a kitűzött napon a helyszínén. Ott azonban sikerült az ügyet békés egyességgel elintéznie. Úgynevezett békéltetők („probi viri”) közbejöttével⁷⁴ Bodon Jakab leánynegyed címén⁷⁵ átadta Tótpartas birtokát. Ezt az egyességet a peres felek részben a helyszínén, részben a püspöki Szentszék előtt elfogadták, azaz kijelentették: ki vannak elégítve és nincs követelésük Bodon Jakabbal szemben.⁷⁶ Ennek omlekeztére János vikárius kíválságlevél alakjában oklevelet állított ki⁷⁷ és ezt függő necsétével látta el.⁷⁸

A káptalani székek betöltésekor a Szentszék az akkori szokás szerint nem kérdezte meg előzően a püspököt, hanem mások ajánlására vagy a folyamodók kérvényei, a már em-

diensis in spiritualibus generalis“. (1370. VII. 19. Temes nr. 72 pg. 116.) — 66. „Nobis... in iudicio sedentibus... unacum eisdem nostris assessoribus“. — 67. 1370. VII. 2. — 68. „Predictis partibus coram nobis personaliter adherentibus, quia nos auditis hinc et inde dictarum parcium propositiōibus et allegacionibus evidenter comperimus predictas nobiles dominas filias Petri sorores videlicet Jacobae antedicti hominibus impossessionatis matrimonialiter traditas extitisse et ob hoc predictam quartam dominarum predictarum juxta regni consuetudinem eisdem cum possessionibus extradari debere“. — 69. „Hominem nostrum specialem videlicet Gregorium presbiterum capellanum nostrum“. — 70. 1370. VII. 6. — 71. Előfordul már a pápai tizedlajstromban. Nevét a növényvilágból („pártmag”) vette. Később: Partos. Ennek északi szélén, Ó-Partos helyén feküdt az ősi Pártás. Milleker Bódog, Dél-MO. középkori földrajza, 222–3. — 72. Szintén egyházashely a tizedszedés idején (14. század eleje). Id. m. 224. — 73. „ratione quarte filialis“. — 74. „per reformationem et amicabilem compositionem proborum et nobilium virorum inibi existentium“. — 75. „pro quarta puellari“. — 76. „contenti eundem Jacobum super eadem expeditum dimisissent et solutum“. — 77. 1370. VII,

lített „supplicatiók” alapján nevezte ki a javadalmast. Ez sok visszaélést okozott. Némelyek nem tartózkodtak javadalmuk színhelyén, mások nem voltak méltók. Több egyházmegyei pap nyert javadalmat idegen egyházmegyében, mint Csanádi Péter,⁷⁹ Makófalvi János,⁸⁰ Temesvári Péter⁸¹ váradi kanonokságot, Demeterfia Tamás egri kanonokságot.⁸² A csanádi nagyprépost, Miklós: Nagy Lajos király „benső káplánja” („capellanus specialis”) egyszersmind a veszpréme egyházmegyei hantai prépostság jogainak védője, gondozója és törvényes képviselője. Sikeriült böles körültekintéssel egy pert békés megegyezéssel elsímítania.⁸³ Egy másik nagyprépost, Czibak László⁸⁴ pappá sem volt szentelve, mert — a pápai kancellária bejegyzése szerint — „házasságkötés vagy lemondás folytán” megüresedett javadalma.⁸⁵ A kisprépost, Győri Mihály⁸⁶ még huszonnegyedik életévét sem érte el.⁸⁷ Andrásfia László mesterkanonok⁸⁸ „egyszerű és jogban járatlan ember”. Csak a kisebb egyházi rendek birtokában volt.⁸⁹ Viszont előfordult, hogy az egyházmegyei klérus más tagja feladata hűséges teljesítése miatt póruljárt. Egy kanonok a király parancsára Csép Andrást beiktatni szándékozott Bikács birtokba. A helyszínén a beiktatásnak Böldrei Jakab ellentmondott, mire a királyi ember és a káptalan hites bizonysga őt a király elé idézte. Erre vissza akartak térni a káptalanhoz, hogy jelentést tessenek és ezt oklevélbe foglaltassák. Alig, hogy lóra kaptak, Böldrei Jakab utánuk küldte fegyveres embereit, akik nyílt mezőn csatározást rögtönözve, nyílaikkal lovaikat megsebesítették és őket végre foglaltatva, urukhoz Böldrére szállították. Böldrei Jakab itt a káptalan küldöttjét gyalázó szavakkal illette, kegyetlenül megkorbácsolta és elragadta tőle a király beiktató-parancsát. Ennek szövegét ezért a káptalan nem foglalhatta be a királynak előterjesztendő jelentésébe. Csép kérelmére a király vizsgálatot rendelt el és ezzel az aradi káptalant bízta meg. Ez mindent úgy talált, mint ahogy azt Csép jelentése alapján a királyi oklevél előadta.

19. „Datum Chanadini feria sexta proxima ante festum beate Marie Magdalene anno Domini millesimo trecentesimo septuagesimo”. — 78. Ez az oklevél Garai László nádor 1447. évi átiratában maradt fenn a Nemzeti Múzeumban. — 79. Vat. I. 507. — 80. Vat. I. 507. — 81. Vat. I. 508. — 82. Vat. I. 479. — 83. Békefi, A pilisi apátság története. Pécs, 1891, Okt. 75. sz. — 84. 1371—4. — 85. Vat. I. 516. — 86. 1368. — 87. Kpt. 35. — 88. 1366. — 89. RS. II. nr. 393. pg.

A csanádi káptalan hítes bizonyosságának nevét azonban, ki-
vel ez a bántalom történt, nem jegyezte fel.⁹⁰

Bebek Domokost a *kalocsai* káptalan megválasztotta érseknek. Nagy Lajos király némely oklevelében mint „választott kalocsai érsek” fordul elő. Azonban V. Orbán pápa — nem tudni, mi okból — nem erősítette meg. Lehet, hogy az érseki szék betöltését magának tartotta fenn. Bebek a pápai udvarnál egyébként tekintélynek örvendett. Meghívta a pápa,⁹¹ hogy vegye ki⁹² a veszprémi püspöktől a hűség-
esküt,⁹³ továbbá⁹⁴ figyelmébe ajánlotta Colonna Agapitus lissaboni püspököt, akit „Szicília bizonyos ügyei végett” küldött Nagy Lajos királyhoz.⁹⁵ Öt év múlva a *várad*i káptalan választotta meg főpásztorának.⁹⁶ XI. Gergely pápa nem okozott nehézséget: kiadta részére⁹⁷ a szokásos bullákat. Ezek azonban az akkori közlekedési viszonyok miatt csak hetek múlva érkeztek Váradra.⁹⁸ Ez a magyarázata annak, hogy időközben⁹⁹ az oklevelek¹⁰⁰ Domokost még csanádi püspöknek, a várad*i* püspökséget pedig üresnek tüntetik fel. Mint várad*i* püspök, orvosolta püspökelődjétől a káptalan jogain ejtett sérelmeket. Főpásztorkodása idejében készült el a híres Várad*i* Chartularium. Ez szabályozta a káptalan jogait és annak idején kiváló gyakorlati jelentőséggel bírt, most pedig becses történeti kútfő.¹⁰¹ Mint Gergely csanádi püspök, ő is Váradon emelt védőszentjének emléket. A székesegyház mellett kápolnát építtetett, abban Szent Domonkos tiszteletére oltárt. Ez alatt jelölt ki magának sírhelyet. Itt helyezték nyugalomra.¹⁰² Bebek jóindulatú, „békülékeny lelkületű”, kegyes és bőkezű főpap volt. „Oly férfiú, kit két jeles egyházi testület is óhajtott fejé-

436—7. — 90. 1370. IV. 3. Krassó, III. Oklt. nr. 70. pg. 94—5. — 91. 1372. X. 27. — 92. A csanádi és a váci püspökkel. — 93. Veszpr. II. nr. 249. pg. 210—1. — 94. 1372. X. 29. — 95. Áldásy, Regesták a vatikáni levéltárból. 164. sz. Tört. Tár, 1895. 71—2. — 96. „Sequenti anno (1373.) vicesima secunda die Februarii Dominicus episcopus Chanadiensis translatus est in ecclesiam Waradiensem postulat us a nobis“. (A várad*i* Chartularium bejegyzése. Bunyitay, A várad*i* püspökség I. 196.) — 97. 1374. II. 22. — 98. „1373. 22. die Febr. Gregorio XI. per morte del vescovo Demetrio transferri alla chiesa Waradicense Domenico vescovo Cenadien“. (Idézve Pray, Specimen Hierarchiae Hungaricae II. 176.) — 99. 1374. III. 8. — 100. Hazai Oktár II. 87. sz. 126. l. — 101. Bunyitay, id. m. I. 197—8. — 102. „Obiit autem anno Domini MCCC. septuagesimo quarto in vigilia festi omnium sanctorum. ... Altare vero sancti Dominici, situm in

nek, nem tölthette életét anélkül, hogy a hír kitűnő tulajdonait és tetteit szárnyaira ne vette volna".^{10a}

Miklós

(1373—1375)

Knini, majd csanádi püspök. — Egyházmegyei belviszonyok. — Tizedgyűjtés.

Negyedszázadon át kormányozta az első Anjou-kori csanádi püspök Szent Gellért örökségét.¹ Az Anjou-házi királyok utolsó éveiben négy főpásztor összesen csak tizenhárom éven át² állott az egyházmegye élén.³ „Az ilyen szagatott, változó idők rendesen meddők: az alig jött és már is távozó püspököknek ritkán van idejük egyébire, mint hogy éppen beírják nevüket egyházmegyéjük történetének albumába”.⁴ Miklós hat éven át knini püspök volt.⁵ Csanádi püspökké kinevezésekor meghagyja neki a Szentszék,⁶ hogy a veszprémi és a váci püspök kezébe tegye le a hűségi esküit.⁷

Miklós püspök idejében is többnyire a Szentszék adományozza a javadalmakat. XI. Gergely pápa⁸ *Domokosfia Istvánt* csanádi kispréposttá nevezi ki.⁹ „Várandóságot” biztosított¹⁰ *Jakabfia Jakab* csanádi olvasókanonoknak a csanádi nagyprépostságra, majd még mielőtt ezt a javadalmat elfoglalhatta volna, kinevezte¹¹ váradi éneklőkanonokká. *Jakabfia Jakab* azonban nem jutott a váradi káptalanba. Ezért megmaradt csanádi olvasókanonoknak. Mégis még Miklós püspök idejében¹² sikerült pápai kinevezés

alia capella nova, instituit Dominicus episcopus, qui ibidem est sepultus”. (Váradi Chartularium. Bunyitay, id. m. I. 199.) — 103. Id. m. I. 197.

1. Benedek, 1307—32. — 2. Miklós (1373—75), Péterfia Pál (1377—79), II. Tamás (1379—80), Czudar János (1380—86). — 3. Közben több mint egy éven át (1376. I. 15.—1377. III. 7.) betöltetlen volt a püspökség. — 4. Bunyitay, I. 195. — 5. „Ad te episcopum Tinniniensem... direximus oculos nostrae mentis... te a vinculo, quo eidem Tinniniensi ecclesiae, cui tunc praeeras, tenebaris... absolventes”. (A kinevezési irat szavai.) Vesp. II. 229, 231. — 6. 1373. V. 16. Teljes szövege: *Acta et scripta* 62—4. — 7. „Volumus autem, quod antequam possessionem administrationis bonorum mensis tuae episco-

útján a csanádi székeskáptalan élére kerülnie. — Miklós püspök idejében húnyt el az egyházmegyei klérus bíbornok-tagja: *Guillaume de la Jugée* torontáli főesperes. A „Guillaume bíbornok halálával megüresedett“ főesperességet a Szentszék¹³ Mihályfia Miklósnak adományozza.¹⁴ Általában azok is, kik „rendes úton“, azaz Miklós püspöktől nyerték javadalmaikat, „biztonság kedvéért“ az Apostoli Szentszékhez fordultak új kinevezésért vagy javadalmaikban megerősítésért. Így a Miklós püspöktől székeskáptalani kanonokká kinevezett *Jánosfia Rezső* esztergomegyházmegyei klerikusnak kételyei merültek fel: vajjon e javadalomadományozás érvényes-e?¹⁵ Nem tartozik-e közvetlenül az Apostoli Szék hatáskörébe? Ezért a Szentszékhez folyamodik.¹⁶ XI. Gergely pápa megerősíti¹⁷ javadalmában és beiktatását a váradi püspökre bízza.¹⁸ Miklós püspök egy másik kanonokja, *Gergely* Pannonhalmán börtönben sínylődik. Előzően az avignoni pápai udvarban tartózkodott és áldozata lett a pannonhalmi apátság betöltése körül folyt harcnak. XI. Gergely az apát kinevezésének jogát magának tartotta fenn. Ezt

palis Cenadiensis recipias. fidelitatis debitae solitum juramentum praestes sub forma, quam venerabilibus fratribus nostris Vesprimienti et Vacienti episcopis sub bulla nostra mittimus interclusam“. Acta et scripta 64. Vesp. II. 218. — Kinevezési-bullája átvételekor kötelezte magát arra, hogy székdíj fejében 900 forintot fog lefizetni. Acta et scripta 65. — 8. 1374. IX. 10. — 9. Vat. I. 516. — 10. 1374. VIII. 29. — 11. Vat. I. 509. Bunyitay, II. 106. — 12. 1374. VI. 25. Vat. I. 515. — 13. 1374. VII. 15. — 14. Vat. I. 516. — 15. „Exhibita siquidem nobis nuper pro parte dilecti filii Rudolphi Joannis clerici Strigoniensis dioecesis petitio continebat, quod olim canonicatu et praebenda ecclesiae Cenadiensis, quos quondam Stephanus Jacobi ipsius ecclesiae canonicus, dum viveret, obtinebat, per ipsius Stephani obitum, qui extra Romanam curiam diem clausit extremum, vacantibus venerabilis frater noster Nicolaus episcopus Cenadiensis, cum ad episcopatum Cenadiensem, qui est pro tempore, dictorum canonicatus, et praebendae collatio et provisio, etiam de antiqua et approbata, et hactenus pacifice observata consuetudine pertineant, dictos canonicatum et praebendam sic vacantes eidem Rudolpho ordinaria auctoritate contulit et providit etiam de eisdem canonicis, nisi apostolicae reservationes obstarent“. Acta et scripta 65. — 16. „Cum autem, sicut eadem petitio subjungebat, idem Rudolphus dubitet dictos canonicatum et praebendam tempore collationis et provisionis hujusmodi fore dispositioni apostolicae reservatos, seque posse propterea super ipsis molestari“. Acta et scripta 65. — 17. 1375. III. 9. — 18. Acta et scripta 65—66.

nem vették figyelembe a bencések és Domonkost választották meg.¹⁹ Ez megnyerte a király hozzájárulását és átvette a monostor kormányzását. Fenntartás jogán a Szent-szék²⁰ Pál dombói (pécsvárad) apátot nevezte ki Pannonhalmára és a kinevező-iratokat elküldte Gergely kanonokkal. Pannonhalmán annyira ragaszkodtak Domonkoshoz, hogy tudni sem akartak Pálról és Gergelyt tömlöche vetették. Domonkos mint „választott” apát állott a monostor élén.²¹ Sokáig szenvedett Gergely a börtönben. Még Miklós főpásztorkodása utolsó szakában is²² kénytelen a Szentszék Nagy Lajos királyhoz fordulni ezzel a kéréssel: szabadítsa ki az ártatlan kanonokot.²³

Petrus de Monasterio szabolcsi főesperes, mint pápai követ, tizedet gyűjtött az egyházmegyében. Guillaume de la Jugée bíbornoknak ez a szintén francia származású²⁴ udvari káplánja és magyarországi megbízottja²⁵ szabolcsi javadalmát is a bíbornok pártfogásának köszönhette.²⁶ XI. Gergely pápa azzal ajánlotta a magyar királyi udvar figyelmébe, hogy a királyi pár ismeri.²⁷ Nagy Lajos valóban személyesen ismerhette, mert V. Orbán pápa egy alkalommal²⁸ követül küldte őt a királyhoz.²⁹ Nyolc személyből álló kísérettel és öt lóval indult el Avignonból³⁰ és 1373 elején³¹ érkezett Magyarországra. Első körútját árvizek nehezítették meg. Időközben átment Lengyelországba, szintén tizedszedés-ügyben. Midőn a Lengyelországban is javadalmas Guillaume bíbornok elhunyt, Pétert kiűzték házából, megfosztották pénzétől. „nem volt hová fejét lehajtsa”; egy csárdában volt kénytelen meghúzódni, majd visszatért Magyarországra. A tőle és kíséretétől, ú. n. subcollectoroktól összegyűjtött összeget Velencébe, az apostoli kincstárnokhoz juttatta el, majd ő is útra kelt.³² Számadásai³³ szerint a csanádi püspök 214 forint és 40 dénárt, papsága 218 forintot fizetett. A teljes összeg tehát: 432 forint és 40 dénár.

— 19. Czudar László apát halála után. 1372. XII. 11. — 20. 1373. V. 4. — 21. 1377. — 22. 1375. XII. 4. — 23. Pann. II. Okt. 202. sz. Kiszabadításával Demeter erdélyi püspököt is megbízta a pápa. Temesváry, Erdély középkori püspökei, Kolozsvár, 1922, 188. — 24. Családi neve: De Monasterio („Monostori”). Többnyire Petrus Stephani néven fordul elő. — 25. RS. II. pg. 172. — 26. RS. II. nr. 297, pg. 401. — 27. Századok, 1887, 604. — 28. 1364. — 29. Vet. Mon. II. 61. Fejérpataky, Pápai adószedők MO-on. Századok, 1887, 603—4. — 30. 1372. XII. 30. táján. — 31. 1373. I. 12. — 32. 1375. IX. 8. és 1375. X. 15. érkezett Avignonba. — 33. Vat. I/L

A hátralékok nincsenek feltüntetve. Számadásai nem oly megbízhatók, mint a Giacomo da Piacenza püspök idejében működött Jacobus Berengarii feljegyzései. Petrus de Monasterio számadása szerint a nyitrai püspökség összes tizede 80 és fél, a szerémi püspökségé 105 és fél aranyforint. Ez nem valószínű, mert utóbbi püspökség szegényebb volt és már pusztulófélben. Tanulságosabb az a számadás, melyet ugyanő az üresedésben³⁴ levő egyházi javadalmaknak a Szentszék részére lefoglalt félévi jövedelmeiről készített.³⁵ Ez a jegyzék egyszersmind feltünteti a javadalmas nevét is.³⁶

Miklós püspök emlékéért csak egyetlenegy kétségtelen hitelességű oklevél őrizte meg.³⁷ Valószínűen azonban ő volt a csanádi püspök, midőn Nagy Lajos király hadjárat előkészületei miatt az egyházmegye területén Temesvárott³⁸ és Mezősomlyón³⁹ tartózkodott.⁴⁰ Midőn⁴¹ a római kúria megbízza a csanádi püspököt, hogy Domokos boszniai püspöktől a szokásos hűségesküvet vegye ki,⁴² Miklós püspök már nem volt életben. Magyarországi források ugyanakkor⁴³ székiürességet jelentenek.⁴⁴ Oklevelek tanúsága szerint még esztendő múlva is⁴⁵ betöltetlen a püspökség.⁴⁶ Így tehát székiürességre esik⁴⁷ XI. Gergely pápának *Antalfia Lőrinc* csanád egyházmegyei klerikus javára szóló javadalom-adományozása.⁴⁸

454—520. — 34. 1361—72. — 35. Főjérpataky, id. h. 605—7. — 36. Ezeket az adatokat felhasználtuk A csanádi székeskáptalan a középkorban c. dolgozatban. — 37. 1373. VIII. 2. Tört. Adattár, III. 286—7. — 38. 1375. V. 15. Temes, 83. sz. — 39. Tört. Ért. Uj Folyam XIX. 89. — 40. Milleker Bódog, A törököknek első betörései Dél-Magyarországba. Tört. Ért. 1913. Kiny. Temesvár 1914. 3. — 41. 1376. I. 13. — 42. Vet. Mon. II. 158. Tört. Adattár III. 287. V. ö. Pór, (De Surdis 41.) 1376. II. 5-re teszi. — 43. 1376. I. 15. — 44. Cod. dipl. IX/V. 85. — 45. 1377. III. 17. — 46. Cod. dipl. IX/V. 100. — V. ö. Tört. Adattár III. 287. — 47. 1376. II. 26. — 48. Vespri. II. 288. sz.

Péterfia Pál

(1377—1379)

Várad nagyprépost. — Csanádi püspök. — Székdíja. — Himfi Benedek birtokbabeiktatása. — Templomok. — Személyisége.

Magyarországi oklevelek még üresedésben levőnek tűntetik fel a püspökséget, midőn a Szentszék már¹ kinevezte Péterfia Pál váradi nagyprépostot csanádi püspökké.² Három évvel azelőtt került a váradi székeskáptalan élére. Fülöp váradi nagyprépost elhúnyta³ után a római kúria Czudar Jánost szándékozott váradi préposttá kinevezni. Péterfia Pálnak azonban messzemenő összeköttetései voltak. Az Apostoli Szentszék elejtette saját jelöltjét, Czudart⁴ és Péterfia Pált nevezte ki⁵ Váradra prépostnak.⁶ „Hatalmas befolyás működött mellette”⁷ és talán ennek köszönhette, hogy rövid idő múlva a csanádi püspöki székbe emelkedett. Megengedte neki a Szentszék, hogy bármely püspöktől felszenteltetheti magát.⁸ Kötelezvényt állított ki⁹ az apostoli kincstárba befizetendő összegről,¹⁰ két részletet lefizetett,¹¹ de még így is hátralékban maradt.¹²

Nagy Lajos király szerepet szánt a püspöknek Remetei Himfi Benedeknek Vaja birtokba-beiktatásánál. Himfi nemrég¹³ tért vissza szentföldi zarándokútjáról¹⁴ és Péterfia Pál idejében¹⁵ sereget vezetett Olaszországba.¹⁶ Ennek célja volt a velenceiek haderejének megtörése és azután VI. Orbán pápa megsegítésével az egyházszakadás megszüntetése. Annvi erőt fordítottak az első cél megvalósítására, mégpedig kielégítő sikerrel, hogy a második célt már meg sem kísérelhették.¹⁷ Az említett Vaja más néven Patak birtok a Székás

1. 1377. I. 28. — 2. Monum. Slav. I. 318—9. — 3. 1373. — 4. Csak tíz év múlva kárpótolta a váradi püspökséggel. — 5. 1374. VI. 25. — 6. Bunyitay, II. 45. — 7. Id. h. — 8. Mon. Slav. I. 322. — 9. 1377. II. 26. — 10. Igérte, hogy 160 aranyat és az ötévi szokásos szolgálmányokat részletekben lefizeti. Acta et scripta 60. — 11. 1378. II. 8.-án 81 aranyforintot, 10 solidot és 8 dénárt; 1378. VI. 19.-én 42 forintot és 24 solidot. — 12. Kiténik ez harmadik püspökutódja kötelezvényéből. — 13. 1377. — 14. Erről Nagy Lajos király 1377. IV. 5. és a csanádi káptalan 1377. IV. 19. oklevele tudósít. („Ad sepulchrum Domini profectus“). Temes nr. 85. pg. 135—6. — 15. 1379 tavaszán. — 16. Cod. dipl. IX/V. 323—4. Anjoukori Diplomáciai Emlékek III. 167. Karácsonyi János, MO. és a nyugati egyházszakadás. Nagyvárad, 1885, 13. — 17. Karácsonyi, id. h. —

pataknak a Karasha torkollásánál terült el. A 13. században „Somlyó vármegyéhez“¹⁸ tartozott. Ez a vármegye, mint ismeretes, a későbbi Krassó vármegye északi részét alkotta. Valamikor *Besenyő János* birtoka volt. Ebben az időszakban birtokosai: *Vaja János* fiai: *György* és *Benedek* pörben állottak birtokuk miatt Himfi Benedekkel és atyafiaival.¹⁹ Sokáig húzódott a per.²⁰ Végül²¹ Nagy Lajos király Pál csanádi püspököt²² az ügy állására vonatkozóan jelentéstételre szólította fel.²³ Jellemző az ügy fontosságára, hogy ebbe a püspök és a főispán²⁴ közreműködését belevonták és a csanádi káptalan, mint hiteshbizonyyságot, egy előkelő tagját, László krassói főesperest küldte ki. Azonban Péterfia Pál nem tehetett eleget a megbízatásnak. A káptalan jelentése²⁵ szerint: „a püspök távol volt“.²⁶ Megegyező előadását a többi kiküldött²⁷ átadta a káptalannak.²⁸ Ezt az országbíró felhívta.²⁹ hogy iária be Vaja határát.³⁰ iktassa be *Vajai János* fiait; megbízta továbbá: tekintse meg, írja le és becsülje fel *Besenyő János* birtokrészét, majd felszólította a káptalant, hogy iktassa be Himfi Benedeket Vaja birtokba. A bonyodalmas ügy azzal végződött, hogy a csanádi székeskáptalan³¹ János temesi főesperessel, mint káptalani hiteshbizonyysággal és Horváth István királyi emberrel beiktatta Himfi Benedeket Vaja birtokba.³² Az egyházmegye virágzó állapotát mutatja, hogy e hegyesvidéken is

18. „In comitatu de Sumplio“. — 19. Pesty, Krassó vm. II/II. 261—2. — 20. Jakab országbíró egy ízben Himfi Benedeknek és atyafiainak perhalasztást engedélyezett. Majd (1374) Vajai György és Benedek tiltakoztak az ellen, hogy Vaját a Himfieknek eladományozzák. Nagy Lajos (1377) meghagyja az országbírónak, hogy Vajai János fiait Vaja és a hozzátartozó öt possessio birtokába vezesse be, Himfi Benedeket pedig elégítse ki Besenyő János birtokrészéből. Pesty ebből arra következtet, hogy „a possessio nemesak egyetlen falut jelentett, hanem több falut foglalhatott magában, mint a modern uradalom“. (Id. m. II/II. 263—4.) — 21. Diósgyőr, 1378. — 22. „Venerabili in Christo patri domino Paulo episcopo ecclesie Chanadiensis“. Krassó Okt. I. nr. 91, pg. 132. — 23. Id. m. II/II. 264. — 24. Szeri Pósfai István, — 25. 1378. III. 29. — 26. „Predicto domino nostro episcopo absente“. (Krassó I. nr. 91, pg. 134.) — 27. „A személyes megjelenésben akadályozott Maczedoniai Péter pecsétjével ellátott registrumba foglalva“. — 28. Id. m. II/II. 264—5. — 29. 1378. — 30. Szent Márton nyolcadán. — 31. Az országbíró 1378. V. 20. kelt utasítására. — 32. Erről a káptalan 1378. VII. 24. tett jelentést a királynak. (Krassó II/II. 267. I. Okt. nr. 93, pg. 151—2.) — 33. A határ-

kezdték a templomokat kőből építeni,³³ továbbá elrejtett hegyi „falucskában“³⁴ is volt templom.³⁵

Ugyanekkor már régen elhagyottan állott a bencések ősi *aracsi* monostora. Hatalmas falai azonban ellomállottak az idők viharainak. „A pusztá egyház némaságában is hangosan hirdeté, hogy azelőtt századokkal boldog nép lakhatott ama tájon, melynek nemcsak anyagi tehetsége, hanem elég hite is volt arra, hogy kicsi, félreeső helyen ily derék házat építsen Istenének“.³⁶ Nincs ugyan semmiféle oklevél támpontunk, de talán nem tévedünk, ha részben Péterfia Pál püspök közbenjárásának tulajdonítjuk, hogy Nagy Lajos édesanyja, Erzsébet, a csanádi egyház pártfogója, „megkönyörült a romladozó épületeken“, helyreállíttatta azokat és kérte a pápát, hogy ferenceseket telepítsen oda. Ki is állították³⁷ a kolostor átvételét engedélyező levelet és beköltöztek Szent Ferenc fiai. A százados romlást nem sikerült legott végképpen helyrehozni, ezért a kegyes királyné Pál püspök-utóda idejében³⁸ végrendeletileg még ötszáz forintot hagyományozott az *aracsi* kolostorra.³⁹ Ugyancsak végrendeletében megemlékezett a *lippai* ferencesekről: egy aranykelyhet hagyott az ottani egyháznak.⁴⁰

Péterfia Pált a pápai udvarban „mint engedetlen, kemény embert, gyanús szemekkel kísérték“.⁴¹ A kúria értesülései általában megbízhatók voltak. Péterfia Pálról azonban ezt valószínűen akkor híresztelték, mikor a váradi nagyprépostságról vetélytársát, Czudar Jánost elűtötte. Vetélytársának pártfogói terjeszthették róla ezt a hírt. „Jeles tehetség, királyi kegy, gyors emelkedés, mohó gazdagodás minden időben ingerlő és vonzó erővel bírt az irígy darazsak számára, melyek legszívesebben az édes gyümölcsöt lepik el“.⁴²

járó bizottság jelentéséből megtudjuk, hogy Vajai Benedek és György birtokrészén 108 jobbágy és „résztint fából, résztint kőből épült templom“ található. („Centum et octo jobagiones ac ecclesiam partim in lignis et partim in lapidibus constructam in facie prenotate possessionis reperissent“.) (A csanádi kpt. 1378. V. 20. okl. Krassó I. nr. 92. pg. 147.) — 34. Id. m. II/II. 206. („Zentbeneduk“). — 35. Besenyő Jánosnak Szentbenedek nevű faluja kétségkívül az ottani egyház védőszentjéről vette nevét. (Krassó I. nr. 92. pg. 148.) — 36. Bunyitay, II. 198. — 37. 1378. I. 19. — 38. 1380. — 39. Karácsonyi, Szent Ferenc rendjének története, Bp. 1923, I. 143. — 40. Id. m. 197. — 41. Bunyitay, II. 45. — 42. Pór, Kanizsai István zágrábi püspök, Kath. Szemle, 1891. 200.

II Tamás.

(1379—1380)

Dóm. — Püspöki székház. — Templomok. — Plébániák. —
Törökök előtörése.

Tizedik csanádi püspök Nagy Lajos uralkodása alatt. Kinevező-oklevele nem ismeretes.¹ Alig kormányozta egy évnél tovább az egyházmegyét.² Főpásztorkodása alatt már befejezték a *székesegyház* újjáépítését. „A fényes berendezésű s kiváló privilégiumokkal felruházott csanádi székes-templom zarándoklati hely volt és nagy tiszteletben állott” nemcsak az egyházmegye híveinél, hanem az ország többi lakosainál, sőt a királyi udvarnál. „Az ország mély kegyelettel viseltetett Szent Cellért emléke iránt, kinek ereklyéi ebben a templomban őriztettek”.³ Tamás püspök is féltő gondossággal vette körül „a nagy dísszel épített székesegyházat”.⁴ Kérésére valószínűen a király is adományaiiban részesítette.⁵ „Különös jelentőséget és fényt kölcsönzött a városnak, hogy mindig itt székelt a püspök, kit nagyszámú papság vett körül”.⁶ Sem Tamás püspök, sem Szent Gellértnek egyetlenegy utóda nem változtatta székhelyét, még ideiglenesen sem, más vidék kedvéért. „Pedig az egyházmegye területén sokkal kiesebb és egészségesebb vidékek is kínálkoztak, mint amilyen Csanád éghajlata volt”.⁷ Tekintélyes épület lehetett a *püspöki székház* a székesegyház közelében, mert több ízben látott királyokat vendégül.⁸ „Szokott székhelye palotájából” keltezi a püspök hivatalos iratait.⁹ *Szent György-egyháza* nemcsak a püspök, de a székeskáptalan székestemploma is volt. Ezenkívül külön egyháza volt a társaskáptalannak: a *Szent Üdvözítőről* nevezett templom.¹⁰ A főesperesek és kanonokok kúriái részben a dómtemplom és a püspöki székház körül, részben a város különböző területén állottak¹¹ és „a város díszére

1. Először 1379. II. 11.-én fordul elő. (Cod. dipl. IX/V. 340.) — 2. Utoljára 1380. II. 20.-án említik a kütfők. (Cod. dipl. IX/V. 370.) — 3. Szentkláray, *Pléb. tört.* 672. — 4. Borovszky, II. 87. — 5. Id. m. II. 82. — 6. Id. m. II. 97. — 7. Id. h. — 8. Id. m. I. 97. II. 83. — 9. *Acta Bosnae* nr. 851, pg. 200. — 10. A csanádi kispépost „a csanádi Üdvözítő-egyház prépostjá”-nak nevezi magát. („Nos Stephanus. prepositus ecclesie sancti Salvatoris Chanadiensis”). 1382. II. 28. okl. Pann. II. Okt. 209. sz. — 11. Borovszky,

szolgáltak“.¹² Tamás püspök *központi papságának* számát növelték a székesegyház oltáralapítványai. Ezek többnyire külön oltármestereket, ú. n. oltárigazgatókat rendeltek ki a szentmiseáldozat bemutatására.

Tamás püspök idejében „dúsan virágzó hitvallásos közélet nyilvánult meg Csanádon“.¹³ Lehetséges, hogy a székesegyház még ekkor is egyszersmind parochiális-templom volt. De emellett még külön plébánia-egyháza volt a székvárosnak: a *Szentlélek-templom*, valószínűen a várbán, a *Szent Erzsébet-egyház* pedig „lenn“ a városban.¹⁴ Itt lakott a hívek túlnyomó többsége. Ezért a Szent Erzsébet-egyház körül tartották szombati napon a vásárokat és hetipiacokat.¹⁵ A székváros jelentős egyháza volt ezenkívül a bencések Mária-monostora, továbbá a domonkosok klastroma.¹⁶

Valószínűen még Tamás volt a csanádi püspök, midőn¹⁷ Nagy Lajos király a csanádi bencésapátságra káros ügyleteket megsemmisítette és elrendelte az idegen kézre került jószágok visszaadását.¹⁸ Ebben az évben a török hadjárat költségeinek fedezésére „a templomokban perselyeket állítottak fel“.¹⁹ Karánsebesi Gerlistyei Jakab is betette a tönkbe a reá szabott összeget. Ennek fejében és miután egyéb feltételeknek eleget tett,²⁰ búcsút nyert. Egyelőre nem érintették a török hadjáratok az egyházmegye területét. Azonban „az árnyékot képezték, amelyeket a bekövetkezendő csemények előrevetettek“.²¹

II. 89. — 12. Id. m. I. 97. — 13. Szentkláray, 671. — 14. Id. m. 671. 675. — 15. Már Benedek püspök idejéből (1332) okleveles bizonyágunk van erre. Hasonlóképpen még Tamás püspök közvetlen utódjának idejéből (1384) is. Borovszky, II. 79, 102. — 16. Valószínű, hogy a domonkosok már e korban működtek a püspöki székvárosban. — 17. 1380. III. 17. — 18. Stifte. Oklt. nr. 8, pg. 225—6. — 19. Mil-lekár Bódog. A törököknek első betörései Dél-Magyarországba Zsigmond és Albert királyok idejében és Keve és Krassó vármegyék megszűnése. Tört. Ért. 1913. 3. — 20. Id. h. 3—4. — 21. Id. h. 4.

Czudar János

(1380—1386)

Származása. — Egyházmegyei belviszonyok. — A püspök és kisprépostja diplomáciai küldetése.

A szabolcsvármegyei bölcsei Czudar-család ivadéka.¹ Czudar Domokos fiai közül a második nápolyi hadjárat után hatan, mint apródok szolgáltak a királyi udvarban; a legidősebb, Péter az egyházmegyében nagyjelentőségre emelkedett, már ismételtlen említett Himfi Benedekhez hasonló pályát futott meg a litván háborúban,² a legkiválóbb vitézek sorában küzdött. Midőn ennek pályája felfelé ívelt, György két évtizednél tovább a király pohárnokmestere volt. Más két testvérük, Mihály és István királyi ajtónállómesterek, Simon és Miklós pedig udvari vitézek.³ Ketten az egyházi pályát választották: Imre udvari káplán, csanádi,⁴ egri, pécsi kanonok, kalocsai, székesfehérvári prépost, majd váradi, egri, erdélyi püspök;⁵ János, — Péterfia Pál csanádi püspök említett vetélytársa — szintén székesfehérvári prépostból váradi püspök.⁶ Unokatestvérük, László szekszárdi, majd pannonhalmi apát. (Ennek halála után vitte el Gergely csanádi kanonok Avignonból Pannonhalmára a Szentszék kinevezését az új apát számára.)⁷ Ebből a családból származott Czudar János csanádi püspök.⁸

Főpásztorkodása idejében Rév-Kanizsa (a későbbi: Törökkanizsa) plébánosa eladja az ottani egyház egy birtokát⁹ az óbudai apácáknak.¹⁰ Püspöki székvárosában a székeskáptalan előtt megosztozott¹¹ a Csanád-nemzetségből származó Vásári¹² Miklós rokonsága egy¹³ birtokukon.¹⁴ Ugyancsak Csanádon, továbbá Szenteltegyházon, a kúnok egykori gócpontjában, kikiáltás útján törvénybe idézi a káptalan Csuka fiait.¹⁵

1. Nemzedéktáblája: Temesváry, Erdély középkori püspökei. 212. — 2. 1351. — 3. Hóman—Székfü, III. 160—1. — 4. Vat. I. 515. — 5. Bunyitay, I. 201—203. Temesváry, 211—232. — 6. Bunyitay, I. 207—212. — 7. V. ö. Miklós (1373—75) püspökről szóló fejezetet. — 8. Mint csanádi püspök először 1380. VII. 23. fordul elő. (Cod. dipl. IX/V. 393.) — 9. A Radics Tamástól az egyháznak hagyományozott Gyékény-tó egy részét. — 10. A csanádi káptalan 1381. IV. 15. kiadványa. MODL. 6770. — 11. 1383. — 12. V. ö. Lendvai Gergelyről (1359—60) szóló fej. 2. jz. — 13. Temesmegyei Nagyfalu.

Czudar János kedvelt embere volt az udvarnak és az maradt a nagy király elhúnyta után is. Nagy Lajos halálos ágyán úgy rendelkezett, hogy egyik leányára, *Máriára* és leendő férjére, *Zsigmondra* a lengyel korona, másik leányára, *Hedvigre* és jegyesére, *Vilmos* osztrák hercegre pedig a magyar trón szálljon. Temetése után következő napon azonban a tizenegyéves Máriát, mintha fiú-örökös lett volna, a szentkoronával megkoronázták. Lengyelországban nem fogadták el Máriát és Zsigmondot. Kimondották,¹⁶ hogy Nagy Lajos *egyik* leányának meghódolnak ugyan, de csak annak, aki férjével állandóan köztük lakik. Követséget küldöttek a végzéssel Erzsébet anyakirálynőhöz és a válasz meghallgatására újból gyűlést hirdettek.¹⁷ Erzsébet kezdettől fogva ellenszenvvel viselkedett Zsigmond iránt. Ellenezte még Nagy Lajos életében Mária eljegyzését Zsigmonddal.¹⁸ „Ennek megtörténte után a magyar udvarhoz került Zsigmond árnvoldalait közvetlen tapasztalat útján megismerve, mind többet foglalkozott azzal a gondolattal, hogy helyette érdemesebbel házasítsa össze leánvát és ekkép majdan az ország kormányát is méltóbbra bírhasssa. Mint anya, nem nézhette közönyösen, hogy leendő veje kellenél nagyobb hajlamot tanusít oly szórakozások iránt, melyek alig serdülő korával sehogy sem állanak arányban s mint királyné, ha nem tagadhatta is az ifjúnak korafejlettségét, nem húnynhatott szemet azon fogvatkozások előtt, melyek miatt népei sohasem kedvelhették volna Zsigmondot”.¹⁹ Ebbe az elgondolásába beavatta János csanádi püspököt és őt atyafiával, Czudar Imre egri püspökkel követségbe küldte a lengyelekhez.²⁰

A két püspök az egybegyűlteknek előadta: „Az özvegy magyar és lengyel királyné megköszöni a lengyel nemzet hűségét és arra kéri, hogy híven ragaszkodjék hozzá. leánvaihoz és kívülük *senkinek* se hódoljon meg”.²¹ Megértették ebből a lengyelek, hogy Erzsébet nem akarja rájuk erőszakolni Zsigmondot királlyul.²² Ezt örömmel vették tudomásul. „Zsigmond pedig szomorúan tért vissza övéihez”.²³ Újból gyűléseztek²⁴ a lengyelek; Erzsébet követei

— 14. Borovszky, II. 405. — 15. Nemzeti Múzeum kéziratára. Törzsanyag. (1384). — 16. Radomsk, 1382. XI. 25. — 17. Viszlizára 1382. XII. 6. — 18. Márki, Anjou Mária, 26–30. — 19. Id. m. 41. — 20. Viszlizára. — 21. Szilágyi, A magyar nemzet tört. (Pór, Az Anjouk kora.) III. 352–3. — 22. Márki, id. m. 40. — 23. Szilá-

ezek előtt is kijelentették, hogy az anyakirályné, fiatalabbik leányát, *Hedviget* fogja küldeni a lengyel trón elfoglalására, de csak ama feltétel alatt, ha a koronázás után azonnal visszaküldik, mert még három évig szüksége van anyai nevelésre. Készséggel küldené el idősebb leányát, Máriát, de ez már magyar királynő. Ezért feloldja őket a Máriának és Zsigmondnak tett hűségeskü alól.²⁵ Erzsébet ily módon biztostva látta leánya sorsát. „Arannyal, ezüsttel, drága edényekkel, ruhaneműekkel, ékszerekkel, szőnyegekkel és egyéb szemképráztató fejedelmi kelengyével” Czudar János püspökre bízta Hedviget. A püspök Kaplai Demeter czertergomi bíboros-érsekkal és számos főúrral Krakkóba kísérte. Hangos lelkesedéssel üdvözölték itt Lengyelország főpapai, főurai és mindennemű nemesei a királyleányt. Röviddel ezután²⁶ Demeter bíbornok és János csanádi püspök a gnéznai érsek és a krakkói püspök segédletével királlvá koronázták.²⁷ Legott a koronázás után tekintélyes kérést jelentkezett: Jagello litván fejedelem. Maguk a lengyelek szólították fel, „kérje meg a szép Hedvig kezét, vele megkaphatja Lengyelországot is”.²⁸ Hedvig a leánykérő követtségnek ezt felelte: Kezéről, mely már másnak van elígérve, ő nem rendelkezik.²⁹ Anyjához küldte a követeket. Erzsébet nehéz helyzetbe jutott a litván fejedelem ajánlatával szemben. Jagello ezt ígérte: „Ő és minden pogány testvére, az összes litván főurakkal és néppel a római katolikus egyház kebelébe tér; Litvániát és az orosz tartományokat örök időkre egyesíti Lengyelországgal: minden kincsét és tehetőségét e két birodalom javára fordítja; visszaállítja Lengyelország területi nagyságát: a litvánok kezébe került foglyokat szabadon bocsátja és készségesen megfizeti azt a két-százezer forintot, amennyi Vilmos hercegnek jár arra az esetre, ha a vele kötött házassági szerződés felbomlik”.³⁰ Azonban a magyar főurak és városok „nagyvön lekötötték szavukat” Vilmos osztrák hercegnek és kerülték az újabb bonyodalmakat. Erzsébet ezért elhatározta, hogy nem mond sem igent, sem nemet, hanem a felelősséget a lengyelekre hárítja.³¹ Úgyes diplomatára volt szüksége.

gyi, III. 353. — 24. 1383. február végén Sieradzban. — 25. Szilágyi, III. 353—4. — 26. 1384. X. 15. — 27. Pór, Ifjabb Erzsébet királyné. Századok, 1895. Szilágyi, III. 356. — 28. Szilágyi, III. 376. — 29. Id. m. 377. — 30. Id. h. — 31. Id. h. — 32. 1374. IX. 16.

Most nem fordult a csanádi püspökhöz, hanem egyházmegyéje egyik dignitáriusához, *Domonkosfia István* csanádi kispréposthoz. Pécsi kanonokból nevezte ki a Szentszék még Miklós püspök idejében³² a Szent Üdvözítőről nevezett csanádi társaskáptalan élére.³³ Pécsi javadalmát úgy látszik, továbbra is megtartotta és talán nem is költözött Csanádra. A pannonhalmi apátság ugyanis „István prépost jó szolgálataiért” tíz évre haszonbérbe adja neki³⁴ két veszprémmegyei „néptelen” birtokát és a prépost ezek betelepítésére vállalkozott.³⁵ Annak idején, mint ismeretes, a szántóföldingatlanak nem volt nagy értéke. Egy „eke-alja”, vagyis mintegy százötven (körülbelül nyolcszáz ölet kitevő) magyar holdnak hivatalos becsértéke: tizenkét magyar arany, azaz három ezüstmárka volt. Nagyobb haszonnal kecsegtetett az ingatlan, ha azt megtelepítették. Valószínűen István prépost is az akkori szokás szerint járt el: felosztotta a birtokot húszholdas telkekre és a telepéseknek egy-egy telket, házhelyet, szabad legelőt, faizást (szabad erdőhasználatot) adott. Ezért a szegődött szabad jobbágy haszonbért fizetett, mégpedig telkenként általában egy fertőt vagy negyed-márkát, ezenkívül „ajándék” címen néhány tojást, egy-két kenyeret, szárnyast és báránvt. A településsel kapcsolatban a földesúr kötelessége volt templom és plébánia-lak építése. Ez lett az alakuló község központja. Továbbá mesteremberekről, községi előljáróságról kellett gondoskodnia.³⁶ Nemcsak a gazdálkodáshoz értett István prépost, hanem egyszersmind tapintatos diplomata is volt. Bejáratos volt a király és a királynő udvarában.³⁷ Most is sikerrel végezte feladatát. Krakkóban megnyerte a lengyeleket annak hangsúlyozásával, hogy Erzsébet királynő „a legjobb indulattal viseltetik” irántuk. Kényes meghíztatására áttérve pedig megbízója nevében kijelentette: „Végezenek a krakkói főpapok, főurak akképpen, amint azt a kereszténység és a maguk javára a leghasznosabbnak látják”.³⁸ Ugyanezt az üzenetet vitte el Vlnóba Jagello nagy-

—33. Vat. I. 516. V. ö. Miklós (1373—75) c. fejezet, 9. jz. — 34. 1382. II. 28. — 35. Pann. II. Oklt. nr. 209. pg. 559—560. — 36. Pór, Kanizsai István zágrábi püspök. Kath. Szemle, 1891, 38—9. — 37. Ily módon tett szolgálatokat a pannonhalmi apátságnak. („Pro multimodis et gratis obsequiis... dicte ecclesie in regia reginalique curia diligenter impensis”. (1382. II. 28. okl. Pann. II. Oklt. nr. 209.) — 38. Szilágyi, id. h. — 39. Id. h. — 40. Idősebb Erzsébetnek nevezik

fejedelemhez. Rövid, de „világos beszéd volt“. Sem Krakkóban, sem Vilnában nem mondott többet a kelleténél.³⁹ Jagello a kevés szóból is eleget értett. Tárgyalások helyett a cselekvés terére lépett. Nagy Lajos nejének, ifjabb⁴⁰ Erzsébet királynénak életírója így adja elő az eseményeket: A következő év⁴¹ elején a litván nagyfejedelem fényes kísérettel közeledett Krakkó felé. Mindenütt kitörő örömmel fogadták. A tizenhároméves Hedvig, lávol anyjától és nénjétől, Máriától, tanácstalanul maradt. Környezete magyarázta neki, mekkora érdeme lesz Istennél, ha egy egész pogány nép az ő közreműködésével megkeresztelkedik; mekkora hasznát látja majd Lengyelország — az ő országa — a hatalmas nagyfejedelem szövetségének! Ezt Hedvig nyilván meg is érethette. Miután egy bizalmasa megnyugtatta Jagello megnyerő külsejéről, a királyleány tovább nem halogatta beleegyezését. Erre a litván fejedelem bevonult Krakkóba.⁴² Hedvig világhírű szépsége elbűvölte. Másnap dús ajándékokkal kedveskedett neki, néhány nap múlva, rokonaival együtt megkeresztelkedett, a szent keresztségben Ulászló nevet nyert, egybekelt Hedviggel és megkoronáztatta magát.⁴³ Így lett „Hedvig keresztanyja a litván népnek és Lengyelország megalapítója“.⁴⁴ Mindez általában ismeretes. De a külső sikerek mellett háttérbe szorultak a diplomatai finom szálszövései. Ezek a csanádi püspök és a kisprépost kezében fonódtak.

Czudar ezirányú tevékenysége még nem zárult be. Nagy Lajos idősebb leánya, Mária helyett, tulajdonképpen özvegye, Erzsébet kormányzott. Nem engedte, hogy Mária férjét, Zsigmondot királlyá koronázzák. Zsigmond jogainak érvényesítésére Vencel cseh királlyal, hadsereggel bejött az országba és Győr közelében tábort ütött. Erzsébet és Mária erre megijedtek, felkérték a cseh királyt közbenjáróul a Zsigmond és köztük fennálló viszályok kiegyenlítésére. Vencel elfogadta az ajánlatot és a királynőknek Győrben biztos tartózkodást ígért. Erre Erzsébet és Mária megjelent Győrben. Kíséretükben volt Czudar János püspök.⁴⁵ Tizenkét napig⁴⁶ tartózkodtak Győrött. Sikeriült egyrészt Erzsébet és Mária, másrészt Zsigmond közt egyességet létesíteni:

a történetírók anyósát, Nagy Lajos édesanyját. — 41. 1386. — 42. 1386 II. 12. — 43. 1386, III. 1. — 44. Szilágyi, III. 379—380. — 45. Id. m. 380—1. — 46. 1386, V. 1—12. — 47. Szilágyi, III. 381. — 48. 1386,

az ország szabadságát egyik félnek sem szabad megsérteni; az elszenvedett kárt tűrje ki-ki békén; Erzsébet hitbérét biztosítják; Zsigmond király adósságát kifizetik.⁴⁷

Talán Czudar e diplomáciai szolgálatait akarta jutalmazni a Szentszék azzal, hogy röviddel ezután⁴⁸ a jelentősebb zágrábi püspökségekre emelte.

Czudar János, mint e korszakban több püspökelődje, ügyes diplomata volt. Forrásaink csak erről számolnak be. Ebből nem következik, hogy működésének súlypontja nem a szorosan vett egyházi hivatásának teljesítésére esett. A főpásztori és papi tevékenységéről szóló kútfők a püspöki levéltárral elpusztultak. Tagadhatatlan azonban, hogy a diplomaták, „mivel a tárgyalások nyelve latin volt, első sorban az egyháziak jelesebbjei közül kerültek ki”.⁴⁹ Akkor még nem voltak a későbbi fogalmak szerint kialakult diplomáciai testületek, mégis e korszak több püspöke szinte állandóan ezt a hivatást töltötte be. „Nemcsak latin tudásuknál, hanem általában képzettségüknel fogva is ők voltak a legmegfelelőbbek”.⁵⁰ Távollétük olykor talán hátrányos volt egyházmegyéjükre, de e diplomáciai szolgálataik a köznek nagy előnyre váltak. Nem szabad elfelednünk, hogy ama korban „az értelmiség virágát a főpapság alkotta, amiért ráhárult a világi ügyek intézése is”.⁵¹

VI. 4.-én kötelezte magát arra, hogy az apostoli kincstárba 400 aranyforintot fizet székdíja fejében. „Anno 1386, die 4, mensis Junii reverendus in Christo pater dominus Joannes... translatus de ecclesia Cenadiensi ad ecclesiam Zagrabiensem promisit pro suo communi servitio pro ecclesia Zagrabiensi 400 florenos auri et quinque consueti”. Acta et scripta 68. — 49. Főgel József, II. Ulászló udvartartása 118. — 50. Id. h. — 51. Pó r, De Surdis János 46—7.

Befejezés.

Terület. — Egyházközigazgatási beosztás. — Hívek. — Kegyurak.
— Plébániák. — Templomok. — Lelkipásztorok.

Változatlanul megmaradtak Szent Gellért örökségének határai. Kiterjedése, egyházközigazgatási beosztása világosan áll előttünk. Nincs nyoma annak, hogy ennek megváltoztatásáért bármelyik püspök az Apostoli Szentszékhez folyamodott volna. Biztosította a terület épségét az azzal összefüggő jövedelem: tized illette meg a püspököt saját egyházmegyéje területén. Állandóbbak voltak az egyházi, mint az állami közigazgatási beosztások. Arad megyének a Fehér-Kőrös balpartján eső része, a *pankotai* főesperesség e korban az *egri* püspökséghez tartozott és ennek emléke még a 16. század második felében sem veszett ki az emlékezetből.¹ Egyházmegyéjét a püspök kerületekre, főesperességekre osztotta: „ezzel mintegy példát adott a királynak az ország politikai felosztására”.² Egy-egy főesperesség egy-egy vármegyére terjedt. Éppen az egyházi beosztás mutatja, hogy a Maros az egész középkoron át nem elválasztó, hanem összekötő-vonal volt;³ a Maroson szállították a folyó mindkét partján elterülő egyházaknak járó kőszót az erdélyi sóbányákból.⁴ A *csanádi* és az *aradi* főesperességek — és ezzel kapcsolatban e vármegyék — lenyúltak a Marostól délre. Ebben a korban a Csanád vármegyét magában foglaló csanádi főesperesség két kerületre oszlott: a Marostól délre eső terület megmaradt „csanádi” vagy „székesegyházi”, vagy — a Marostól délre fekvő püspöki székvárosból tekintve — „marosoninenni” kerületnek: míg a Marostól északra eső részt: „marosontúli”. „maroselői” vagy „maroselvi” főesperességnek nevezték. E két főesperesség majdnem egyforma terjedelmű volt. A *temesi* főesperesség nagyjában a régi Temes vármegye területét foglalta magában. Keleten Sebes, északon Arad és Csanád, nyugaton és délen Keve (Torontál) és részben Krassó vármegyével volt határos. Ebben a korban három alesperesi kerületre oszlott: 1. temeseninnyi, 2. Temes és Borza közt és 3. a két Temes közt eső kerületekre. Az elsőben feküdt Temesvár, a püspökség ké-

1. Karácsonyi, Békés vm. tört. 18. — 2. Id. h. 17. — 3. Sinkovics István, A régi Temesvidék, Magyar Szemle, 1942. 4. — 4. Püspökségtört. I. 163—4. II. 53—4. — 5. Ortvay, Magyarország

sőbbi székvárosa. Az *aradi*, vagy mint akkor mondták, „orodi“ főesperesség az ősi Arad vármegyét ölelte fel. A vármegye főhelye, Arad e korban már nevezetes társaskáptalan székhelye. Plébániái — mint említettük — nemcsak a Marostól északra, hanem ettől délre is estek, mint Lippa, Bizere, Mácsalaka, Vinga, Fejéregyház, Kerekegyház, Fellak, Zádorlaka. A *torontáli* (azelőtt: kevei) főesperesség a hajdani Keve vármegyére, vagyis a későbbi Torontál vármegye déli részére terjedt ki. Délen a Dunával, keleten Krassó és Temes megyékkel, nyugaton a Tiszával, északon a régi Csanád vármegyével volt határos. Ebben a korban már nyoma veszett ősi („kevei“) nevének és — mint említettük — egyideig egy hibornok viselte a torontáli főesperes címét. A *sebesi* főesperesség a hajdani Sebes, a későbbi Krassó-Szőrény vármegye helyén terült el. Jelentékenyebb plébániái: Sebes, Lugos és Krassó. A *krassói* főesperesség a régi Krassó vármegyét foglalta magában és a Karas folyó két partján terült el.⁵

A hívek térfoglalása és azzal kapcsolatban az egyes egyházak keletkezése általában a következő sorrendben történt. Először *Csanád* püspöki városban és ennek környékén, a *Maros* mindkét partján emelkedtek monostorok és plébánia-egyházak. Innen fokozatosan dél felé haladva, a *Harangod* (Aranka), *Béga*, *Temes*, *Berzapa*, *Krassó*, *Bela* és *Cserna* folyók menti síkságon és dombos vidéken, úgyszintén az *Al-Duna* vonalán alakultak plébániák. A *Maros-Duna* egyházas helyeinek kiépítése fokozatosan később történt. „A mocsaras, terméketlen területeket elkerülték a szállások és az összefüggő erdőségek határvonalát is csak a folyók völgyében lépték át, ahol a nép mozgó-állattenyésztő életmódjának megfelelő hely nyílt.“⁶ Hú tükre e korszaknak a hívek és az egyházak elhelyezkedésének: „a 14. század elején a Marostól délre járó pápai tizedjegyzők a síksági főesperességek kerületeiben 84—46—26—25 plébániát találnak, a hegyvidékiekben pedig 11-et, 7-et.“⁷ Időrendben az egyes *helységek* alapítását szemléltetik többnyire ezek *nevei*. Legrégibbek „a törzsnevekből alakult falunevék (Nyék, Megyer, Gyarmat, Tarján, Jenő, Kér, Keszi),

⁵ egyházi földleírása. Bp. 1891. I. 380—494. Borovszky, I. 22—24. — 6. Sinkovics, id. h. 3. — 7. Id. h. 3. — 8. A pápai tizedjegyzék gyakran használja a „de villa Jacobi, Stephani, villa Andreae“ kifejezéseket. Ezek magyarul Jakabfalvát, Istvánfalvát, Szent-Andrásfalvát

amelyeket még a törzsi hovátartozás elhomályosulása előtt rögzítettek egyes helységekhez. A nemzetségek virágkorában keletkeztek a *nemzetségnevet* őrző monostorok (Oroszlános-, Galád-monostora). A királyi várakhoz kötött, *foglalkozási* ágak szerint csoportosított népek emléke él Igriczi, Halász, Tárnok, Udvarnok, Lovász falvak nevében. Ugyancsak az első időkben keletkezhett a *Keresztúr* falu, amelynek neve az Árpád-kori nyelvhasználatnak felel meg. 14.—15. századi eredetűek a *személynév* és hozzáfűzött *falva, telke, háza* összetételéből keletkezett Adorjánfalva, Kovácskenézfalva, Donáttelke, Tamásháza,⁸ amelyek rendszerint a telep alapítójának, vezetőjének nevét örökítették meg.⁹

Változás állott be a *kegyuraságok* terén. Röviden összefoglalva: „Az Ajtony, Csanád, Aba, Csák nemzetség, Beczi Mihály, Donch mester, Sebus ispán, Vajai Benedek helyébe az Anjouk alatt a Csályaiak, Csámaiak, Remetői Himfiak, Fejéregyháziak, Csákiak, Maczedóniaiak, Sasváriak, kerekgyházi Laczkfiak, Telegdiak léptek”.¹⁰

Újabb kutatóknak is feltűnt itt „a falutelepek sűrű elhelyezkedése”.¹¹ Kétségtküül helyes az a megállapítás: a tizedlajstromban felvett plébániákkal koránt sincs kimerítve az egyházmegye területén akkor fennállott egyházak száma.¹² Már keletkezésükkor házagosak voltak a tizedjegyzékek.¹³ Csanád vármegye jeles történetírója szerint: „Hiába keresünk itt egy egész csomó helységet; ez az összeállítás azon korbéli helységeink negyedrésztét sem teszi ki. Meglehet, hogy egyik-másik plébánia üresedésben volt, vagy némelyik olyan szegény volt, hogy nem juttathatott a szent célra egyetlen fillért sem, lehettek jobb módúak is, kik egyáltalában nem akartak fizetni”.¹⁴ Számos plébániának neve a történeti emlékek elkallódása és a plébániáknak végleges elpusztulása miatt soha sem fog napfényre kerülni. Figyelembe kell vennünk azonban, hogy *nem minden helységben volt plébánia*. Annak idején az egyes falvak szerények voltak, gyér lakossággal.¹⁵

Hajdan a *templomépületet* is „egyház”-nak hívták. Ezt

jelentenek. Tört. Ért. 1882, 157. — 9. Sinkovics, id. h. 3. — 10. Id. h. 5. — 11. Id. h. 2. — 12. Borovszky, I. 94. — 13. Károly Róbert 1338-ban sürgeti a tizedek beszédését és a kimutatások elkészítését. Rendeletét érthetővé teszi a már említett körülmény: a bevétel egyharmada a királyt illette. V. ö. Kath. Szemle, 1893, 156. — 14. Borovszky, I. 94. — 15. V. ö. Piacenzai Jakabról szóló fe-

bizonyítják a templomépületekről vett helynevek: *Bodanya-egyház* (a mai Gorsa-pusztá közelében), *Csorvás-egyháza* (Orosházától délnyugatra), *Dál-egyház* (Makótól keletre, a dáli-csárda környékén), *Derek-egyház* (Nagylak mellett a ma is létező Derekegyházi dűlőben), *Dombegyház* (a mai Dombegyházától északra), *Egyházaskér* (Tiszaszentmiklós és Pádé közt), *Egyházaskő* (Egrestől nyugatra a Maros partján), *Féjéregyház* (a Tisza mentén, a mai Fél-egyház vagy Firegyház nevű pusztá helyén, továbbá a Maros mentén, Sárafalva mellett), *Gellért-egyháza* (a mai békésmegyei Földvár vidékén), *Hód-egyház* (Hodics-Jazova helyén), *Kerek-egyház* (a Maros-Aranka-közön, Németszentpéter és Fönlak közt), *Sekrestyés-egyház* (Kaszaperek környékén), *Sóstó-egyháza* (Orosházától délnyugatra a ma is meglevő Sóstó helyén), *Szeme-egyháza* (Makótól északra), *Szentelt-egyháza* (a mai Mokrin helyén), *Szilas-egyháza* (a mai Pusztaföldvár mellett), *Verese-egyház* (három is volt a csanádi egyházmegyében: Egres mellett, továbbá Mokrin mellett és Kaszaperek vidékén). A templomok még többnyire *fa*-épületek¹⁶ és kisméretűek. Hajójuk belül három-négy, szentélyük egy-két öl hosszú. Ehhez a mérethez alkalmazkodott szélességük. Nyugatról kelet felé állottak, a nyugati oldalon egyetlenegy ajtóval. Világosságukat a keleti és a déli oldalak egy-két négyszöglábnyi ablakaitól nyerték. Sem karzat, sem szék nem volt a hajóban, csupán a tetőzetet tartó, faragványokkal díszített néhány oszlop. Oltárul négyszögű kő szolgált.¹⁷ Fatemplomokon kívül e korszakban találunk *kő*-templomokat. Eleinte ezek is a fatemplomokhoz hasonló terjedelemben és beosztással épültek. Annymra elterjedt az Anjou-korban a *falfestés*, hogy igen sok falusi egyház falait festményekkel díszítették.¹⁸ Példa erre a nemrég felfedezett kiszombori freskó.¹⁹ „Csodálatos üdén ragyognak a hatszázéves falfestményen a színek. Nem ártottak nekik a századok viharai és a feltáró művész keze érintésére épségben léptek elő az ujjnyi vastag vakolat takarója alól”.²⁰ Fa-

jezetet. — 16. Váradon még a 14. század közepén is fából építik a szerzetesnővérek klostromát. Bunyitay, A váradi püspökség I. 142. — 17. Id. m. I. 142—3. — 18. Miskolczy István, Magyarország az Anjouk korában. Bp. 1923, 135. — 19. Biró Béla, Hétszázéves freskó Kiszomboron. Kat. Szemle, 1940, 8—13. Barth Ferenc, A kiszombori műemlék. Kat. Alföld (Szeged), 1940, 47—8. Kiss, Kiszombor története. Makó, 1944. (Csanád vm. Kvt.) 82—86. — 20. Barth,

lusi templomaink voltak az első *népiskolák*. Nemcsak a felnőtteket, de a gyermekeket is tanították a plébánia székhelyein, mégpedig a vallás elemeire, éneklésre, olvasásra, helyenkint írásra. Falun orgona még nem volt, a kántor a szentmise alatt gregorián énekeket énekelt és énekesfiúkat vett maga mellé. Az oktatást a plébános, káplánja, vagy az iskolamester végezte. A már említett „megkapó színű” templomi falfestmények nagyban elősegítették a szemléltető tanítást.²¹ A templom eszerint „egyúttal nemes értelemben vett iskola és szórakozó hely is volt”.²² Csanádon és más városokban, mint Lippán elagott szegények részére menhelyek, úgynevezett *ispotályok* állottak, rendszerint külön kápolnával.

A főpásztorok működéséről, kivált egvb. nevezetesen diplomáciai tevékenységéről távoli levéltárakban maradt fenn emlékezet, nevüket felsorolják a királyi oklevelek: a káptalani tagokét a hiteleshelvi kiadványok: a jelentékenyebb monostorok és kolostorok összeköttetésben voltak római központiaikkal, sőt az Apostoli Szentszékkal és így ezek levéltáraiban szintén maradt nyom róluk. Az egyes lelkipásztorok azonban — az esperességek vagy főesperességek útján, avagy közvetlenül — csak a püspöki aulával állottak kapcsolatban. Más távolabbi hatóságokkal, mint az Apostoli Szentszékkal közvetlenül nem leveleztek. Ez a magyarázata annak, hogy néhány pápai plébánia-adományszózatát kivéve, még a távoli, el nem pusztult levéltárak sem őriztek meg semmit az egyes plébánosokról. E korban tehát „a lelkipásztor a nép vallási és kulturális életének szobrot érdemlő Ismeretlen Katonája”.²³ Pedig a középkori hívő szemében a lelkipásztor, a „megvéspap vagy plébános Isten embere, Isten küldötte volt”. Hívei „mázsás lelkiismeretének, kínjainak, viaskodásainak, szenvedéseinek, bukásainak és csak ritkán győzelmi jelentéseinek hétköznapi, élő levéltára”.²⁴ Többnyire a nép fia: ezért tudott a népben oly mélyen gyökeret verni: ezért volt a falusi életre minden vonatkozásban igen nagy hatással.²⁵ Ha külön-külön egynek-egyenek hatása kicsinynek is tűnt fel, „beleállítva elődeinek és utódainak s egyidejű kartársainak névtelen, nagy sorába”.

id. h. 48. — 21. Miskolczy, id. m. 129. Bunyitay, I. 151—2. — 22. Félegyházy József, Vácgyházmegye múltjából, Vác, 1941. I. 11. — 23. Id. h. 10. — 24. Vanyó Tihamér, A plébániatörténetírás módszertana. Pannonhalma, 1941, 3—4. — 25. Id. m. 5. — 26. Id. m. 4.

nemcsak lelkipásztori szempontból, hanem az általános „művelődés legnagyobbhatású és legmélyebbre nyúló munkása” volt kijelölt állomáshelyén.²⁶ Csanád vármegye többször idézett nagynevű protestáns történetírója állapítja meg: „A papság volt e korban a vármegye legintelligensebb eleme, s Csanád büszkén mutathatott azon díszes férfiak phalanxára, kiket emlőjén táplált és nagyra nevelt”.²⁷ Az egyházmegye állapota már e korszak elején virágzóbb volt, mint közvetlenül Trianon előtt. Ha a pátkotai főesperesség plébániáit is ideszámítjuk, „a 14. századi dioecesis plébániáinak száma felülmúlja a mai dioecesis plébániáinak számát”.²⁸ Valamint a tatárjárás számos helységet és monostort úgy elsöpört, hogy ezek még az Anjou-korban sem támadtak új életre, úgy a török hódoltság számos Anjou-kori plébániát úgy elpusztított, hogy ma már helyét sem határozhatjuk meg. „Az aradi főesperességben volt 45 plébánia, helység volt még egyszer annyi. Most ugyane kerületben van összesen 44 helység, plébánia pedig csak 23”.²⁹ Az Anjou-korban a plébániák a hitélettel karöltve egyre gvarapodtak. Az egyházmegyét megkimélték harcok és egyéb csapások. Új szerzetesrendek telepedtek le, az egyházmegyei papság pedig rajokat bocsáthatott ki a szomszédos területekre.

— 27. Id. m. I. 112. — 28. Ortway, id. h. XXXI. — 29. Karácsonyi, Az orodi főesperesség és Orod megye hajdani határai, Tört. Ért. 1881, 170.

Rövidítések.

Acta Bosnae = Fermentzin Eusebius, Acta Bosnae potissimum ecclesiastica ab anno 925 usque 1725. (Monum. spect. hist. Slav. meridion.) Zagrabiae, 1892.

Acta et scripta = Acta et scripta s. Gerardi cum serie episcoporum Chanadiensium, ed. Ignatius comes de Batthyán, Albo-Carolinae, 1790.

Anj. = Anjoukori Okmánytár, I—VII. Bp. 1878—1920.

Cod. dipl. = Fejér Georgius, Codex diplomaticus. I—XL, Buda 1829—44.

Fr.-jz. = Magyar Nemzeti Múzeum: Fraknói Vilmos yál, püspök oklevélmásolat-kéziratgyűjtemény letétje.

Fr., MO. és Sztszék = Fraknói, Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékekkel. Bp. 1901. I. kötet.

Hazai = Hazai Okmánytár I—VIII. Bp. 1864—91.

Keszthely = Gróf Festetich-család levéltára, Keszthely.

Körmend = Hercegi (Batthyány) levéltár, Körmend.

Kpt. = A csanádi székeskáptalan a középkorban. Makó, 1941.

Krassó = Pesty Frigyes, Krassó vármegye története. III. Oklevelek, Bp. 1882.

MODL. = Magyar Országos Levéltár Diplomatikai Osztály.

Mon. Strig. = Monumenta ecclesiae Strigoniensis, I—III. Strigonii, 1874—1924.

Múz. lt. = Magyar Nemzeti Múzeum levéltára, Törzsanyag.

Pann. = Erdélyi László, A pannonhalmi Szent Benedek-rend története. (Oklevéltárral) I—XII. Bp. 1912—16.

Püspökségtört. = A csanádi püspökség története, I—II. Makó, 1930—33.

RS. = Regesta Supplicationum, = Bossányi Árpád, A pápai kérvénykönyvek magyar vonatkozású okmányai, I—II. Bp. 1916—18.

Stifte = Die Stifte der Tschanader Diözese im Mittelalter. (Oklevéltárral.) Münster i. W. 1927.

Szeged = Reizner János, Szeged története. IV. Oklevéltár, Szeged, 1900.

Szörény = Pesty Frigyes, A Szörényi Bánság és Szörény vármegye története, III. Oklevéltár. Bp. 1878.

Temes = Ortway Tivadar, Oklevelek Temes vármegye és Temesvár város történetéhez. Pozsony, 1896.

Tört. Adattár = Történelmi Adattár Csanádegyházmegye hajdana és jelenéhez. I—III. Temesvár, 1871—73. IV. Bp. 1874.

Tört. Ért. = Történelmi és Régészeti Értesítő. A Délmagyarországi

Történelmi és Régészeti Múzeumtársulat Közlönye. Temesvár,
1873—1916.

Vat. = Vatikáni Magyar Okirattár I. sor. I—VI. és II. sor. I—III.
Bp. 1884—1909.

Vat. II. = Vatikáni levéltár.

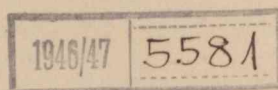
Vespr. = Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I—IV. Bp.
1896—1907.

Vet. Mon. = Theiner Aug. Vetera Monumenta Historica Hungariam
sacram illustrantia. I—II. Roma, 1859—60.

Zichy-okmt. = A zichy és vásonkői gróf Zichy-család ldösb ágának
okmánytára. I—XI. Bp. 1817—1915.

Tartalom.

Bevezetés	5
Benedek (1307—1332.)	13
Piacenzai Jakab (1332—1343)	27
Harkácsi István (1343—1544)	43
De Carceribus Galhárd (1344—1345)	53
Kapronczai Gergely (1345—1350)	57
Telegdi Tamás (1350—1358)	75
Lendvai Gergely (1359—1360)	82
Bebek Domonkos (1360—1375)	87
Miklós (1373—1375)	96
Péterfia Pál (1377—1375)	100
II. Tamás (1379—1380)	103
Czudar János (1380—1386)	105
Befejezés	111
Rövidítések	117

B 93560